QÜESTIONS TERRITORIALS AL PAÍS VALENCIÀ

Gaspar Jaén i Urban

QUADERNS DE SOCIOLOGIA

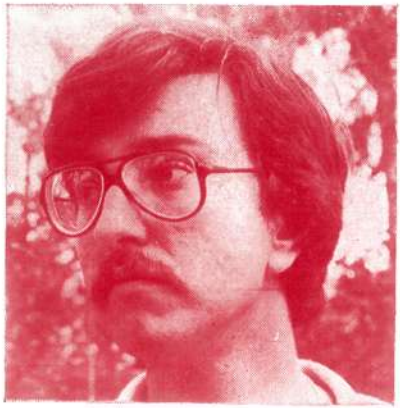

Gaspar Jaén i Urban, arquitecte superior; especialitat d'urbanisme.

Nascut a Elx (Baix Vinalopó), en 1952.

Estudià a l'Escola Tècnica Superior d'Arquitectura de València, titulant-se en maig de 1976.

A banda de la seua activitat professional, destaca com a poeta ("Cadells de la fosca trencada" (1976), "Les flors de bruc" (1978), "Cambra de mapes" (1979, inèdit), i narrador ("Angels barrocs d'algeps en el corredor de l'orgue"). Com assagista de temes d'arquitectura i urbanisme, són destacables la seua "Aproximació al municipi de L'Eliana" (1979), "Catalogació d'arquitectura de la ciutat d'Elx" (1978), així com diversos informes i estudis per als Col·legis d'arquitectes de València i d'Alacant.

Fóu coordinador al País Valencià dels àmbits "Ordenació del Territori" i "Arquitectura i disseny" del Congrés de Cultura Catalana (1976-1977).

QÜESTIONS TERRITORIALS AL PAÍS VALENCIÀ

QUADERNS DE SOCIOLOGIA

QUADERNS DE SOCIOLOGIA

GASPAR JAÉN I URBAN

QÜESTIONS TERRITORIALS AL PAÍS VALENCIÀ

INSTITUT VALENCIÀ D'INVESTIGACIÓ SOCIAL

PUBLICACIONS DE LA CAIXA D'ESTALVIS I SOCORS DE SAGUNT. Camí Real, 61. 1.ª Tel. 2461466. Sagunt

© Gaspar Jaén i Urban

© Edita, Confederació Espanyola
de Caixes d'Estalvis, 1979

Disseny de la coberta: Antoni Raussell

Dipòsit legal: V. 2.503-1979

ISBN: 84-7231-515-0

Imprès a BLASCO REQUENA, S. A.
San Ignacio de Loyola, 10. València-8

ÍNDEX

		Pàg.
I.	Introducció	5
	I.1. L'ordenació del territori; la planificació	5
	I.2. Tipologies aproximades de treballs aproximadament territorials al País Valencià	8
	I.3. Sobre aquest escrit	15
II.	País Valencià: territori evident?	19
III.	Divisió territorial	43
IV.	Desequilibris territorials	69
V.	Un o altre mode de vida	79
	Un parèntesi ecologista	84
VI.	Estructura territorial	99
VII.	L'ordenació del territori; la planificació territorial	115

I. INTRODUCCIÓ

I.1. *L'ordenació del territori; la planificació*

Pot semblar que l'ordenació del territori, en tant que disciplina específica de coneixement, pero sobretot de pràctica, encaminada a proposar alternatives per a una realitat tan extensa —en tots els sentits— com ho és l'espai físic, no té suficients garanties d'entitat com per a encertar-ne una monografia.

"Tot és —o tot condueix a— l'ordenació del territori", s'ou dir de vegades.

Aquest raonament ofereix, des del meu punt de vista, una part de la veritat. Moltes ciències —més o menys clàssiques— s'entrecreuen en l'àmbit.

Tradicionalment, la ciutat —com a objecte d'estudi i d'intervenció— ha estat en mans de l'arquitecte; és, evidentment, una manera de parlar; la ciutat —se'm dirà— com tantes altres coses, ha estat en mans de la classe dominant; allò que vull dir és que l'arquitecte era el professional —o l'"artista"— a qui se li encomanava la reforma, el canvi, de la ciutat.

Per altra banda, la geografia —disciplina més estricta de pràctica teòrica— s'ocupava de les característiques de l'espai considerat a una gran escala.

Del segle XIX ençà, però, el panorama es complica. Surt l'urbanisme com activitat específica al davant de la necessitat d'ampliar —eixamplar— ciutats, de fer-ne de noves, de bastir barris obrers.

És una història sabuda, però a la qual cal referir-se perquè ja en el segle XX, es planteja la necessitat d'intervenció en àrees molt més amples que les definides i concretes de l'eixample dinové.

Es plantegen encara com a "curiositats" més que com a tasca imprescindible, com a plans territorials.

A la vegada, comença a parlar-se de geografia urbana, sociologia urbana, economia urbana. La ciutat, i els fenòmens a que dóna suport, s'estudia i re-estudia, amb aportacions complementàries unes voltes, idèntiques d'altres, provinents de diferents camps.

De les tímides aportacions del primer terç del segle —protagonitzades encara des de l'arquitectura i l'urbanisme— assistim a partir dels 40 a l'esclat de la ciutat —i, en menor mesura, del territori— com a objecte d'estudi i d'intervenció.

Precisament perquè "el territori no existeix com a tal, neutre, separat de l'estructura de poder que ha organitzat, conjuntament amb tot el territori, les restants formes humanes de vida col·lectiva" (1), les anomenades ciències socials s'apressen a estudiar l'organització humana al damunt del territori, gairebé sempre en termes de l'ús que se'n fa d'aqueix territori i amb la consegüent valoració científica i/o ideològica.

La necessitat de canvi, de re-estructuració, d'oposició a la pràctica urbana (territorial), pràctica en definitiva de classe dominant, urgeix els sectors més progressistes d'arquitectes-urbanistes, geògrafs, sociòlegs, economistes i enginyers (2).

Tanmateix, l'única eina de transformació estava prefixada i en mans d'arquitectes i enginyers, les possibilitats d'opció dels quals venien també prefixades per pràctiques seculars de domini de la ciutat, del territori i de les activitats que s'hi desenvolupaven.

L'aportació més crítica i més estesa és clar que havia de donar-se en les aportacions teòriques, en l'estudi i l'inves-

---

(1) Pergola, Giuliano della: "La Conflictualidad urbana", Ed. Dopesa, Barcelona, 1973 (1.ª edició en italià en 1972), p. 83.

(2) Per a una interessant definició de l'ordenació del territori, i les seues relacions amb la geografia, veure: Murcia, Emilio: "El paradigma sistémico en geografia y ordenación del territorio", revista *Ciudad y Territorio*, núm. 4-78, pp. 35-50.

tigació; en l'estimable interpretació i valoració dels fenòmens d'ocupació territorial.

Tota una gamma de professionals que tracten el tema d'una manera mediata o immediata, ens demostren que la qüestió està al carrer. Que malgrat la possible crítica d'indefinició, d'amplitud, de multiplicitat del tema i de les seues ramificacions, la qüestió territorial —englobant la qüestió urbana— mostra la seua especifitat, la necessitat d'abordar el seu tractament i, a un nivell polític molt concret, la necessitat d'emprendre solucions per a determinades parcel·les ja crítiques.

I.2. *Tipologies aproximades de treballs aproximadament territorials al País Valencià*

L'any 1962, Joan Fuster encetava un llibre amb una frase terriblement culturana, potser també terriblement escèptica: en francés, ens assabentava que "No escric els llibres que voldria escriure" (3). El llibre era un paper (en expressió cara a l'autor) que en els anys posteriors havia de ser adjectivat de la manera més superlativa imaginable: fita, inici, engegament, baldada a la consciència valenciana, Bíblia valencianista dels anys 60, data clau per a la represa d'identitat...

Trobe, tanmateix, que aquella frase del primer valencià clau i cèlebre en la cultura catalana contemporània, tot i encapçalant aqueix llibre-fita, fou un símbol de la línia que havia de predominar en les dues generacions posteriors que havien d'utilitzar la paraula i la idea com a eina; literats i assagistes del País Valencià cregueren els mots d'autor maleït o cínic d'En Fuster, i gran part de la literatura —en un sentit ben ample— bastida des d'aleshores deixaria transllluir que eren escrits no plenament desitjats ni acceptats: bé per l'espontaneïtat —gens fresca i ben generosa a voltes— amb que sortien, bé per la manca de continuïtat a què molts autors d'aquest país ens han acostumat.

Calia fer "país" (País Valencià), calia fer "com si" (com si hi hagués una força cívica i cultural). I molts papers pateixen d'aqueixa malaltia almogàver: calia, malgrat tot, que nasqueren. Desféiem mites per a fer-ne de nous.

---

(3) Fuster, Joan: "Nosaltres els valencians", Ed. 62, Barcelona, 1977 (1.ª edició en 1962).

Jo apuntaria que aquests defectes són imputables a gran part de la producció teòrica als Països Catalans en català, malgrat ara em centre en el País Valencià estricte, tan estricte que gairebé sempre es circumscriu a la ciutat de València.

Tot i estar plenes les dues darreres dècades de cabdals treballs en català sobre el País Valencià com a tema, es veu en molts textos de tot tipus —potser fins i tot més aguditzat en els darrers anys—, aqueix sentiment d'obra no volguda, feta en un primer moment per necessitat del País, feta més o menys mecànicament, professionalística, més endavant.

Fins i tot quan algú ens assabenta que el País Valencià és "un país que no està fet" (4), (ni hi entre ni hi surt ara) sembla demanar-nos la continuïtat de l'almogaverisme semiclandestí cívico-cultural dels darrers vint anys.

D'una manera molt especial, aquesta feblesa havia de notar-se en els escrits que han tractat qüestions territorials. L'ocupació, l'ús, la comprensió, l'ordenació del territori, tema fràgil, fins i tot ambigu —com deia més amunt— ha mancat d'una sistematització, d'una aproximació estricta i global alhora. S'ha vist molt més com "territori del País Valencià" que com "territori al País Valencià".

Ben sabuda és la mancança de dades estadístiques bàsiques entre les quals hom puga escollir aquelles que fan referència a determinats temes, per a manipular-les i interpretar-les posteriorment en un o altre sentit. No és hora d'insistir en el tema, doncs aquells que en tesines, tesis, empreses privades o organismes oficials han investigat temes que afecten alguna part d'aquest àmbit, ens ho han fet saber a bastament.

Aqueixa constant de partida ha portat a una determinada situació de molts dels assaigs urbanístics, econòmics, sociològics, geogràfics, etc. Camins molt determinats de la investigació al País Valencià sobre el País Valencià, caracteritzats per incidir sobre l'evidència, per continuar sense

(4) Dos suplements dedicats al País Valencià al diari *Arriba*, 23 i 30 novembre 1978. Citat a la revista *Valencia Semanal*, núm. 50, 10-17 desembre 1978, p. 6.

imaginació hipòtesis ja sabudes; panorama on la pràctica del debat i de la discussió es veu substituïda pels enuigs personals i les murmuracions.

Ja hem parlat del caràcter eminentment interdisciplinar de les qüestions territorials: arquitectes-urbanistes, geògrafs, economistes, sociòlegs, polítics i altres han tractat com a fet físic, motiu d'estudi i amb possibilitats de canvi, el tema del territori. L'han tractat voluntàriament o necessària, per un residu encara del voluntarisme de fa uns anys o per mor de llur dedicació.

Per a ells, per a nosaltres, d'una o d'altra manera implicats en el tema, anar a la recerca i captura de les dades bàsiques, sol convertir-se en la part més gruixuda de qualsevol treball d'investigació, tant pel que fa al temps invertit, com pel que fa als resultats obtinguts, restant-li importància a la manipulació d'aqueixes dades i a la tasca d'interpretació i d'anàlisi (de la dada, però sobre tot dels fets) que caldria hagués estat el cos del treball.

Tot i augmentant la penúria existent, els més importants estudis empírics sobre el País Valencià, tots ells amb un elevat pressupost econòmic, han estat encomanats sistemàticament a empreses foràneies (madrilenyes), la qual cosa ha empobrit encara més les possibilitats d'empreses i persones dedicades al tema a casa nostra. Els resultats, desconeguts moltes vegades, amb una difusió super-minoritària gairebé sempre, han arribat a ésser inutilitzables pel poc rigor en l'elaboració, en alguns dels casos més vergonyants. L'Administració ha col·laborat així —com tantes altres vegades— en la misèria cultural del País Valencià.

Podem distingir esquemàticament dos tipus d'investigació tot partint del mètode utilitzat: aquells estudis que han fet una recerca sobre dades o fonts originals (utilització d'un material bàsic de primera mà), i aquells altres que són una reflexió teòrica sobre aproximacions més o menys conegudes, però per a la lectura de les quals es proposa un punt de vista diferent (d'altre o de més ampli) que no pas l'habitual. Empirisme i reflexió; quadres numèrics i pensament.

Al País Valencià, en tractar de temes territorials del propi país, s'ha acostumat a utilitzar un d'aquests camins:

— Parlar de qüestions generals a un nivell més o menys periodístic tot i continuant el camí que alguns prohoms de la pàtria obrien en començar la dècada dels 60;

— i/o oferir la màgia dels números en un sentit de denúncia que amb voluntat d'"objectivitat" i "cientifisme" (paraules encara màgiques?), només han aconseguit ser la versió directament oposada de l'oficial d'uns fets, sense transcendir-la. Miscel·lània, curiositat, fulleta del *Reader's Digest*, artesania dels estudis, misèria cultural en definitiva moltes —massa— vegades.

Potser aquest país no ha donat per a més.

No és la meua intenció fer un memorial de greuges a la manera dels escriptors espanyols del XIX —els progressistes que en aquell segle foren— però sí al menys proposar un inici de reflexió crítica a un dels problemes prioritaris que tenen plantejats els professionals del País Valencià.

Potser la manca d'un INE com cal, amague altres cares de la misèria cultural en aquest país; no deixaria de ser una hipòtesi; però a partir d'aqueixa mancança —o potser d'una ideologia servida pels governs opusdeistes dels anys 60, cosa que seria molt més greu—, la xifra ha esdevingut entre nosaltres guarisme màgic que ho resol tot quan es posseeix; xifra objecte d'un curiosíssim mercat negre amb diverses variants, xifra que fa presonar el caçador que l'encalçava i l'impedeix veure l'explicació d'allò que cercava (quan cercava quelcom diferent de la dada) i el deixa la majoria de les voltes al davant la lluentor enganyosament descriptiva del numeret.

Moltes vegades podríem referir-nos als indicadors utilitzats com ho fa della Pergola amb Wirth, quan considera que el seu indicador "població" no deixa de ser més que "un nombre sencer, real, positiu" (5).

---

(5) Pergola, "La Conflictualidad..." *op. cit.*, pp. 64-67. També explica com els altres dos indicadors utilitzats per Wirth (densitat i heterogeneïtat) són índexs descriptius, que aporten ben poca cosa a

D'altres han operat a un nivell estrictament periodístic i han contat relats, històries o propostes amb voluntat sociològica no sempre aconseguida.

Com que no intente de rentar-me les mans, potser cal aclarir que aquest camí, amb voluntat descriptiva, quan no interpretativa, ha estat el meu personal viarany-averany quan se m'ha permés.

El cas és que superar tots aquests condicionants inicials és una tasca urgent des de fa mesos, en especial d'ençà que començà a florir la preautonomia; si en veritat es vol emprendre la reorganització territorial del País Valencià, cal començar per multiplicar els estudis seriosos que en facen referència. Després d'un any pre-autonòmic sembla, tanmateix, que la florida fou de plàstic i el personal està massa cansat —desencantat com es diu—, amb transferències o sense, per a incidir en aquests menesters.

Queda clar que abans de decidir sobre allò que s'ha de fer amb un territori, amb la seua organització, cal saber amb la màxima exactitud el que està succeint al seu damunt: cosa que fa referència d'una banda al coneixement exhaustiu de les activitats que es desenvolupen, llur ordenació i llur distribució espacial, però també a la recopilació de tot allò que s'ha escrit sobre aqueix territori, que l'explica, l'interpreta o el situa dins un context més ampli.

Un coneixement d'allò més exhaustiu possible del territori és una condició prèvia imprescindible si es vol decidir sobre la seua transformació. I açò en principi es pot aconseguir mitjançant l'acumulació material de papers en llocs assequibles al públic especialitzat o no especialitzat, però també engegant el coneixement d'aquelles àrees no investigades o que no compten amb prou elements de referència per a un debat.

---

la comprensió. També, per a una crítica clàssica de la *"practicallity"*, veure: Mills, Charles Wright: "La imaginación sociológica", Fondo de Cultura Económica, Mèxic, 1961, pp. 93 i ss.

Cal un Institut Nacional d'Estadística, *sensu stricto;* un organisme públic que centralitze la recollida i difusió d'estadístiques en termes de les necessitats del País Valencià i que haurà de fornir a la Generalitat d'un instrument per a la planificació, elaboració i distribució d'estadístiques a nivell de la realitat social i territorial —municipal, comarcal, regional— que els actuals centres productors d'informació (organismes o entitats privades: bancs, fundacions, empreses...) han ocultat o desfigurat en aquells aspectes que produeixen una imatge contrària als seus fins institucionals (6).

Respecte als estudis territorials, la universitat no ha pogut omplir el buit, tot i ser l'estament més preocupat per la qüestió, en especial alguns departaments de les Facultats d'Econòmiques i de Lletres; les noves corporacions municipals, amb prou dificultats es troben intentant aclarir i engegar la pesada màquina burocràtica dels ajuntaments, que amenaça amb engolir-los; i el Consell del País Valencià, malgrat la presència de professionals coneixedors del tema fins fa poc, s'ha debatut al voltant de problemes referents al seu "ésser" i no han semblat preocupar-li gaire aquestes qüestions.

I tanmateix, insistesc, ens cal cada vegada més la formació d'estrictes estudiosos i especialistes de les diferents facetes del territori que permeta la consideració en conjunt d'aquest, que ajude a superar l'actual situació d'aquesta parcel·la de la pràctica teòrica, entre la fragmentació, el "hobby" i l'amateurisme.

Aquests comentaris els faig extensius tant als més o menys estudiosos d'aquests temes, com a partits i organitzacions polítiques, la gran majoria de les quals es troben sense una alternativa territorial ni tan sols aproximadament clara i estructurada, i es mouen entre la denúncia de qües-

(6) Per a una primera —i debatible— anàlisi d'aquest problema, i un intent d'articulació, veure: Varis Autors: "L'autonomia del País Valencià i la seua aplicació pràctica", Ed.: Jove Cambra de València, València, 1978, pp. 389-406.

tions molt genèriques, arquetípiques o tòpiques —que no està gens malament, però en absolut és suficient— i la retòrica populista més ingènua.

No voldria que aquestes foren lamentacions en l'aire. Les qüestions territorials són més o menys competència de diferents conselleries del Consell del País Valencià —algunes amb més o menys poder decisori—, i de conselleries dels diferents ajuntaments. Pense que és des d'aquests organismes des d'on cal inaugurar tasques d'estudi, debat i alternatives. No es tracta tant d'arribar a resolucions determinades, unívoques i consensuals, com de promocionar una feina seriosa de coneixement i d'investigació, que es difonga, que surta al carrer, que supose una espenta per a tants debats, tantes opinions com ens manquen.

En aquest any, allò que s'ha fet des del Consell del País Valencià i s'assemble a una proposta seriosa i de continuïtat, haurà estat pura coincidència (7) i segons sembla, les noves corporacions continuen pel mateix camí. Tradicionalment, al davant dels problemes urbans, sempre s'ha esmentat com a greu motiu la manca de participació legal dels interessats mitjançant els partits polítics. Hem pogut comprovar la inexactitut d'aquest principi de causalitat simple. Queda clar que, malgrat la voluntat popular, és difícil d'"arribar i mullar".

D'ací a uns anys podrem tornar a parlar-ne. Ara com ara, seguiran alguns franctiradors benintencionats que, amb millor o pitjor fortuna, des d'uns departaments universitaris, des d'organismes oficials i para-oficials, o en hores difícilment lliures, seguiran fent escrits en base al nostre ja tradicional voluntarisme; escrits per al debat que, com ja comprovà En Fuster, solen relegar-se a escrits per al silenci.

(7) Sobre les activitats del Consell del País Valencià i una valoració crítica veure els editorials d'Amadeu Fabregat i els articles de C. Grau, a la revista *Valencia Semanal*, anys 1978 i 1979.

I.3. *Sobre aquest escrit*

Pel que fa a aquest text, no he pretés amb ell d'investigar en un sentit estadístic la situació del territori del País Valencià, sinó d'exposar una reflexió sobre aquelles qüestions territorials que des de fa un cert temps han començat a preocupar a casa nostra i que comencen a ser objecte d'escrits i d'algun mínim debat, d'una manera molt més minoritària, és evident, del que hom desitjaria i del que els habitants d'aquest país necessitem.

Al davant la inexistència de tractats sobre el territori (n'exceptue, és clar, les valioses aportacions fetes des de la geografia), aquest text no vol ser ni tan sols un avanç; són notes de treball, comentaris i suggerències sobre uns temes que m'han preocupat des de fa alguns anys; idees ordenades, reflexions —ideològiques, és clar— sobre un tema que compet a molts camps. Amb ell he tingut la voluntat d'establir hipòtesis, he volgut fer una temptativa, un inici d'estudi, un assaig en sentit estricte: "obra generalment breu, en que l'autor tracta un tema sense pretendre de fer-ho a fons", segons En Fabra.

Per això he volgut contraposar a una relació de dades, un inici de reflexió; a una visió fragmentària, una visió global. He intentat de repassar algunes de les qüestions territorials que afecten a tot el País Valencià i que, si es localitzen només en una part, sempre troben la contrapartida en les altres.

Fa uns anys, en acabar l'àmbit d'Ordenació del Territori del Congrés de Cultura Catalana, deiem: "Entre els nexes de diferents classes que uneixen entre si els Països

Catalans, també el territori, com a suport d'uns fets històrics amb continuïtat física i cronològica ha contribuït a unir-los... Per aquest motiu la tasca d'ordenació del territori presenta unes dimensions culturals comunes que ens permet de parlar-ne conjuntament malgrat la diversitat de problemes concrets" (8).

Era el primer intent d'abastar d'una forma global la cultura catalana, i pel que fa a l'ordenació del territori, era un intent d'unificació cultural. Allí es reivindicaven els treballs territorials i urbanístics catalans ("Divisió territorial de Catalunya", "Regional Planning", "Natura, ús o abús?", etc.) com a patrimoni cultural de tots els ciutadans dels Països Catalans (9).

Pense que ara, com mai, cal continuar estudis sobre diversos temes que tinguen com a referència aquest àmbit territorial (10).

Deixe per a altres la sociologia dels Països Catalans i la sociologia de la idea dels Països Catalans. Només com a exemple voldria recordar que ara, en l'etapa de la pretesa normalització, dues poblacions valencianes —Torrent de l'Horta i Vilafranca del Maestrat— volen llevar-se els cognoms que els posaren (per a diferenciar-los d'altres pobles homònims) els estudioso que s'aproparen a una toponímia maleïda.

En el cas de Vilafranca del Maestrat (de Morella, o de

---

(8) Congrés de Cultura Catalana; àmbit VIII: Ordenació del Territori. "Resolucions", vol. I, pp. 379-393, Ed. Curial i 9 editorials més. Barcelona, abril 1978.

(9) Congrés... "Resolucions", *op. cit.*, p. 379.

(10) Són en aquest sentit loables les obres:

— Folch i Guillen, Ramon, i altres: "Natura, ús o abús? Llibre blanc de la Gestió de la Natura als Països Catalans", Ed. Barcino, Barcelona, 1976.

— Moners, Jordi: "Síntesi d'història dels Països Catalans", Ed. La Magrana, Barcelona, 1976.

— Muntaner i Pascual, Josep M.: "Cap a una economia dels Països Catalans", Ed. La Magrana, Barcelona, 1979.

— Varis autors: "Geografia física dels Països Catalans", Ed. Ketres, Barcelona, 1979 (2.ª edició revisada).

València si fóra més correcte), a banda de replantejar-se la seua inserció comarcal —cosa perfectament lícita— es replantegen el cognom, doncs, "com que a nivell *nacional del País*, Vilafranca és l'única població d'aquest nom, no pot confondre's. No necessita, doncs, cap additiu per diferenciar-se" (11). El subratllat és meu.

Per tant, el fet que aquest treball tinga només un abast "regional", "paisà", si voleu, tan sols puc explicar-lo des del meu desconeixement del territori dels Països Catalans. I, tanmateix, conforme elaborava el text, m'adonava que moltes de les qüestions aquí examinades, s'aclarien amb una consideració global: els límits, els desequilibris, les tipologies territorials s'haurien vist d'una manera més clara, menys "particular" potser.

Quede clara, malgrat tot, l'opinió que ens calen treballs conjunts, tant per a evidenciar —o no— una realitat, com per a acostumar-nos a un tractament territorial conjunt, de poblemes i de possibles alternatives; unitat moltes voltes pressentida, poques experimentada. Opinió que voldria fos una crida als estudiosos per a què engegassen estudis per damunt del Cènia, de la Mediterrània, dels Pirineus i de l'Aragó. Ara que sembla no estilar-se el tema més enllà-ençà de qüestions de política estricta. Ara, com mai, és un problema de política cultural, de supervivència en definitiva.

---

(11) Revista *Valencia Semanal*, núm. 70, 6-13 maig 1979.

II. PAÍS VALENCIÀ: TERRITORI EVIDENT?

"...L'arxiver Major del Regne estudià el fenomen... encuriosit per l'arrelat costum d'emblavir les cúpules dels temples gairebé en tot el migjorn de la Corona d'Aragó.

Exhuma milers de lligalls dels soterranis del Vaticà i anà al darrere de les caravanes que seguien la ruta de les espècies. Dues conclusions resumeixen l'ingent tasca que portà a terme aquell estudiós, i que el lector interessat pot consultar en la sala d'antropologia catalana del British Museum; trobà un fort eix d'influència que, tot sortint de les comarques de l'Horta i la Plana, productores en abundància de taulellet, arribava fins els marges del Segura; així mateix assenyalà el gust pels colors vius i lluents com a pronunciada característica d'un cert tarannà local..."

Jaén i Urban, Gaspar: "Àngels barrocs d'algeps en el Corredor de l'Orgue"; Ed. Prometeo, València, 1978, pp. 53-54.

"El País Valencià és un tros important de l'Estat Espanyol. I tant! Però, què 'és'?" (1).

"El problema del País Valencià és que no està fet. És un país espantadís, desvertebrat..." (2).

La discussió sobre l'essència de nació, país, regió o regne referida al País Valencià havia de tenir el seu reflex més important en la del·limitació del territori que el constitueix. Així Fuster proposa que "si algun sentit té avui el terme País Valencià, és, i soles aqueix, el de designar una entitat social viva: un poble més que una geografia" (3).

---

(1) Fuster, Joan; entrevista de Jaime Millás, a la revista *Triunfo*, núm. 729, 15 gener 1977, pp. 36-39.

(2) Climent, Eliseu, diari *Arriba, op. cit.*

(3) Fuster, Joan: "El País Valenciano", Ed. Destino, Barcelona, 1962, p. 26.

Les afirmacions de Cela ("Vostés, els llevantins són molt propensos als jocs florals") i d'Unamuno ("Llevantins: us ofega l'estètica"), trobarien una certa confirmació en una sèrie de contenciosos de caràcter territorial, o expressables en termes territorials, trets a la llum des dels anys 60 endavant i que en comptes d'aclarir-se en aquests vint anys han anat creixent manipulats —demagògicament les més de les voltes— per forces valencianes de curtes mires.

Els límits, el nom, la llengua, la burgesia i la industrialització pretesament inexistents, les agregacions als territoris del regne, els intents continuats de desmembrament, la capitalitat, i els més recents casos del Baix Segura i de Cabdet, són contenciosos plantejats al País Valencià i que, engreixats, desenfocats, han obtingut un excessiu protagonisme en els crítics moments dels darrers anys.

Més d'un dels nostres estudiosos s'ha plantejat l'estudi del País Valencià com objecte, i textos el títol dels quals és precisament "El País Valencià" sense més, o la necessitat ambiental d'introduir en els títols el topònim o el gentilici, ens aproxima als dubtes que hi havia respecte a la seua existència, respecte a la seua identitat territorial més exactament.

Aprofitant iniciatives de caire turístic, bona part dels nostres escriptors les han utilitzades per a meditar sobre allò de què parlaven, plany sobre les essències, sobre contratemps i malaurances del País Valencià. No endebades, Fuster explica referint-se a "Nosaltres..." que "...el llibre havia sorgit d'un esforç per a aclarir-me... el nostre fracàs com a poble" (4). El resultat ha estat que comptem amb llibres d'un alt grau de generalitat, textos amb voluntat de tractat turístic, papers que intenten explicar "allò que som", "allò que és el País Valencià" des de nombroses perspectives, gairebé sempre històriques... Tots aquests tractaments ens porten a pensar que el substancialisme que Ninyoles estudia per a la idea d'Espanya (5), ben bé podria

---

(4) Fuster... "Nosaltres..." *op. cit.*, p. 9.

(5) Ninyoles, Rafael Ll.: "Madre España", Ed. Prometeo, València, 1979.

explicar-se per al País Valencià (i potser també, amb més globalitat, per als Països Catalans). No cal dir que amb òptica prou més casolana, però bàsicament molt semblant.

Potser en algun moment haja calgut fer-ho. Tanmateix voldria ressaltar d'una banda que amb aquesta perspectiva s'ha impedit el tractament de qüestions més concretes i que s'ha vist a la llarga que eren més importants, i d'altra banda, la facilitat amb que s'ha manipulat en els darrers anys —en un sentit contrari a l'original— aqueix substancialisme.

Allò que no quedava clar en primer lloc era la qüestió del nom. Molta tinta ha fet córrer l'assumpte, i reiteradament s'ha proposat des de les instàncies de poder la idea que tant símbols com nom foren votats. La cosa que, des del punt de vista polític, suposaria, segons alguns, un veritable suïcidi, des del punt de vista d'identitat territorial, expressa ben clarament els dubtes envers l'existència d'un territori i, sobretot, l'escasa voluntat de configurar-lo.

En els darrers anys no s'ha portat endavant la més mínima política integradora, i hom pensa en l'inici de la qüestió al Principat de Catalunya, amb la mancomunitat i l'elemental projecte d'ubicar una biblioteca i una estació en cadascun dels pobles.

País Valencià, Regió valenciana, Regne de València, València; com anomenar allò que xafem, la terra allà on vivim? Als diferents estatuts elaborats per al País Valencià, durant la república, el mot "regne" no hi surt, com era d'esperar; "regió" hi surt algunes voltes; i "país" les més. En els més recents projectes d'estatut, soles apareix el terme "país" (6).

La qüestió que semblava ben clara darrerament, ha esdevingut un dels fantasmes col·lectius que la postura del Consell del País Valencià i la publicació en el BOE d'aqueix nom, no ha fet desaparéixer, encara

---

(6) Blasco, Josep Lluís: "Els Estatuts del País Valencià", Ed. de La Magrana, Barcelona, 1977, pp. 15-16.

que haja implicat una mínima normalització en l'assumpte.

Com que el debat sobre el nom del territori queda prou fora d'aquest treball, només voldria suggerir que no es tracta d'una qüestió nominal estricta, resoluble en termes "científics", "geogràfics" o "històrics". Per a la seua comprensió proposaria l'extrapolació dels significats que, segons Ninyoles, tenen les diferents denominacions de la llengua, les "contraccions parroquials" en expressió de l'autor. Així, Regne de Valéncia o Regió valenciana implicarien (no per motius etimològics, sinó socials) "...sempre antinòmies valoratives i suggereixen una pauta vertical o jeràrquica —d'ací que es presten a un ús ambivalent" (7).

Abans ens sabíem de memòria allò de què Espanya limita a l'est amb la mar Mediterrània; al sud amb la Mar Mediterrània i l'Oceà Atlàntic; a l'oest amb Portugal i l'Oceà Atlàntic i al nord amb França i amb la Mar Cantàbrica.

Què podríem dir respecte als límits del País Valencià? Ens ha quedat clar que per Mallorca ens ix el sol i per Castella s'apaga. Però a més d'això, fóra correcte dir que el País Valencià limita al nord amb el Principat de Catalunya, a l'Est amb la Mar Mediterrània, al sud amb Múrcia i a l'oest amb Castella i Aragó? Què tindríem dins un país així definit?

Segons Pierre Vilar, en referir-se al cas del Principat de Catalunya, "convenia de recordar que una separació administrativa és incapaç d'adaptar-se gaire exactament a les realitats geogràfiques i històriques, sempre complexes. Però veiem que la delimitació de les "províncies" de 1833 si bé és totalment artificial per a la divisió interior de Catalunya, ha hagut de respectar, quant als límits exteriors d'aquesta, unes tradicions sòlidament fomentades" (8).

---

(7) Ninyoles, Rafael Ll.: "Conflicte lingüístic valencià", Ed. Eliseu Climent, València, 1978 (1.ª edició, 1969), p. 112. Per a la discussió sobre el nom de la llengua: pp. 97-118.

(8) Vilar, P., cit. a: Recolons, Lluís: "La població de Catalunya", Ed. Laia, Barcelona, 1976, p. 10.

Caldria considerar per al Principat de Catalunya la situació de les comarques catalanoparlants incloses en Aragó. Però en qualsevol cas no podríem dir el mateix del País Valencià ni dels Països Catalans en conjunt.

És evident que als Països Catalans no els era reconeguda —a principi del 800— cap entitat territorial. La Renaixença i l'inici del catalanisme encara tardarien més de 50 anys en arribar.

I respecte al País Valencià, se li afegien dos trossos històricament i culturals aliens per qüestions econòmiques. "Dos trossos de Castella eren incrustats al País Valencià... Villena i Requena venien a reforçar la dualitat valenciana... Són un postís impertinent en el cos regional..." (9).

En efecte, si ja existia de bell antuvi una dualitat de llengües (i no parle, és clar, de bilingüisme, sinó de diferents parts d'un territori amb diferents llengües), en 1851 s'afegeix l'actual comarca de la Plana d'Utiel al que s'anomenà "província de València", i els municipis de Sax i Villena, en 1836, a l'anomenada "província d'Alacant", incorporacions que venien a agreujar el problema de la comunitat lingüística, i que al llarg dels darrers decennis han estat aprofitades per les instàncies més tossudes a l'ús del català: des de l'ús demagògic que des de la Diputació Provincial de València s'ha fet de comarques com el Racó d'Ademús i la Plana d'Utiel, fins als més recents de la premsa local reivindicant, no ja l'ús del castellà, sinó el deure dels catalanoparlants a l'expressió castellana, per mor de la comprensió dels habitants castellano, murciano o aragonés parlants (10).

---

(9) Fuster... "Nosaltres..." *op. cit.*, p. 107.
Fuster torna sobre el tema en "El País Valenciano" *op. cit.*, p. 323 i 458.
Vicent Ventura parla dels "valencians castellans" i dels "altres valencians" en una aproximació al tema prou global a: Ventura, Vicent: "El País Valencià (I)", Ed. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1978, pp. 14-30 i 42-46.

(10) A més de discursos de Presidents de Diputació en els darrers vint anys, veure els nombrosos editorials apareguts durant 1978 i 1979 a *Las Provincias* y *La Verdad*.

En definitiva, demagògia del bilingüisme que, paral·lelament a la invenció d'un català no normalitzat, no és sinó una maniobra per a la integració lingüística (11).

Així, en un full turístic editat en 1974 per la fins fa ben poc ben provincial Diputació de València (12) es parla de la Plana d'Utiel com "La Castella valenciana... zona a cavall entre els antics regnes de Castella i València...", idea ja arreplegada per Fuster: "Amb freqüència es designa a la seua comarca (la de Requena), la Castella valenciana. Però potser ja convinga... la València castellana" (13), on queda evident —malgrat la voluntat de l'empresa— el caràcter alié al País Valencià de l'afegit.

En diferents llocs s'ha intentat sistematitzar els intents confusionistes respecte a l'abast territorial del País Valencià. Podem resumir-los bàsicament en tres: Mitjançant la fragmentació artificial del territori que suposa la divisió provincial; mitjançant l'afegit de territoris castellanòfons (Requena i Villena amb la divisió provincial; Múrcia en els intents "regionalitzadors") i mitjançant disgregacions de territoris catalanoparlants (la "província d'Alacant" integrada en el "Sureste").

En efecte, en el nostre cas, la divisió provincial i totes les agregacions supraprovincials intentades més tard, han estat successius intents de desmembrament de l'estructura territorial, amb la finalitat de negar oficialment, d'amagar

---

(11) Veure al respecte: Ninyoles, Rafael Ll.: "Cuatro idiomas para un estado (El castellano y los conflictos lingüísticos de la España periférica)", Ed. Cambio 16, Madrid, 1977, on es posa de relleu com les diferents estructures territorials, dins els distints àmbits nacionals, han jugat un paper polític que reproduïa, internament, les tensions ideològiques entre l'"Espanya central" i les nacionalitats: Lleida versus Catalunya, "autoctonisme" de Tortosa, Alava i Navarra versus Euskadi, comarques castellanòfones versus País Valencià (versus Països Catalans).

(12) "Valencia; comarcas del sur", "Valencia; comarcas del norte". Fullets turístics. Ministeri d'Informació i Turisme, CITE-València, Diputació Provincial de València, i ajuntaments dels pobles seleccionats. València, 1972 i 1974 respectivament.

(13) Fuster... "El País Valenciano", *op. cit.*, p. 323.

—d'integrar en altres unitats territorials en definitiva— l'existència del País Valencià. Curiosament mai no s'ha donat cap pas que tendira a aproximar entre si els Països Catalans. Era massa evident el perill que suposava. Pel contrari, els intents de creació del "Sureste" o del "Levante" es basaven en la segregació de parts del País Valencià, o en la seua unió amb Múrcia, Conca o Terol. En diferents llocs se'ns inclou encara amb aquests territoris castellans i aragonesos per a diferents *affairs* administratius o estadístics (14).

També alguns sociòlegs, en tractar de divisions de l'Estat Espanyol, ens ajuntaren amb territoris veïns —mai en un sentit de Països Catalans—. Així, M. Gaviria, en 1971, proposava la regió "Levante-Murcia" en base a què la ciutat de València es convertís en capital regional de la susdita regió (15). És simptomàtic de la gravetat del problema que un autor com Gaviria fes seua una tesi d'aquest tipus.

Fet i fet, la mancança d'un diari i d'una ràdio a nivell del País Valencià, ha contribuït —i ho fa encara— a l'enfortiment de la idea de diversitat interna. Als Ports, pel que sembla, no arriben les emissores de Castelló, i al sud, el Centre Emissor del "Sureste" incideix des de Múrcia, un dia rera l'altre, en la idea del "Sureste", ajuntant en les connexions Almeria, Albacete, Múrcia i Alacant. Una emissora murciana emet en la mateixa freqüència que l'homònima d'Alacant, fent inaudible d'Alacant cap a baix un dels escassos programes radiofònics unitaris per a tot el País Valencià (notícies de les 22 hores de Ràdio Popular).

Respecte a la televisió "regional", incloent-hi Múrcia i Albacete, poca cosa es pot dir: deixant la seua timidesa

---

(14) Veure: Congrés de Cultura Catalana; àmbit d'Ordenació del Territori: "L'ordenació del territori del País Valencià", Ed. Eliseu Climent, València, 1977, p. 25.

(15) Gaviria, Mario: "Campo, urbe y espacio del ocio", Ed. Siglo XXI, Madrid, 1971, pp. 14-33.

valencianista, esdevé dia rera dia, portanveu del confusionisme i la desintegració al País Valencià (16).

Com ja hem explicat en la introducció, no sembla tampoc estilar-se gaire la idea dels Països Catalans. Aquí hem de mencionar de nou la qüestió des del moment en què, si més no, representa un possible context territorial més ample dins el qual fer referència al País Valencià.

Recordem l'article 145.1 de la Constitució Espanyola on es diu que "En cap cas s'admetrà la federació de comunitats autònomes". Recordem aiximateix les declaracions referents a la necessitat d'una cooperació econòmica i cultural entre el País Valencià, el Principat de Catalunya i les Illes Balears i Pitiuses, reconeguda per l'anterior conseller d'economia del Consell del País Valencià, Javier Aguirre (UCD), en un article publicat a *La Vanguàrdia* en agost de 1978 (17). Declaracions arreplegades per diversos autors i interpretades com una presa de positura econòmica front a l'anticatalanisme ferotge de la dreta valenciana.

Recordem també que els pensadors locals, per tal d'establir una irrefutable i científica unitat (expressada moltes vegades en termes de continuïtat) han cercat fòssils i motius etnològics o festers, estesos per tot arreu d'un territori apriorísticament determinat, tot seguint la línea encetada per Prat de la Riba (18) i tot oblidant les sàvies paraules d'En Miquel Tarradell referents a que de la prehistòria no es pot deduir cap caràcter, ni cap substracte nacional ni de poble, per a cap territori actualment configurat (19).

Pel que fa a la continuïtat territorial, és ben certa la

---

(16) Al respecte poden veure's els treballs apareguts a la revista *Valencia Semanal:* núm. 22, 7-14 maig 1978 (pp. 30-33) i núm. 74, 3-10 juny 1979 (pp. 29-31).

(17) Veure la referència i els comentaris a aquest article, entre altres, de Muntaner...: "Cap a una economia..." *op. cit.*, pp. 58-62.

(18) Prat de la Riba, Enric: "La nacionalitat catalana", Ed. 62, Barcelona, 1978 (1.ª edició, 1906), esp. VII: "El fet de la nacionalitat catalana", pp. 87-93.

(19) Tarradell, Miquel: "Història del País Valencià. Vol. I.: Prehistòria i antigüitat", Ed. 62, Barcelona, 1975 (1.ª edició, 1965).

importància dels accidents geogràfics en tant que orígens de comunitats socials i de continus/discontinus territorials; la geografía física, tanmateix, no ha actuat d'una manera immediata en l'actual estructuració del territori, sinó d'una manera mediata —històrica— mitjançant la influència en la localització de les activitats.

El territori, *per se*, és gairebé sempre un element continu, paulatinament canviant, que ens impedeix parlar de fronteres lineals, molt especialment amb l'uniformisme social i les múltiples interrelacions introduïdes pel capitalisme. Plantejar, doncs, el tema en termes d'unitat territorial potser equival de vegades a plantejar-lo en termes d'uniformitat, és a dir, de continuïtat estricta, de territori homogeni geogràficament i social d'una banda, i de discontinuïtat també estricta d'una altra banda.

Major separació física podem trobar, per exemple, entre Castelló i Vinaròs, que entre Vinaròs i Tarragona, malgrat la unitat productiva i estratègica (comunicacions, petroquímica, establiments industrials secundaris, etc.) de les dues "capitals provincials".

Recordem un article titulat "Vinaroz, ciudad fronteriza" que, amb voluntat d'assenyalar una discontinuïtat territorial marcada pel Cénia, ens fa evocar la ciutat del Maestrat a la vora del Far West nord-americà. "Vinaròs, se'ns diu, està a 5 qm. del riu. Passat aquest poble entrem a Catalunya. És poble fronterer..." per a comprovar més endavant que els habitants van per a qüestions de papers a Castelló, per a casar-se al bisbat de Tortosa, i per a fer compres i divertir-se (activitats d'oci i de consum extraordinari) a Barcelona, mai a València. Més encara, s'evidencia l'existència d'un "fort sentiment de catalanitat" (20).

Front a les continuïtats/discontinuïtats apreciables per la geografia física, només des d'un punt de vista lingüístic podem parlar d'un territori homogeni, i encara. Pensem en les zones de transició que suposen territoris clarament cas-

(20) *Valencia Semanal*, núm. 62, 25 febrer-4 març 1979, p. 23.

tellanoparlants, però amb una certa dosi de catalanismes —i viceversa—. Aquest fenomen adquireix categoria simbòlica a Beniel, poble castellanoparlant a cavall de les "províncies" de Múrcia i Alacant, on la part murciana pronuncia la *c* segons la fonètica castellana, i la part "alacantina" (després en parlarem) pronuncia la *c* espanyola com la *c* catalana (21). Símbol, deia, de la voluntat de diferenciar-se de Múrcia, voluntat que, a parer d'alguns, expresaria la de tot el Baix Segura.

Així, doncs, si s'entén la geografia com a element físic, paisatgístic, no hi ha dubte de la continuïtat (geofísica) des d'Elx fins a Múrcia. El mateix podem deduir a partir de les comunicacions i relacions comercials entre Alacant i Múrcia.

El comerç, tanmateix, i les carreteres en especial, no són cap factor d'integració socioespacial, encara que puguen ser-ho de coneixement. Caldria introduir, doncs, variables socials, històriques i polítiques per tal d'establir o de qüestionar "la irrefutable i científica unitat dels Països Catalans". Des del punt de vista territorial, no plantejaria la qüestió en termes de continuïtat geofísica estricta, sinó en termes de l'ús que s'ha fet d'aqueix territori (geografia humana, sociologia si voleu), territori eminentment divers i canviant en els seus aspectes físics i fins i tot productius.

Models d'assentament urbans i agraris, però també evolució d'aquelles activitats expressables en termes territorials; situació dins l'estratègia econòmica del capitalisme multinacional. I sobretot, com deia al començament, mitjançant la comprovació de si considerar un context més ampli "Països Catalans" en lloc del més reduït "País Valencià", contribueix a aclarir les qüestions territorials i a aportar possibles alternatives (22).

Al davant la necessitat de definir el País Valencià, diverses han estat les alternatives, des de la dels redactors de l'Estatut d'Elx (1975) que el definien en base a l'agrupació

---

(21) Li agraesc la dada a Joan C. Martí i a Josep Sastre.
(22) Congrés... "L'ordenació...", *op. cit.*, pp. 42-43.

de les diferents comarques, fins a tots els altres —actuals i d'abans de la guerra— que coincideixen en definir-lo com format per les tres províncies d'Alacant, Castelló i València, tot passant per l'estatut de la CNT (1937), que inclou, a més, Múrcia i Albacete (23) i alguna idea blasquista d'incloure també Terol i Conca.

Darrerament sembla que, mitjançant un acord tàcit, s'ha volgut solucionar definitivament el tema amb l'equivalència País Valencià = suma de les actuals províncies d'Alacant, Castelló i València. L'estatut de Morella, per exemple, en l'article 2.1 estableix que "El territori del País Valencià comprén els dels municipis integrats en les actuals províncies d'Alacant, Castelló i València...". Tingam en compte que l'Avantprojecte d'Estatut d'Autonomia del País Valencià de l'equip Francesc Eiximenis (*Valencia Semanal*, núm. 54, 7-14 gener 1979) és la primera proposta d'estatut post-constitucional.

A banda del significat que té la província (que tractem en el capítol III), i la coincidència amb la definició que per a la dreta té el Regne de València = Castelló, València, Alacant, tampoc així s'han evitat els problemes de la delimitació. No queda resolta la qüestió lingüística i cultural i, sobretot, romanen vigents els problemes plantejats amb les comarques castellanoparlants.

Deixant apart els cassos ja assenyalats dels castellans Requena i Villena, voldria centrar-me en tres punts crítics: Els Serrans i el Racó d'Ademús, l'estrany cas de l'"irredent Cabdet" i el Baix Segura.

El Racó d'Ademús i els Serrans —i la Plana d'Utiel— han estat, com ja hem dit, uns casos meridians d'utilització demagògica per part dels estaments més clarament espanyolistes. Des de la cita obligada de les Portes de Serrans de la ciutat de València, fins a la contradicció de que les carreteres depenents de la Diputació Provincial de València hagen rebut més atencions que les depenents del Ministeri d'Obres Públiques (cas del Racó d'Ademús).

---

(23) Blasco... "Els estatuts...", *op. cit.*, pp. 16-20.

En un fullet turístic ja citat se'ns diu que la Serra de las Cabrillas "era la frontera natural entre Castella i València, ...i la comarca entre aquesta Serra i el riu Cabriel eren part de Castella, fins que en 1851, el districte de Requena, per pròpia i sobirana voluntat passà a formar part de la província de València" (24) "Rodolant, poden, si volen, els de la Plana d'Utiel, baixar a València i, sobretot, fer baixar els bocois de vi... és evident una vocació valenciana" (25).

En el susdit fullet, respecte al Racó d'Ademús, se'ns assabenta que "la seua valencianitat es remunta al segle XIII, amb la reconquesta... En el segle XIX fóu legalitzada a voluntat pròpia, puix que la divisió administrativa de 1833 els havia segregat de València".

La voluntat de pertenència a València la trobem en diversos llocs, gairebé sempre expressada en aquests termes: valencianitat de les terres i dels habitants o pertenència a la *província* o al regne de València.

"Els interessos annexionistes de Terol a principi dels 60 obligà al Racó d'Ademús a promoure una campanya de premsa per a no integrar-se a Aragó... Nosaltres som valencians des de sempre. Som més valencians perquè Jaume I entrà al Racó d'Ademús i des d'aquí conquerí el Regne de València... Per a Candel, els habitants del Racó d'Ademús són valencians de cor, però per geografia, idioma i caràcter són aragonesos" (26).

Si com diu Ninyoles, "invocar la 'valencianitat' de les comarques de terra endins equival a córrer una cortina de fum sobre el vertader problema, i desviar l'assumpte del seu fons real" (27), és significatiu que darrerament aquesta defensa de la personalitat valenciana haja estat aiximateix defensada per tots els homes públics del País Valencià al

---

(24) "Valencia: comarcas..." *op. cit.*

(25) Ventura... "El País...", *op. cit.* p. 26.

(26) Millàs, Jaime: "Rincón de Ademuz; somos valencianos desde siempre", *Valencia Semanal*, núm. 1, 10-17 desembre 1977, pp. 28-30.

(27) Ninyoles... "Conflicte...", *op. cit.*, p. 29.

marge de llur ideologia. Al respecte, només voldria recordar el tipus i el caràcter de les campanyes de premsa promogudes durant els 60 a l'Estat Espanyol, i la incoherència —gairebé colonial— d'una "possessió" territorial valenciana, aïllada, una de les eixides cap al litoral de la qual passa per la ciutat de Terol; comarca distant 40 qm. de la ciutat de Terol, 60 de la ciutat de Conca, 110 de la ciutat de València. Se'm dirà que el funcionalisme estricte no té raó de ser en qüestions territorials, i és cert; tanmateix un vague sentiment de valenciania tampoc, sobretot si recordem que la història, en aquest cas, és perfectament expressable en termes de Corona d'Aragó.

En situar-nos front al cas del Racó d'Ademús, és evident la unió en tots els aspectes d'aquesta comarca amb Aragó: ja ho comentava Candel en l'article citat.

Un cas semblant, on la variant sentimental és substituïda, com hem apuntat, per raons més estrictament econòmiques i comercials, és el de la Plana d'Utiel.

I un altre el tindríem amb Els Serrans: "...la naixent autonomia del país, amb el seu estatut, permetrà que els nostres pobles, units, facen valdre els seus drets com a zona de parla castellana i sentiments valencians, però històricament, geogràfica i cultural diferenciada", es deia al manifest llegit en la II Jornada Popular de la Serrania, el 5 de novembre de 1978, celebrada a el Villar del Arzobispo (28).

Trobem de nou l'evocació a la història i sobretot al sentiment valencià en una comarca castellanoparlant. Convindria tenir en compte si els arguments no acaben sent castellanòfons i quins són exactament els drets derivats del fet de ser una zona de parla castellana i sentiments valencians front als drets de les zones catalanoparlants. És en definitiva un problema de solució estrictament política, al voltant del qual, totes les opinions s'han agrupat en la defensa a ultrança, irrevocable des de tots els punts de

---

(28) *Valencia Semanal*, núm. 47, 19-26 novembre 1978, p. 16.

vista, de la pertinença al País Valencià o a la "província de València".

La forma com es solucionen les evidents contradiccions sorgides de ser zones "històricament, geogràfica i cultural diferenciades" és una cosa que no ha plantejat encara ningú.

Uns altres tenen la paraula. Territorialment queda clar que l'ús que s'ha fet d'aquestes comarques és el mateix de les confrontades d'Aragó i de Castella. És clar que d'una manera injusta, però ja hi tornarem en parlar dels desequilibris.

El cas de Cabdet, a 5 qm. de la "frontera provincial" i a 13 de Villena, en la plana que continuant l'Alt Vinalopó forma el corredor de Madrid, és una de les més recents intervencions que han complicat el panorama de la identitat territorial del País Valencià.

Territori aïllat enmig Castella abans de la inclusió de Villena en la "província d'Alacant" (situació semblant a la del Racó d'Ademús), en 1977 es presenta un plec amb firmes arreplegades des del 15 de juny, on es critica la línia provincial que els situa en la província d'Albacete ençà de 1707 (29). Darrere de la més estricta continuïtat física amb l'Alt Vinalopó, i unes clares motivacions històriques, potser hi havia unes raons econòmiques (no oblidem l'expansió de la indústria del calcer pel corredor de Madrid).

En saber-se el fet, assistim a la reacció positiva de personalitats com Enric A. Llobregat (29), que augmenten quan el diari *La Verdad* publica (30) una fotografia mostrant una desfilada de senyoretes amb banderes i escuts quatribarrats al pit.

Algun temps després, en saber-se l'adhesió a les positures de grups defensors de la franja blava, decreix l'entusiasme.

Per a interpretar la qüestió de l'"irredent Cabdet", com

(29) *Valencia Semanal*, núm. 18, 9-16 abril 1978, p. 42.
(30) *Valencia Semanal*, núm. 19, 16-23 abril 1978.

s'ha adjectivat des de certes posicions, proposaria una línia de nou intent d'introducció de zones castellanòfones al País Valencià (31). I fet i fet, ho trobe perfectament relacionable amb l'abandó de la idea dels Països Catalans ja comentada al primer capítol.

L'últim cas que voldria examinar i que completa la hipòtesi de "no evidència" del territori del País Valencià, és de la pretesa "secessió d'Oriola", on s'aporten dades noves per a un debat sobre l'espai territorial dels Països Catalans al sud del Millars.

Valencia Semanal situa l'inici de la qüestió en agost de 1977, amb un article publicat a *Línea*, diari murcià, màxim promotor de l'anomenada "campanya annexionista", tot just quan comença a parlar-se de preautonomia al País Valencià.

A la premsa d'Alacant i Múrcia surten notes, cartes i opinions reivindicant la murcianitat del Baix Segura (que ells anomenen "Vega Baja"), o si més no, la necessitat d'un tractament diferencial que es concreta en una autonomia comarcal reivindicada de manera exclusiva, no per a totes les comarques del País Valencià (32).

Línea fa un concurs d'articles sobre sociologia regional murciana, on invariablement s'inclou el Baix Segura en Múrcia. El Consell de l'Assemblea Democràtica Unitària d'Oriola, formada per partits, centrals sindicals i associacions ciutadanes independents, reclamen la valencianitat de la comarca. La reacció en contra dels mitjans i grups valencians, de dreta i d'esquerra, és ben forta. Parlamentaris murcians, en canvi, demanen votacions al Baix Segura. I en gener de 1978, el plenari de parlamentaris del País Valencià es reuneix a Oriola, i, amb agermanament d'Ausiàs

---

(31) Veure la nota II.11 al respecte de Ninyoles... "Cuatro idiomas"...

(32) *Valencia Semanal*, núm. 5, 8-15 gener 1978, p. 10. "Baix Segura: Imperialismo murciano", *Valencia Semanal*, núm. 7, 22-29 gener 1978, p. 16.

March i Miguel Hernández, reclama i determina la valencianitat d'Oriola amb condemnes a allò dels Països Catalans i a l'"annexionisme" murcià.

Un any després, la situació a Múrcia esdevé totalment antivalenciana, després de les declaracions del Conseller d'Obres Públiques i Urbanisme del País Valencià, desfavorables a la continuació del tram de l'autopista Alacant-Murcia (33).

Les raons presentades per a la identificació del Baix Segura amb Múrcia són fonamentalment de geografia física, alhora que es juga amb una qüestió de noms (anomenar la comarca com "Vega Baja", en lloc de Baix Segura, o "Bajo Segura"). Així, es dona per vàlid relegar a segon lloc criteris històrics ("perquè cada regió té la seua història") i considerar com a peça fonamental que vertebra la regió el riu Segura, amb els seus afluents, "doncs els rius uneixen, i les diferents 'vegas' que originen identifiquen les comarques naturals sense les quals no pot concebre's cap regió" (34).

Hom parteix de la geografia com a fet evident i definitiu: "És de tot punt evident que el 'fet regional murcià' ultrapassa el marc provincial de dret, desbordant-se per les províncies veïnes. No són pocs els casos de cridanera murcianía: així, entre altres, la 'Vega' Baixa del Segura, en virtut de la seua indefugible hidrografia"... "Administrativament pertanyem a Alacant, però com a regió natural regada pel Segura, la nostra posició geogràfica com a tal conca no pot ésser més que regió del 'Sureste': situació, costums, producció, caràcter, idioma espanyol, etc., ens diferencien del valencià i del mateix alacantí" (35).

I el President del Consell Murcià conclou: "Hi ha una realitat històrica, geogràfica i natural que és el riu Segura.

---

(33) Raneda, M. C.: "Antivalencianismo en Murcia", *Valencia Semanal*, núm. 50, 10-17 desembre 1978, pp. 28-31.

(34) Comentaris de T. L. G. (sic) al llibre de Martínez Marín, Antonio: "Regionalismo murciano", Pliegos 23 i 27, Múrcia, 1977; a la revista *Triunfo*, núm. 764, 17 setembre 1977, p. 55.

(35) Cit. a *Valencia Semanal*, núm. 7, 22-29 gener 1978, p. 16.

Aquesta és una realitat natural socioeconòmica que ningú no pot amagar" (36).

També el mateix President del Consell Murcià havia de donar motius històrics: "Malgrat Múrcia fou reduïda a les seues fronteres provincials per Javier de Burgos en la seua reforma de 1833, en l'Edad Mitjana l'antic Regne de Múrcia s'estenia a parts que avui pertanyen administrativament a Alacant, Albacete, Almeria, Granada i Jaén, abarcant espais que encerclaven i arreceraven terres on podia arribar la influència d'aqueix geogràfic, mut i entranyable protagonista que és el riu Segura. Els segles posteriors testimonien com anaren remodelant-se les fites murcianes, fins arribar a l'actual situació, en la qual es vol que la regionalitat murciana coincidesca amb els límits provincials... No renunciem a la nostra història, sense que açò supose afany expansionista de cap mena... si la política és diàleg, pot arribar un moment en què s'entaule per a parlar amb qui calga sobre aquestes qüestions de límits" (37).

Un aspecte important a retenir és el ja esmentat del comarcalisme, que li dóna una fictícia aparença progresista: "comarca natural amb peculiaritats tan acusades que la doten de fesomia pròpia i diferent de les de la resta de la província d'Alacant i de la regió a que puga estar adscrita".

"Ha constituït l'inici de la promoció comarcalista... cosa urgent, al davant del problema que per als comarcans suposa la descentralització de la resta del territori nacional... denúncia de l'error de procediment en què s'incorre... amb el reconeixement urgent i preautonòmic de regions prefabricades, resultant sorprenent que açò es faça en nom d'ideologies la medul·la de les quals és *la base popular* i el *principi d'autodeterminació*... els quals exigeigen la institucionalització de les comarques naturals per a què elles, democràticament, decidesquen lliurement a quina regió deuen pertànyer. Perquè els arguments historicistes, és a

---

(36) Cit. a *Valencia Semanal*, núm. 53, 1-7 gener 1979.

(37) Cit. a *Valencia Semanal*, núm. 50, 10-17 desembre 1978, pp. 28-31.

dir, fets d'armes o arreglaments familiars no poden en l'hora present, ser aptes per a aqueix discerniment, en general, i menys encara per a una comarca com la que és objecte d'aquest comentari, veritable *frontissa històrica dels fa segles desapareguts regnes de Castella i Aragó*... De continuar el camí emprés... ens portaria a substituir un centralisme per un altre que tindria els inconvenients populars del substitut" (38). Deixe a la consideració del lector la valoració de tal enfilall de desficacis avalats en el seu pretés progressisme pel fet d'aparéixer a la revista *Triunfo*.

S'evidencia aiximateix una voluntària incomprensió del País Valencià, que inclou tots els dubtes imaginables sobre la seua existència: "La incorporació d'Alacant al País Valencià suposarà un notable reforçament per a la regionalització del Regne de València, especialment des del punt de vista econòmic i industrial, doncs la província veïna és més potent que la de València" (39). "Potser existeixen problemes entre València i Alacant i a València no li interesse el desenvolupament d'Alacant" (40).

Altres curioses declaracions són les de Josep Lluís Barceló (UCD): "La 'Vega' Baixa, o Baix Segura, és una comarca valenciano-alacantina", portant la discussió històrica a la legalitat-il·legalitat de la sentència arbitral de Torrella (1304), per a proposar, amb sensatesa, que "...la solució no pot mai consistir en la segregació, sinó en la recuperació d'aqueixes senyes d'identitat històriques que demostren clarament la valencianitat del Baix Segura" (41).

Joaquín Galan (UCD. Oriola): "Per les nostres venes

---

(38) T. L. G. *(sic)*, comentari al llibre: Cabrera Ferrández, Martínez Marín, Sempere Flores, Serrano Segovia i Zapata Nicolás: "La comarca de la Vega Baja del Segura", *Triunfo*, núm. 773, 19 novembre 1977, p. 55.

(39) Del diari *Línea*, cit. a *Valencia Semanal*, núm. 7, 22-29 gener 1978, p. 16.

(40) Frase del director de *Línea*, cit. a *Valencia Semanal*, núm. 50, 10-17 desembre 1978, pp. 28-31.

(41) Información, cit. a *Valencia Semanal*, núm. 57, 28 gener-4 febrer 1979, pp. 6-7.

corre sang valenciana i la festa d'Almoradí és el 30 de novembre commemorant l'ocupació per Jaume I... Pensar que cada comarca pot convertir-se en un ens autonòmic no és sinó pensar que anem a fer una Espanya de cents d'autonomies, cosa que les faria inviables... La nostra comarca ha ajudat a la creació de la província d'Alacant. Ens considerem alacantins."

Cosme Ruiz (AP): "Oriola no és valenciana ni murciana; és alacantina; allò cert és que identitat amb el País Valencià no hi ha", i afegeix que cal crear un Estatut per al Baix Segura, "fugint del presumible centralisme que València i el seu Consell, amb tota seguretat, pretendran d'imposar".

Luis Jiménez (PSOE): "Estem units al procés econòmic i polític de la província d'Alacant" (42).

I segons el director de *La Verdad*, "La 'Vega' Baixa (el Baix Segura) és murciana, però no crec que els habitants volgueren canviar la seua ciutadania valenciana per la murciana" (43).

Resumint: declaracions semblants a les que s'han fet respecte al Racó d'Ademús i Els Serrans (valenciania de cor, murcianisme sociològic), insensates afirmacions sanguini-racials; deformació, quan no rebutjament, de la història en un sentit espanyolista... Al davant d'uns interessos estrictament econòmics i polítics expansionistes, tendents a cercar-li un territori a la ciutat de Múrcia, la mateixa classe social ha oposat arguments, el factor comú dels quals no pot ésser més descoratjador: els atacs al comarcalisme han estat sagnants; la defensa de l'alacantinisme —versus valencianisme— i del valencianisme versus catalanisme ha unit partits i declaracions. En definitiva, allò que queda clar és l'aprofitament de l'assumpte en una ofensiva centra-

---

(42) Declaracions arreplegades a l'article: Raneda, M. C.: "Nos quieren robar la Vega Baja", *Valencia Semanal*, núm. 53, 1-7 gener 1979, pp. 19-21.

(43) *Valencia Semanal*, núm. 50, 10-17 desembre 1978, pp. 30-31.

lista contra la idea dels Països Catalans, contra la idea del País Valencià i contra propostes d'autonomia comarcal.

Fet i fet, una maniobra que ha jugat amb una situació ja present en la comarca, no induïda, on es barregen ignorància i mala fe, i les conseqüències polítiques i territorials de la qual van més enllà de l'objecte estricte de debat.

Mentre en juny de 1977 s'amenaçava als ciutadans valencians amb llur catalanització i la desintegració territorial del seu "regne" (Oriola, per a Múrcia) si votaven esquerra (44), les mateixes instàncies polítiques, en el mateix moment, demanaven la murcianitat d'Oriola.

A més, apareix una crítica manipulada per aqueix panmurcianisme: la crítica al possible centralisme de la ciutat de València, que en definitiva cerca mantenir un centralisme madrileny, i que per això anuncia implícitament o explícita que autonomia = centralisme de València o de Barcelona. Crítica al possible centralisme de les autonomies que, evidentment, no té res a veure, però pot arribar a invalidar una altra crítica que, des d'instàncies nacionalistes de País Valencià o de Països Catalans, pretén veritablement d'evitar aqueix centralisme mitjançant una descentralització comarcal que institucionalitze les comarques dotant-les de poder decisori sobre tota una sèries de temes.

Debat aquest, respecte al Baix Segura, on queda la impressió última, que en definitiva eren els mateixos en les dues bandes, i on la població tampoc no ha tingut ocasió d'expressar-se, prèvia una clara informació.

Finalment, una breu referència a la qüestió de la capitalitat del País Valencià. La ciutat hanseàtica de Fuster esdevé una de les categories mítiques bastides durant els anys 60; acompanyant l'antic debat sobre si teníem o no burgesia (45), es proposava un cert acefalisme per al País

---

(44) Ventura Melià, Rafael: "Que València conteste", Ed. Gorg, València, 1977, pp. 127-128.

(45) Sobre el tema, es pot veure: Marqués, Josep Vicent: "País Perplex", Ed. Eliseu Climent, València, 1974, pp. 135-170.

Valencià, la manca d'una veritable "capital" que hagués aglutinat el nacionalisme valencià, proposta que sortia i es refermava mitjançant la comparació amb Barcelona, cas del tot oposat al de la ciutat de València, en tant Barcelona es considerava "mare" del Principat de Catalunya.

Al respecte, podríem escollir alguns comentaris: "La trista realitat és que la ciutat de València no sap exercir la capitalitat del País... no se sent solidària amb les formes de vida, els problemes i els neguits del territori i les gents de la seua jurisdicció... La nostra ciutat de València —com tampoc d'altres, puix que no sols és València *la pecadora*— no deuria oblidar mai que la capitalitat no és cap privilegi, sinó una funció que implica dedicació íntegrament, creixença i servici..." Aquesta antropomorfització de la ciutat es troba en una exhortació dins els Jocs Florals (els subratllats són meus) (46).

Altres escriptors hi insisteixen, com E. G. Nadal, en dir: "...és aquest un dels grans temes sobre els quals al valencià li cal exercitar la seua *patriòtica* vigilància, tot treballant per tal que València fos de veres la capital de totes les terres valencianes, i assumira el paper *exemplar* que li pertoca de Cap i Casal del propi País. Car des de fa segles no ha estat altra cosa que un mercat, sense a penes vocació dirigent, un empori i no una ciutat que exerceix la *capitania* d'un país..." (47) (els subratllats són meus).

La proposta de capitalitat per a Xàtiva, és un símptoma més del sentiment generalitzat de trobar-se en un país acèfal, d'un contenciós que encara té la resta del País respecte a la ciutat de València. La denúncia, demagògica moltes voltes, com hem vist en el cas del Baix Segura, i com veurem en certes declaracions pro-provincials dels

---

Aiximateix: Ninyoles, Rafael Ll.: pròleg al llibre de Ventura Melià "Que València...", *op. cit.*, p. 13.

(46) Sanchis Guarner, Manuel: "Per una caracterització valenciana. Una exhortació cívica", dins "Obra Completa", vol. I, Ed. Eliseu Climent, València, 1976, pp. 48-49.

(47) Nadal, E. G.: "El País Valencià i els altres. Peripècies i avatars d'una ètnia", Ed. L'Estel, València, 1972, p. 19.

darrers presidents de les diputacions; la denúncia, dic, del perill que es corre amb l'autonomia de caure en un nou centralisme, quan no hi havia cap competència autonòmica, ni cap possibilitat de centralitzar ni descentralitzar, han estat paranys per a aqueixa autonomia, ignorància de vegades, i ha fet sortir un veritable odi de molts valencians "no capitalins" cap a la ciutat de València. Per a fer créixer encara més aquest sentiment d'odi —d'autoodi (48)— la qüestió de la senyera diferenciada de la ciutat de València, amb tota la problemàtica que encara arrossega, ha fet que, en defensa de les quatre barres, des de la mateixa ciutat se li haja atacat, en el sentit de "no ser mereixedora de ser el Cap i Casal".

Així, una enquesta del Consell (estructurada per províncies) donava uns resultats on el 35 % dels consultats opinaven que al País Valencià pot donar-se un centralisme de la ciutat de València, opinió més arrelada entre les generacions més joves, les classes més elevades i els votants dels partits d'esquerra (49).

Per tal d'evitar d'una manera real el possible centralisme de la ciutat de València, cal posar els mitjans necessaris tendents a l'exigència de descentralització, d'institucionalització de les comarques. Parlar-ne, sense més, de centralisme o d'acefalisme, condueix a un substancialisme sense sortida. És simptomàtic que de la capitalitat real en dubte precisament molta de la gent que ha viscut i treballat a aquesta ciutat. El paper aglutinador que la ciutat "bruta i plana" ha jugat durant els 60-70, malgrat les malfiances i les rancúnies, encara està per estudiar. Ens agrade o no, la Universitat de València ha tingut una importància gens menyspreable. I per a la resta del País Valencià, ha estat fita del catalanisme, com també ho ha estat de l'anticatalanisme més ferotge. Però una ciutat no és un ser viu, sinó territori de disputa de les classes socials. I no calia esperar gaire de la burgesia local benpensant de la Ciutat de Valèn-

---

(48) Ninyoles... "Conflicte..." *op. cit.*, pp. 75-81.
(49) *Valencia Semanal*, núm. 59, 11-18 febrer 1979, pp. 28-31.

cia. A finals dels 70 podem començar a pensar que, malgrat tot —malgrat el mite de Sueca i altres mites—, el País Valencià d'ara no hagués existit sense la ciutat de València. Us recomanaria per a acabar els emocionats versos que l'Estellés li dedica al seu "Llibre de Meravelles".

III. DIVISIÓ TERRITORIAL

La divisió territorial d'un país és important pel que suposa de punt inicial, no sols per a l'ordenació d'aquest, sinó també per ser referència d'estudis i estadístiques a utilitzar posteriorment.

No necessàriament la Divisió Territorial ha de coincidir amb la Divisió Administrativa, però podem partir de la necessitat d'aquesta coincidència (almenys en les línies mestres) donat el vessant funcional que, en gran mesura, ha de tenir la Divisió Territorial.

En l'actualitat ens trobem amb dos esglaons territorials amb una funció administrativa efectiva: el municipi i la província; el primer, resultat d'un procés històric; el segon, conseqüencia de la divisió de l'Estat Espanyol segons el model centralista francés. Un tercer esglaó establert actualment, el partit judicial, no ha tingut un grau tan alt de protagonisme.

Cal parlar, doncs, de la Divisió Territorial, malgrat no siga més que pel fet de què aquesta piràmide administrativa: municipi-partit judicial-província-estat, es troba a la base de la urbanística actual, tant pràctica com teòrica.

Així, Carles Carreras ens parlava dels problemes derivats de la consideració del municipi com a unitat territorial mínima, a la vista de la poca estabilitat d'aquest: agregacions, segregacions, etc., que fa difícil seguir l'evolució d'un territori en un període extens de temps (1).

En el cas de l'Estat Espanyol, la divisió provincial de

---

(1) Carreras, Carles: "El municipi, base immutable de l'ordenació del territori? ". Inèdit. Ponència presentada dins el debat "La Divisió Territorial a Catalunya", del Congrés de Cultura Catalana. La Seu d'Urgell, novembre 1976.

Des d'un punt de vista "empíric", la crítica clàssica sobre el concepte de municipi: Díez Nicolàs, J.: "Influencia de las defini-

Javier de Burgos de 1833 pretenia ser, com ha assenyalat Ribas Piera (2), una quadrícula homogènia que permetés al poder central un control rigorós de qualsevol indret del territori, divisió centralista que reprodueix en les províncies l'estat central, mitjançant l'establiment a les capitals de província de les necessàries delegacions de l'administració central: "...operació centralista de gran volada, que pretenia trencar els teixits humans tradicionals i potenciar el paper absorbent de les capitals polítiques" (3).

Així doncs, observem que la "capital provincial" adquireix una importància desorbitada dins el teixit territorial. Fet i fet s'aconsegueix que sobresurta una ciutat que era com qualsevol altra, per tal que gaudesca d'uns beneficis burocràtics derivats de la seua condició de centre secundari de poder, a canvi d'una clara submissió al poder central (aquesta situació, com veurem, esdevé paradigmàtica en el cas de la ciutat d'Alacant).

Horacio Capel anota que, per a què el territori inclòs en la *província pogués ser governat des de la capital*, la superfície de la circumscripció provincial havia de ser fàcilment aconseguida en una jornada de viatge (3'). D'una manera semblant, la ponència encarregada per la Generalitat de Catalunya d'elaborar una Divisió Territorial, introduïa la conveniència d'anar *i tornar* des de qualsevol poble al cap comarcal, també en una jornada de viatge (4).

La Constitució Espanyola de 1978 torna a institucio-

---

ciones administrativas en el análisis de los conceptos sociológicos: el municipio como unidad de análisis en el estudio del grado de urbanización", *Rev. Internacional de Sociología*, núms. 97-98, gener-juny, 1968, pp. 75-87.

(2) Ribas i Piera, Manuel: "Què són i per què les comarques". Inèdit. Ponència presentada dins el debat "La Divisió Territorial a Catalunya" del Congrés de Cultura Catalana. La Seu d'Urgell, novembre 1976.

(3) Congrés... "Resolucions..." *op. cit.*, p. 390.

(3') Capel, Horacio: "Capitalismo y morfología urbana en España", Los libros de la Frontera, Ed. José Batlló, Asenet, Barcelona, 1975, pp. 67-69.

(4) Generalitat de Catalunya, Conselleria d'Economia: "La

nalitzar en diversos llocs aquestes figures territorials; així, l'article 137 diu: "L'Estat s'organitza territorialment en municipis, en províncies i en les comunitats autònomes que es constituesquen. Totes aquestes entitats gaudeixen d'autonomia per a la gestió dels interessos respectius", i en l'article 140: "La Constitució garanteix l'autonomia dels municipis, els quals gaudiran de personalitat jurídica plena." També s'especifica perfectament la relació Província-Estat, en l'article 141.1: "La província és una entitat local amb personalitat jurídica pròpia, determinada per l'agrupació de municipis, i la divisió territorial per al *compliment de les activitats de l'Estat*. Qualsevol alteració dels límits provincials haurà de ser aprovada per les Corts Generals per mitjà d'una llei orgànica" (el subrallat és meu).

Aiximateix, s'institucionalitzen les Diputacions Provincials com a regidores del territori provincial.

I si la província ha estat territori per a la implantació de l'organització centralista del poder estatal, tant amb la representació de la Diputació, com de les Delegacions Ministerials, com dels Governs Civil i Militar, el fet que les Diputacions hagen entrat en un joc democràtic electoral i representatiu, així com que algunes delegacions ministerials estiga previst que passen a ser competència dels governs autònoms, ha deixat els Governs Civils —provincials d'allò més estricte— com a representants més immediats de l'administració política del govern central al davant de les províncies.

Podem veure, així, les importants decisions preses pels Governadors Civils en assumptes com la bandera dels ens preautonòmics, o d'ordre públic (5). Aquesta figura, senyera representació provincial, esdevé la més important

---

Divisió Territorial de Catalunya", Barcelona, 1937. Ed. facsímil: Ed. Seix Barral, Barcelona, 1977, p. 50.

(5) Sobre l'anul·lació del decret del Consell del País Valencià, de l'Ajuntament i de la Diputació de València, referent a la bandera, *Valencia Semanal*, núm. 75. 10-17 juny 1979.

Sobre la prohibició de l'ús de la bandera canària, *El País*, 17 juny 1979, p. 17.

materialització administrativa amb què compta el Govern de l'Estat Espanyol de la divisió provincial. Figura que, a la vegada, afecta a les mateixes autonomies municipals, doncs, com diu M. Salabert, "malgrat la Constitució declare l'autonomia dels ajuntaments, aquests segueixen estant sota la tutela dels Governs Civils, i qualsevol Governador pot anul·lar una decisió municipal" (6).

El paper dels municipis en la constitució de les autonomies esdevé també fonamental, quan en l'art. 143 de la Constitució, es parla de les possibilitats d'agrupació de "províncies limítrofs amb entitat regional històrica", per a decidir la qual cal el pronunciament favorable de les dues terceres parts dels municipis que constitueixen cada província, i sempre que comprenguen la majoria del cens electoral de cadascuna.

També, en les normes per a l'elecció dels diputats provincials, apareix una valoració del municipi i del partit judicial: recordem que els diputats es reparteixen un per cada partit judicial de la província, i la resta dels diputats, proporcionalment a la població de residents en els partits judicials.

Al marge del significat estrictament polític de la norma, m'interessa subratllar aquí la recuperació d'una figura territorial ben poc significativa fins ara en l'Administració: el partit judicial que, desempolsegat, s'estableix com a nexe d'unió entre municipi i província.

Al País Valencià, la divisió provincial, i l'existència de les "tres capitals provincials" ha tingut unes conseqüències especialment greus. Fet i fet ha arribat a ser base de la consideració del País Valencià com a territori de territoris, és a dir, País Valencià igual a simple suma de territoris provincials i, viceversa, suma de tres territoris provincials, igual a País Valencià.

La provincialització ha implicat que gairebé tots els estudis tinguen un abast provincial, amb el que això suposa

(6) Salabert, Miguel: "Ayuntamientos: la izquierda enjaulada", *La Calle*, núm. 64, 13-19 juny 1979, pp. 5-6.

de reforçament dels límits provincials i de dificultat per a una comprensió dels fenòmens socials i llur distribució.

A les tres "capitals de província", la classe dominant accepta i impulsa el trossejament del País Valencià a què conduia la divisió provincial, acceptant pràctiques sucursalistes o promovent la creació d'organismes d'àrea provincial: veritables fronteres síquiques en alguns casos (7).

A la ciutat de València, mentrestant, la classe dominant s'encimbella damunt el territori de l'Horta, acaparant noms, gentilicis, fent arribar a confondre la ciutat de València amb el territori provincial; la burgesia local preconitzava així una veritable "València a part", que encara és un fet quotidià (veure al respecte el capítol II, sobre la capitalitat del País Valencià).

I dues ciutats —Alacant i Castelló— passaven d'això, de ciutats ("qualsevol població gran amb més preeminències que una vila") a capital ("cap dominant o vital d'alguna cosa") en accepcions fabrianes.

La "capitalitat" de Castelló ha estat totalment artificial. Molt pròxima a la ciutat de València, aquesta proximitat potser li haja llevat "responsabilitats", i no comptava amb Múrcia al sud com espill desintegrador. Amb una tradicional estructura socieconòmica d'"agrociutat", en la terminologia d'A. de Miguel (8) i amb una dinàmica, consegüentment, en funció del desenvolupament de la pròpia comarca, Ventura encara constata que "s'hi viu amablement... O s'hi vivia... Ai el Castelló de la meva infantesa, amb 35.000 habitants, ciutat gairebé llauradora, tranquil·líssima..." (9).

A la ciutat d'Alacant, per la seua banda, amb una base "provincial" demogràfica i productiva de gran importància, separada tradicionalment de la ciutat de València per di-

---

(7) Colectivo: "Clase obrera y Cuestión nacional", Ed. Zero ZYX, Madrid, 1978, pp. 63-64.

(8) En aquesta classificació tipològica s'insisteix, entre altres treballs anteriors, en el més recent: de Miguel, Amando; Martín Moreno, J.: "La estructura social de las ciudades españolas", Centro de Investigaciones Sociológicas. Madrid, 1978.

(9) Ventura, Vicent: "El País...", *op. cit.*, p. 140.

fícils comunicacions per terra, la burgesia xovinista local aixeca la bandera de l'alacantinisme, sempre rebutjada pels nuclis més importants, com ara les ciutats d'Elx, Oriola i Alcoi, però encara en 1979 vigent per complet en les fulles de la premsa local.

Aquest fet ha conduït a un altre dels tòpics bastits durant els 60: la desvinculació d'Alacant, l'"Alacant a part", que en gran mesura ha estat desmentit per l'actualitat dels darrers anys.

L'error presideix bona part de les observacions referides a les comarques més meridionals: "Un alacantí de Monòver, d'Elx, comença a ser gairebé exclusivament "alacantí", observa Fuster, amb inexactitud en el plantejament i en la conclusió (10). Mai els elxans ens hem sentit ni poc ni molt d'alacantins. "El particularisme, fragmentat, respira en tota la província..." "Tres Alacants principals. En primer lloc la part septentrional. Una altra de la Marina Alta a Guardamar..." Els comentaris a l'"Alacant a part" (10) superen l'espai de què dispose. És lògic, tanmateix que pel fet de partir de la divisió provincial i d'una certa unitat de la província, Mateo confonga totes les qüestions que intenta tractar i acabe agafant el rave per les fulles. És sens dubte, entre tota la literatura dedicada a les comarques de l'Alacantí, el Baix Vinalopó, el Baix Segura, etc., la major responsable dels tòpics encunyats.

La voluntat desintegradora sorgida des de certes classes de la ciutat d'Alacant, des d'aquells estaments més conservadors —ja hem vist algunes facetes del cas en parlar-ne del Baix Segura— està perfectament expresada en l'"Asociación defensora de los intereses de Alicante" que afirma: "Els nostres propòsits es basen en defensar la *integritat territorial*, així com els aspectes *costumaris culturals* i

---

(10) Mateo, José Vicente: "Alacant a part"; pròleg de Joan Fuster; Ed. d'aportació catalana, Barcelona, 1966. Les cites triades, pp. 8, 24 i 31, respectivament. Voldria observar la ineludible necessitat d'un estudi seriós de les comarques al sud de la frontera Biar-Busot per tal de desfer-ne molts d'equívocs. L'actualitat ja n'ha desmentit d'alguns.

territorials de la província d'Alacant, realitat *intangible* des de 1836, i conseqüència de la lògica —per lo necessari— reforma administrativa portada a terme un trienni abans en tota Espanya *per tal d'acabar amb el caos regnant en el sector serveis*" (els subratllats són meus) (11).

Aquesta abrandada declaració dels principis de l'alacantinisme acaba, com era d'esperar, amb atacs a la bandera catalana, a la consideració del valencià com dialecte català, etcètera. Aquest és el veritable alacantinisme i el veritable promotor, en aquests moments, de l'Alacant a part.

Perquè la gent d'aquelles comarques no ens hem sentit mai "alacantins": "...la gent de les comarques Comtat-Alcoià no s'ha dit mai 'alicantino'. Sempre s'han dit valencians o alcoians, mureros... Perquè els interesos dels treballadors del Comtat-Alcoià estan molt més a prop de la Vall d'Albaida que de l'Alacantí... És un exemple (12).

Encara que a voltes s'opine com el professor Roselló que "...existeix, sens dubte, un sentiment provincialista, encara que varia segons les zones; en la província d'Alacant s'ha fomentat més. Ha passat molt de temps des de 1833 i als 'mass media' s'ha considerat un fet normal...", o com el professor Pérez Puchal: "Tenim província per a una bona estona; cinc generacions mentalitzades són moltes generacions" (13).

És amb actituds així d'ambigües com, efectivament, tindrem província per a una bona estona, perquè s'oblida la possibilitat de canvi i de crítica de determinats fets per més pretesament arrelats que estiguen.

Al respecte, i, contràriament a les cinc generacions mentalitzades que proposa Puchal, Joan Calduch ha advertit que, en la ciutat d'Alacant, els edificis provincials no tenen cap relevància fins als anys 20 d'uns, i fins a la postguerra d'altres; front al poder municipal, que tenia una

---

(11) *La Verdad*, ed. Alacant, 10 maig 1979, p. 4.

(12) De Cartas al Director, *Valencia Semanal*, núm. 47, 19, 26 novembre 1978, p. 3.

(13) Declaracions arreplegades a *Valencia Semanal*, núm. 44, 29 octubre-5 novembre 1978, pp. 28-30.

clara expressió urbanística en la ciutat, els altres eren institucions itinerants, sense cap incidència en l'estructura urbana d'Alacant:

"Des del moment en què es produeix la separació del poder municipal i el govern civil, el representant de l'Estat mancarà d'una seu fixa i es transladarà d'uns llocs a altres... quelcom semblant succeirà amb la Diputació Provincial després de 1834... Açò no fa més que reflexar el fenomen d'una capitalitat provincial que no responia a situacions històriques i que, a la ciutat d'Alacant, només és parcialment assumida... Tot açò s'evidencia en una absència de zel per a crear els símbols arquitectònics que reflexaren el fenomen de la capitalitat... i en una desgana per a crear la xarxa de comunicacions que aproparen la província a la capital... (Les propostes urbanes de finals del XIX) tenen com a segona lectura la necessitat de crear aquells símbols que representen adequadament la província i l'Estat, al menys al mateix nivell que el Palau Municipal representava la ciutat, o Sant Nicolau el poder eclesiàstic... Entenent la capital com a model de referència, aquesta funció no l'assumeix Alacant, sinó que pel contrari, durant els segles XVIII i XIX, la segueix assumint València... Així, G. Picó, en 1897, al davant del poc interés dels diputats per alçar l'edifici que devia representar la província, es queixa que 'la capitalidad pueda morir por consunción y que la provincia llegare a ser dividida en trozos para agregarla a las limítrofes, con escarnio y vejamen de los que llevan el timón provincial y municipal'..."

Calduch explica com els edificis "provincials" no es construeixen fins a 1926 (Hospital provincial), 1929 (Palau de la Diputació) i postguerra (Govern Civil, Hisenda, Delegació d'Obres Públiques, Bisbat i urbanització de la plaça de la Muntanyeta) (14).

No és cert, per tant, que siguen tantes les generacions

---

(14) Calduch, Juan: "Arquitectura y urbanismo en Alicante en los ss. XVIII y XIX". Inèdit, 1977-78. Estudi per a la Diputació d'Alacant.

mentalitzades amb la divisió provincial. Cal ressaltar, a la vegada, el fort sentiment local en la majoria dels nostres pobles —bondat i maldat de mirar-se el melic— des d'on és perfectament potenciable i comprensible la idea d'una petita àrea amb competències pròpies de suficient envergadura com per a substituir la província.

És quelcom que queda clar a moltes zones (Alcoi, Pego, Elx, Oriola, Gandia, Borriana, Vila-real, Vinaròs i molts pobles petits). Són exemples d'un estés fenomen amb una possible lectura anti-provincial.

Una de les més recents conseqüències de la provincialització ha estat la confusió introduïda entre la província i la capital, confusió que des de pocs llocs s'ha intentat desfer, i que es presenta en títols tan equívocs com aquest: "Contra el cap i casal: Alicante y Castellón no tragan" (15).

Vet ací un exemple del millor provincianisme, on des de positures no-conservadores s'incorre les més de les vegades. Parlar d'Alacant, Castelló i València, és equivalent a oblidar Els Serrans, els Ports, la Marina... Ni Elx, ni Alcoi ni tants d'altres pobles i comarques són "Alacant" des de cap perspectiva, per no parlar ja de Morella, Vinaròs o Borriana com a "Castelló".

Ens manca una ferma voluntat de superació del fet provincial. I a l'article citat torna a aparéixer l'odi cap a la ciutat de València: el desconeixement és tan expressable en termes de "València desconeix el País Valencià" com "els habitants de qualsevol comarca del País Valencià, desconeixen la resta.". En qualsevol cas no és una cosa tan fonamental com per a originar determinades intransigències cap a una ciutat on s'han protagonitzat —malgrat tot— gran part de les més recents iniciatives nacionalistes al País Valencià. Antropomorfització inadmisible envers les ciutats.

Des de tres ciutats —tampoc les més importants demogràficament i productiva— s'intenta donar una visió global del País Valencià. El territori provincial, reduït a la "ciutat-

---

(15) *Valencia Semanal*, num. 28, 18-25 juny 1978.

capital" aguditza l'enfrontament ja tradicional entre comunitats pròximes. Com hem vist en parlar d'"Alacant a part", considerar el territori provincial quan hom considera veritablement una ciutat, ve d'antic. En aquest llibre és paradigmàtica la confusió entre la ciutat d'Alacant i el territori provincial: se'ns introdueix en els diferents pobles de la "província", per a tractar després qüestions que afecten exclusivament a la "capital", amb la perspectiva desconjuntada i la inexacta extrapolació que això implica.

Si hem de millorar el llenguatge, com ens aconsellava l'Enric Valor, caldria millorar també el llenguatge comarcal: parlem de ciutats, pobles, comarques..., però no donem per fet que el territori "provincial", ni tan sols el comarcal, és homogeni, ni d'una manera aproximada. Utilitzem paraules que siguen representatives de la idea territorial que perseguim. Casos com la Safor, l'Horta i d'altres més, on s'utilitza i reivindica el topònim —i la idea— comarcal, són ben exemplars.

Una variant recent per a parlar de "províncies" és designar a la d'Alacant com "Comarques del Sud", "Comarques Centrals" per a la de València, i "Comarques del Nord" per a la de Castelló. Quan s'utilitza aquesta terminologia, poques voltes es parla de comarques concretes amb el seu nom concret. Tampoc de ciutats o pobles. Fet i fet, l'espai que s'utilitza i es proposa és el provincial. Poca cosa avancem amb aquest artilugi lingüístic, com no siga l'afirmació de què "hi ha comarques". La mateixa pretesa homogeneïtat del territori, la mateixa indefinició, la mateixa ignorància hi trobem en l'eufemisme.

D'una manera del tot explícita, la defensa de la província és assumida des de diferents llocs i per personatges ben diferents. Els motius ja esmentats sobre la "mentalitzacio provincial" existent, tornen a aparéixer en les inoblidables paraules del President del Consell del País Valencià, el 2 de maig de 1978, a la ciutat de Castelló.

Després d'assegurar-nos que "el País Valencià té el pa-

triòtic orgull de ser espanyol", afegeix que "si la província no existís, caldria inventar-la" (16).

Més tard, l'11 de maig, completa la visió de la Presidència del Consell, en assenyalar que la divisió provincial té més de cent anys, cosa que fa que en ella quede cristalitzada una especificitat que no contradiu ni nega la nostra personalitat col·lectiva com a poble, tot i afegint que des de l'espai provincial, "es devia anar a un model de govern comarcal per a pujar esglaons, i des de la política municipal arribar a la província" (17).

El Conseller de l'Interior, per la seua banda, hi divergia parcialment, en opinar que "és necessari configurar l'estructura del País Valencià en base a autonomies municipals i institucionalització de les comarques, creant un nou ens d'aglutinació comarcal (que podria ser la regió) per tal de substituir el provincial que s'hi dóna ara" (18). Tanmateix, la institucionalització proposada aquí de la comarca seria prou fictícia, doncs allò que s'institucionalitzaria, seria la regió, espai creat per a assumir les competències ara "provincials", i no per a determinades qüestions concretes; trobem aquí, des del meu punt de vista, una tendència a crear províncies més petites i amb criteris diferents, més adients amb la realitat del País Valencià.

Aquest esvaït panorama configura la idea que el Consell ha tingut, al menys durant l'any 1978, del que havia de ser l'estructura territorial del País Valencià: manteniment de la província, consideració del fet comarcal i vaga idea de regionalització; provincialisme i indefinició que, com assenyala A. Fabregat, "el seu concepte i la filosofia centralista que implica, no té res a veure amb la idea del País que deu protagonitzar el Consell".

També en l'Estatut de Morella, com hem vist, es mantenen les províncies. Com en tots els altres avantprojectes, excepció feta de l'Estatut d'Elx on es parla exclusivament de comarques.

---

(16) *Valencia Semanal*, num. 23, 14-21 maig 1978, pp. 16-17.
(17) *Valencia Semanal*, num. 24, 21-28 maig 1978, p. 10.
(18) *Valencia Semanal*, núm. 20, 23-30 abril 1978, p. 27.

Tanmateix, l'exaltació més ferma del fet provincial havia de venir, com era d'esperar, de les diputacions. Les al·legacions per a la defensa foren, en aquest cas, bàsicament tres:

— Front al traspàs de competències al Consell, s'addueix que açò significa centralitzar quelcom que ja està descentralitzat, amb pèrdua de la personalitat de cadascuna de les províncies. Es confon, així, la possible personalitat d'un territori, amb la fictícia personalitat de la seua "capital"; es confon, com ja advertíem, unes comarques amb la "capital provincial", tot i esgrimint, de la forma en que ja veiérem al capítol II, el fantasma d'un pressuposat centralisme.

— S'al·lega, en segon lloc, la defensa i institucionalització que la Constitució fa de les províncies, amb "personalitat diferenciada", cosa que exigeix el respecte a les seues competències provincials. Podem veure com s'intenta arreplegar la collita del provincialisme conreat durant els darrers quaranta anys: s'assumeix l'alacantinisme, el castellonisme i el valencianisme provincial. Res més lluny de la pràctica quotidiana.

—En tercer lloc s'al·lega el benefici produït per la unitat de les províncies (19).

I, malgrat els arguments en contra, se'n parla de comarques. D'unes més clares, més definides que d'altres; però se'n parla.

Blasco Ibáñez ho advertia respecte a la Ribera, encara que no semblava agradar-li gaire el nom: "Des de València fins a Xàtiva... l'immensa extensió coberta d'arrossars i tarongers que la gent valenciana tanca sota el vague títol de la Ribera..." (20).

"Alzira, Carcaixent... els pobles de la Ribera Alta surant en els llacs de maragda de llurs horts; ... per darrere...

---

(19) *Valencia Semanal*, num. 44, 29 octubre-5 novembre 1978, pp. 10-12.

(20) Blasco i Ibáñez, Vicente: "Entre naranjos", a "Obras completas", vol. I., Ed. Aguilar, Madrid, 1976, p. 568.

tota la Ribera Baixa... Sueca i Cullera... l'Albufera..." (21), i torna a parlar-ne: "...Els grans pobles de la Ribera... semblaven surar damunt el llac..." (22).

Altre tant succeeix amb els fullets turístics ja esmentats. Malgrat la seua indefinició ("comarcas del Sur", "comarcas del Norte") i l'estranya professió de fe que es fa ("mosaic de terres valencianes que hem denominat, per fer-ho d'alguna manera, comarques..."); malgrat això, cal advertir que es parla de comarques, que existeix una certa voluntat (com quan es sustitueix "província" per "comarques del...") de remarcar el fet comarcal, innegable a llocs com la Ribera, la Marina, la Safor, la Plana, etc. Voluntat que, malgrat des d'una òptica provincialista, arriba a nivells oficials, com l'antic M. I. T.

Un altre cas seria el dels, també antics, Sindicats Verticals de la província de València, amb la seua comarcalització provincial, cosa, potser, perfectament funcional, i explicable des de la necessitat de divisions sub-provincials amb criteris més efectius que no pas els dels partits judicials, per a determinats assumptes (23).

Des de llocs diferents, han existit pronunciaments favorables a la idea de comarca: "Gairebé tots els projectes de reordenació del territori parteixen de la revitalització de la comarca com a pas intermedi (per a uns únic, per a altres no tant) entre el municipi i el País Valencià... A finals dels 50 prenia força la comarcalització de la Fundació Patxot, que acabà sent acceptada per les forces democràtiques... i la que ha arrelat en certs nivells populars conscienciats..."

"La comarca, dotada d'òrgans administratius, ha de ser l'entitat intermèdia entre la província (massa gran) i el municipi (massa petit)" (Pérez Puchal).

"No sóc partidari de la província, no perquè siga un mal en si, sinó per com s'imposà i allò que avui significa.

---

(21) Blasco... "Entre...", *op. cit.*, p. 580.

(22) Blasco... "Cañas y barro", a "Obras...", *op. cit.*, p. 821.

(23) Veure sobre aquest tema l'interessant treball: Ascon, Rosa; Estalella, Helena; Riera, Pilar: "Comarques i divisions administratives", CEUMT, núms. 11-12, febrer-març 1979, pp. 7-26.

La comarca és un esglaó necessari per a un major control popular del poder" (Rosselló) (24).

Gairebé sempre amb criteris geogràfics, històrics, amb motius funcionals la majoria de les voltes, malgrat la clara voluntat de defensa de la comarca, en explicitar els raonaments, la qüestió s'ha reduït a abstraccions: ben poques voltes, com déiem, s'ha optat per una defensa clara i per un treball comarcal a nivell de tot el País Valencià, com des de la Safor, per exemple, s'ha portat la defensa d'aquesta comarca per part d'amples sectors dels seus habitants, parlant-ne, establint en diversos llocs la divisió comarcal.

Així, tot i considerant les comarques com autogestionàries dels seus bens, als Serrans s'afirmava, escaridament, que "les comarques existeixen. El protagonisme de les comarques cal situar-lo en primer pla" (25).

Altres exemples els tenim en l'organització comarcal de la central sindical Comissions Obreres, o la clara resolució de l'àmbit d'Ordenació del Territori del Congrés de Cultura Catalana: "... necessitat d'un marc institucional propi i autònom... dissolució de les estructures provincials i replantejament de les unitats bàsiques. Institucionalització de la comarca" (26).

També Just Ramírez proposa aquesta institucionalització per motius funcionals: "es fa necessari que els municipis s'agrupen, creant-se les comarques" (27).

En un altre lloc es plantegen Governacions comarcals per a les comarques acceptades als Estatuts d'Elx i del Consell, doncs "El caràcter social homogeni i econòmicament estable a curt i medi termini d'aquests espais permet d'acceptar unes delimitacions com les enunciades, obtingudes per agregacions de termes municipals sencers" (28).

---

(24) Solbes, Rosa María: "Las comarcas existen", *Valencia Semanal*, núm. 44, 29 octubre-5 novembre 1978, pp. 28-30.

(25) *Valencia Semanal*, núm. 47, 19-26 novembre 1978.

(26) Congrés... "Resolucions...", *op. cit.*, p. 391.

(27) Ramírez, Just: "Una proposta per uns ajuntaments democràtics i valencians", Ed. Eliseu Climent, València, 1977, pp. 24-26.

(28) Jove Cambra... "L'Autonomia...", *op. cit.*, pp. 610-613.

Als diferents estatuts, amb o sense manteniment de la província s'han defensat alternatives comarcals (29). Concretament a l'Estatut de Morella, l'art. 24.2, diu: "Els municipis i, en llur cas, les comarques, són ens de descentralització de la Generalitat... Les comarques són circumscripcions administratives de la Generalitat i constitueixen mancomunitats de municipis per a la prestació de serveis i gestió d'assumptes comuns..." (30).

Cal destacar la idea generalitzada de concebre la comarca com "mancomunitat" simple de territoris municipals, que no té competències pròpies, excepte en el cas de l'Estatut d'Elx on, com hem vist, s'utilitza el fet comarcal fins i tot per a definir l'abast territorial del País Valencià, tot i comptant amb la possibilitat d'agregació i/o desagregació de determinades comarques.

La comarcalització que ha tingut major fortuna és l'establida per Joan Soler, la del *Nomenclàtor*, que és la considerada en les Enciclopèdies Valenciana i Catalana, i als darrers Avantprojectes d'Estatut (31).

Tanmateix, molts problemes li han estat plantejats pels seus objectius inicials de respectar la frontera lingüística, tot i buscant l'equilibri entre el nombre d'habitants i l'extensió superficial. Malgrat respectara al màxim les fronteres provincials, aquells casos on no coincidia (Alcubles i Marines) s'han reintegrat a la seua província original en adoptar aquesta comarcalització (32).

---

(29) Blasco... "Els estatuts...", *op. cit.*

(30) Equip Francesc Eiximenis: "Avantprojecte d'Estatut d'Autonomia del País Valencià" (E. de Morella); *Valencia Semanal*, num. 54, 7-14 gener 1979.

(31) Soler, Joan: "La Divisió Comarcal del País Valencià", a "L'Estructura Econòmica del País Valencià", Ed. L'Estel, València, 1970, vol. II, pp. 9-31.

"Nomenclàtor Geogràfic del País Valencià", Ed. Promocions Culturals, S. A., València, 1970.

(32) Cas del mapa toponímic del País Valencià confeccionat amb: Melchor, Ferran; Seguí, Vicent; Parício, Toni: "Aproximació a la toponímia del País Valencià", Foco-Berthe, València, 1978. En

Els autors de quatre mapes confeccionats darrerament, declaraven que "tots som conscients que el cavall de batalla és la divisió comarcal... Nosaltres hem utilitzat la mateixa de l'Estructura... És la clàssica, però és artificial", i afegien que "la divisió comarcal és encara per establir" i que "el Consell ha de crear una comissió mixta, tècnica i política, i fer per fi una reordenació del territori" (33).

Pérez Puchal es refereix al problema més tractat d'aquesta comarcalització des d'una perspectiva geogràfica i funcional: "no és correcte crear enclaus per l'únic fet de la llengua", diu, referint-se a Elda-Petrer i Asp-Monfort.

Rosselló fa notar l'accentuació al sud de la frontera Biar-Busot de la qüestió lingüística, "ja que la difusió del castellà i del català és d'una imprecisió extraordinària: Guardamar, Elda-Petrer...". Els dos geògrafs opinen que cal que el Consell potencie un estudi seriós que puga ser definitiu (34).

Aiximateix, Gozàlvez, en el seu magnífic treball sobre el Baix Vinalopó (35), no considera inclòs en la comarca el municipi de Guardamar, que, per criteris geogràfics, consideraria inclòs en el Baix Segura.

La comarca, com a divisió base en l'estructura territorial, esdevé objecte prioritari de reivindicació al Principat de Catalunya; objecte d'estudi i comentari en revistes, diaris, treballs de tota mena; objecte de categoria gairebé simbòlica. Al País Valencià, sense arribar a aquella sensibi-

---

aquest mapa, la toponímia es considera en "bilingüe", sense respecte a cap llengua ("Orihuela" i "Ademuz", al costat d'"Alacant" i "Castelló"), i malgrat no es parle de divisions provincials, es fa coincidir la delimitació comarcal amb la provincial, encara que es manté la separació de territoris de diferent llengua.

(33) *Valencia Semanal*, num. 67, 15-22 abril 1979, pp. 46-47.

(34) *Valencia Semanal*, num. 44, 29 octubre-5 novembre 1978, pp. 28-30.

(35) Gozálvez Pérez, Vicente: "El Bajo Vinalopó. Geografía agraria", Ed. Departament de Geografia, Universitat de València, València, 1977.

Íd., íd., "La ciudad de Elche", íd., íd., València, 1976.

lització, la comarca ha estat reivindicada i ha assolit també una categoria simbòlica. Potser era, tanmateix, una reivindicació que hauria d'haver estat en primer lloc dins del valencianisme. Avesats als símbols, n'hem tingut molts darrerament al País Valencià i la comarca, com a figura territorial de gran importància per la seua realitat, quotidianeïtat i funcionalisme, ha quedat relegada a un segon lloc al davant d'altres qüestions —noms, banderes— de major entitat publicitària.

Si fins aquí hem vist alguns exemples de crítica al fet provincial, altre tant succeeix amb el nivell municipal. En aquest cas trobem dues vies de reconsideració del fet: d'una banda, les mancomunitats, en tant que agrupacions estrictament funcionals de municipis, porten implícit el replantejament del municipi com a unitat administrativa base. Són unions per a assumptes molt concrets, induïts per l'evidència d'ajuntar serveis o problemes; així tenim la mancomunitat d'Elda-Petrer, ciutats que formen ja una conurbació, i la mancomunitat de l'Alt Túria (Ares d'Alpont, Toixa, Titaigües, Benaixeve i Sinarques); curiosament, en ambdós casos es barregen diferents comarques, donant-li la raó als qui parlen del "no funcionalisme" de l'actual comarcalització; cal tenir en compte, tanmateix, que la divisió lingüística i històrica, quan la llengua no es considerada com una variable important a considerar, passa a un segon terme enfront dels problemes estrictament funcionals. Caldria afegir que si és problemàtic que una ratlla de divisió comarcal partesca Elda i Petrer, encara ho és més que les separe una ratlla de divisió municipal.

Una altra crítica possible a la divisió municipal seria aquella, podríem dir, "reformista"; línia de reestructuració municipal que no es replanteja la qüestió de fons: l'existència dels termes municipals.

Així tenim la política que s'ha seguit d'integració a ciutats més grans de viles i pobles convertits en barris d'aqueixes ciutats, sense reconsiderar la possibilitat de què

seguiren funcionant com a tals barris autònoms (Beniopa, Benipeixcar, Benimaclet, Campanar, etc.).

I d'altra banda, trobem la voluntat d'escissió, d'"independència" d'entitats de població integrades en altres municipis: l'Eliana, que esdevé poble a finals dels 50, replegant una llarga tradició anterior a 1939 (36), o els intents de les Alqueries de la Plana (Vila-real) i de Sant Joan de Moró (Vilafamés) (37).

Els motius al·legats per a aquestes segregacions han estat gairebé sempre els mateixos: manca de representativitat en l'ajuntament del nucli central i desatenció per part d'aquest en allò referent a comunicacions, asfaltat, equipaments, serveis, etc. Aquesta situació arriba, en la majoria dels casos, a veritables rivalitats locals, i fins i tot a enfrontaments entre les poblacions.

Aquesta crítica "pràctica" s'uneix a les ja assenyalades al principi, des d'una perspectiva teòrica, al fet municipal.

Queda clar que els municipis de gran extensió territorial o de gran aglomeració urbana, són veritables monstres burocràtics, on la major part de les atencions es dediquen al nucli central —o al centre del centre—, i on entitats de població, zones agrícoles i forestals, o barris perifèrics, queden relegats d'una o d'altra manera. Termes com els d'Elx, Oriola, Requena, Villena..., restes d'antigues situacions de vinculació religiosa o nobiliària; aglomeracions com València o Alacant, arriben a ser difícilment administrables, per llur extensió o per llur demografia, des d'un ajuntament.

És evident que tampoc no ho és, de solució, l'excessiva fragmentació del territori. Comarques com l'Horta o la Safor amb un elevat nombre de municipis, han tingut greus problemes derivats de l'intent d'ordenar el territori a nivell municipal.

La idea patrimonial que es té dels "territoris muni-

---

(36) Jaén i Urbán, Gaspar: "Aproximación al municipio de La Eliana", Ed. Diputación Provincial de Valencia, La Eliana, 1979.

(37) *Valencia Semanal*, num. 40, 1-8 octubre 1978, pp. 22-23.

cipals" està en franc antagonisme amb una real articulació de la comarca.

Una possibilitat —encara que llunyana— seria la institucionalització del barri com a virtual unitat primària d'autogovern, unitat de distribució de serveis i equipaments, amb poder decissori i econòmic. Els actuals termes municipals passarien a ser competència del govern comarcal (38).

El Consell hauria de plantejar-se les possibles actuacions en un sentit de reordenació territorial, tot i comptant amb la possibilitat reconeguda en la Constitució (art. 140.3) de crear agrupacions de municipis diferents de la província, i que entre les matèries transferides al Consell, pel que afecta a la demarcació territorial, s'hi inclouen matèries com ara la constitució i dissolució d'entitats locals menors, la distribució i reforma dels termes municipals en districtes, la constitució de mancomunitats municipals voluntàries i l'agrupació forzosa de municipis així com l'alteració dels noms i la capitalitat del municipi (BOE, 4 abril 1979).

Hem vist el diferent tractament que les divisions territorials han rebut des de diferents llocs; si a açò unim la inoperància que s'ha palesat en els darrers anys de la vigent divisió administrativa per a un bon funcionament dels *affaires* territorials (necessitat de considerar conjuntament àrees de províncies i/o municipis veïns per a parcs naturals, planejament, etc.), es veu d'immediat que cal obrir un debat que faça referència a la divisió del territori del País Valencià i a les distintes competències que han de pertocar-li a cada nivell territorial, amb les importants conseqüències que açò ha de tenir per a una veritable política de ordenació territorial.

Sembla, com hem vist, que hi ha un consentiment majoritari respecte a la importància del fet comarcal, tanmateix caldria considerar si les comarques han de tenir poder

---

(38) Una proposta de districtes o barris —que evidentment no tindrien res a veure amb els seudofuncionals districtes municipals d'ara— es troba a: Ramírez... "Una proposta...", *op. cit.*, pp. 27-30.

decissori pel que fa al seu territori, i si cal considerar, com han proposat alguns, un esglaó intermedi —regió, vegueria, federació de comarques, o "provincieta"— i encara si aquest ha de donar-se indiscriminadament per a tot el país o només per a aquelles àrees més concentracionàries (l'Horta, Alacant-Elx) o més despoblades (Els Ports, l'Alt/Maestrat, el Baix Maestrat, l'Alcalatén).

La reestructuració del territori amb criteris que tinguen en compte les característiques i les exigències de la població del País Valencià, superant una divisió tan arbitrària com és el fet provincial, es concreta, en una primera instància, en una divisió territorial del País Valencià, objectiu que devia haver estat un dels primers passos donats pels organismes preautonòmics competents per tal d'encetar un inici de solució de l'actual problemàtica. En la magra gestió del darrer any, tanmateix, soles s'ha donat a entendre que una de les Divisions Comarcals —la de l'Estructura...— adquiria el rang de paraoficial. Cap aportació, cap debat, cap escrit.

Hom no deixa de recordar les iniciatives de la Generalitat de Catalunya amb la "Divisió Territorial de Catalunya" i el Regional Planning (39), documents vitals per a la resistència cultural catalana i per a l'engegament del debat sobre el territori al Principat. Les divisions territorials que ens trobem en l'actualitat del País Valencià es redueixen a divisions comarcals estrictes, segons criteris propis de les diferents disciplines des de les quals s'ha tractat el tema.

Així tenim des d'aquelles divisions on els criteris són eminentment geogràfics, fins aquelles que n'utilitzen d'econòmics o de lingüístics; fins i tot dins d'una mateixa disciplina hi trobem diferents propostes (cas de la geografia; no debades és des d'on amb més amplitud i profunditat s'ha

---

(39) Generalitat... "Divisió...", *op. cit.*
Rubió i Tudurí, Nicolau i Santiago: "El pla de distribució en zones del territori català (Regional Planning)". Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1932. Facsímil: separata del núm. 1, gener-febrer 1976, de *Novatecnia*.

abordat el tema); d'altres divisions comarcals són "econòmiques", "operatives" i fins i tot "tecno-burocràtico-operatives", com la de la Diputació Provincial de València.

Si una divisió territorial ha de ser una eina eficaç per a l'ordenació del territori i per a una reestructuració administrativa, optar per uns o altres criteris implica, evidentment, opcions disciplinars, però fonamentalment, opcions polítiques.

Si les comarques (o allò que siguen aquestes àrees territorials) han de gaudir d'una certa autonomia bàsica, per tal de no reproduir a l'interior del País Valencià un model centralista, tindríem un objectiu inicial: una determinada divisió territorial, implicaria un determinat sistema d'administració, una manera d'entendre la descentralització i les dotacions de tot tipus a l'interior del país, doncs aquesta divisió territorial hauria de ser utilitzada per a totes les àrees de govern intern (40).

D'altres divisions —o federacions comarcals— serien factibles també per a determinades matèries, com succeí al Principat de Catalunya (41).

Queda clar que per a arribar a una divisió territorial, caldrà tenir en compte els múltiples criteris (geogràfics, econòmics, sociològics, lingüístics, funcionals, etc.) utilitzats fins ara.

Arribar a una divisió territorial del País Valencià ha de ser un objectiu immediat, precedit, és clar, per un profund treball, discussió i col·laboració entre les diferents instàncies professionals i polítiques.

Sembla això possible, ara com ara? No gaire. La continuïtat més completa ens sobta cada dia. I si l'ens preautonòmic segueix pensant, com veiem més amunt, en termes provincials, és difícil que assumesca aquesta qüestió.

Un possible debat, encara inexistent en la mesura que

---

(40) Una proposta concreta per a la qüestió es troba a: Borja, Jordi; Tarragó, Marçal; Boix, Ricard: "Por una política municipal democràtica", Ed. Avance, Barcelona, 1977, pp. 97-161.

(41) Ascon, Rosa... "Comarques i divisions...", *op. cit.*

fóra desitjable, tractaria els dos punts íntimament vinculats que citàvem adés: els nivells territorials necessaris i les competències que els pertocarien. Pel que fa als nivells territorials, fins ara sembla acceptat que cal començar dels actuals termes municipals i mitjançant llur manipulació-agregació arribar a un segon nivell que serien les comarques (42).

Ja ens hem referit al possible equívoc d'aquest plantejament, amb la conseqüent necessitat de reestructuració municipal, i fins i tot hem parlat dels nostres dubtes respecte a l'admissió d'aquest nivell com a esglaó inferior del territori.

També sembla —com hem vist— que hi ha prou consens en l'acceptació del fet comarcal, però podríem profunditzar en els criteris per a establir unes comarques determinades: ens cal un criteri eminentment funcional, és a dir economicista? I en aqueix cas, això vol dir que totes les comarques han de tenir un nombre semblant d'habitants o de quilòmetres quadrats?

I podríem encara introduir un tercer factor: l'oportunitat de considerar o no un tercer nivell intermedi entre la comarca i el conjunt del País Valencià, i encara si aquest nivell s'ha de considerar d'una manera totalment institucional o bé només per a determinades competències concretes, fins i tot diferents segons el cas.

No és moment per a seguir endavant amb aquests raonaments que haurien de ser objecte d'un treball monogràfic. Tampoc no sembla que ara interessen gaire als professionals i als polítics. Tanmateix són temes que m'han semblat necessaris per a una reordenació del territori; tant l'establiment d'una divisió territorial que conjugue els diferents criteris disciplinars establerts fins ara, com la necessitat de debatre públicament les línies mestres d'aquesta

---

(42). Una clara explicitació del tema a: Serratosa, Albert; Clusa, Joaquim: "Continguts i competències de les delimitacions territorials. Per una Generalitat descentralitzada" a CEUMT, núm. 5, juny 1978, pp. 48-61.

divisió, i el grau d'auto-govern d'aquestes unitats territorials. Són temes que s'han tractat des de tribunes més o menys minoritàries. Quede constància, si més no, d'unes qüestions que s'havien d'haver plantejat fa temps, i que porten camí de no plantejar-se mai. En els darrers dos anys, els habitants del País Valencià han estat molt ocupats en banderes i llengües per a preocupar-se de temes que li afecten directament i poden hipotecar-li el futur. Tal i com passa el temps preautonòmic, sembla una col·laboració a un debat inexistent. Un debat impossible?

Com a postdata per al debat sobre les comarques, voldria referir l'alliçonador assumpte de la comarcalització al Principat de Catalunya, que fa poc temps prengué un curiós aspecte.

Després que la vitalitat de la comarca fos un dels punts més comuns del debat territorial al Principat de Catalunya, i la necessitat de la seua institucionalització aparegués com un dels punts més clars en les resolucions del Congrés de Cultura Catalana i en els manifests i propostes de tots els partits democràtics, la defensa de les comarques ha estat assumida per la dreta —amb l'obligada oposició de l'esquerra— per motius electorals.

La discussió es centrava en les circumscripcions electorals per a les primeres eleccions al Parlament de Catalunya (províncies o comarques) a establir en l'Avantprojecte d'Estatut d'Autonomia (de Sau). Aquest primer parlament establiria després una nova divisió territorial per a les següents eleccions.

Amb circunscripcions provincials, la distribució dels diputats seria: Lleida, 8; Girona, 10; Tarragona, 11, i Barcelona, 85, sobre un total de 114 (43).

Immediatament hi surten les acusacions de "centralisme barceloní" amb l'ús d'una artificial rivalitat entre "províncies", induïda per les classes dirigents provincials i provincianes.

---

(43) *El País*, 11 novembre 1978, p. 18.

UCD-UCC potencia la seua presència a les comarques tot i defensant un comarcalisme que mai no els havia preocupat; i la seua proposta és de què hi hagen dues cambres al Parlament: una proporcional a la població i una altra de representació territorial; mentre a la primera cambra tindria un 30 % d'escons, a la segona en tindria un 42 %.

L'oposició del PSUC a la idea de dues cambres és total. Però allò que interessa ressaltar són les declaracions per part dels grups d'esquerra, pel que suposen de negació d'una realitat territorial de necessària institucionalització: "Les comarques no serveixen com a circumscripció electoral, doncs no han estat mai una realitat constitucional en marxa."

Així doncs, al davant del triomf de l'esquerra en les comarques industrialitzades, i de la dreta en la majoria de les comarques deprimides, es produeix "una recuperació de la dreta catalana mitjançant la seua 'catalanització', afavorida per un error de l'esquerra: permetre el seu acorralament electoral en les zones urbanes i els cinturons industrials mentre UCD i CDC ocupen la Catalunya rural", després de lo qual, "l'esquerra comença a prendre consciència de la seua escassa atenció a tot allò que no fóra el *continuum* urbà industrial" amb situacions de parlamentaris per Lleida o Girona residents a Barcelona, amb la qual cosa "es deixa un ample espai polític per a la recuperació dretana que permet situacions grotesques... on apareixen com a defensors del comarcalisme... dirigents d'UCD als quals les comarques deuen en alguna mesura part dels seus mals" (44).

Ampliant el tema, Jordi Borja (PSUC) parla dels avantatges de la proposta provincialista, en tant que "s'adapta estrictament a la Constitució i no obliga a practicar reformes legals... assegura la proporcionalitat i reflexa el pluralisme polític real" i acaba afirmant que "del que es tracta

---

(44) Campo Vidal, M.: *Triunfo*, núm. 823, 4 novembre 1978, p. 22. També he utilitzat les dades de: Alcalde, C.; Fortuny, J.: "Las comarcas catalanas descuartizadas por los partidos", *Triunfo*, núm. 825, 18 novembre 1978, pp. 22-23.

es d'elegir un Parlament de tot el poble català, no d'establir una federació de petits territoris" (45).

Sobren comentaris. Damunt les comarques, tot el problema electoral i el desequilibri poblacional del país. En definitiva, un penós espectacle.

Uns mesos més tard, 40 personalitats, professionals i especialistes de qüestions territorials, front al provincialisme del President de la Generalitat, es pronuncien contra l'actual divisió del Principat de Catalunya en províncies, i demanen que la Generalitat es faça càrrec de les competències i recursos de les Diputacions, doncs en la seua opinió les províncies estan destinades a extingir-se progressivament i cal que abandonen les seues funcions en benefici de la Generalitat (46).

(45) Borja, Jordi: "Estatuto de Autonomía y el debate sobre las comarcas", *Triunfo*, núm. 827, 2 desembre 1978, p. 15.

(46) *El País*, 8 abril 1979.

IV. DESEQUILIBRIS TERRITORIALS

Extenses parts del territori sotmeses a un accelerat procés de desertització. Un reduït nombre de nuclis urbans amb creixement exponencial de llurs habitants. Economies agrícoles en decadència. Canvis d'usos del sòl a les corones perifèriques de les ciutats. Unes reduïdes parts del territori ciutadà superquipat fins a la congestió; d'altres parts, molt nombroses, carents dels més mínims serveis. Esquemes de distribució i redistribució poblacional. Contradiccions internes del mode de producció capitalista. Lògica de la rendabilitat a curt terme.

Situada entre el cinema dels anys 20 i 30 —"Metròpolis", "Temps Moderns"— i l'esclat dels moviments socials urbans i llurs cronistes, la "societat urbana", la "societat post-industrial", ha esdevingut ja una frase feta, una imatge esquemàtica i immòbil, encara aprofitable pels ideòlegs que, com a Hollywood i, en certa manera, al NODO, presenten el Futur i el Progrés Oficial i en majúscules, com l'únic Eldorado possible i, evidentment, com el millor.

Al País Valencià, entre els anys 40, agrícoles i més o menys manufacturers, i un futur hiperrealista de multinacionals en gran escala, el territori ha anat plenant-se, ha anat buidant-se, en un procés que dins l'Estat Espanyol, només ha estat superat pel Principat de Catalunya i pel País Basc, en riquesa d'escenografia, de *mise en scène*, del repartiment d'actors principals i d'extres.

Deixant ara al marge els desequilibris interns de les

ciutats —problema íntimament vinculat— i fixant-nos només en el conjunt del País Valencià, el resultat és palés: d'un total de 32 comarques, 22 tenen en 1975 una densitat inferior a la mitja del País Valencià (148,1 hab/qm^2). La gamma de concentracions humanes anava des de la densitat comarcal de l'Horta (1.890 hab/qm^2) —una de les més altes del món, com s'acostuma a dir— fins a la dels Ports i l'Alt Millars (8,2 hab/qm^2) en dades també referides a l'any 1975. Les xifres són eloqüents (1).

Els desequilibris territorials s'han concretat al País Valencià en una espectacular concentració de població i d'activitats productives en determinats punts del territori, en gran mesura litorals. Pel que fa a la població urbana, si considerem els municipis majors de 10.000 habitants, obtenim per a 1975, 69 poblacions que poden considerar-se urbanes i que contenen gairebé tota la població i tot el secundari del País Valencià. Aquesta població representava en 1975 el 75,0 % de la total del país; en 1960, el 60,81 %, i en 1950, el 55,30 % (2).

I si ens permitim el dubte —perfectament legítim— que aquesta xifra siga suficient (poblacions de 15.000 o 20.000 habitants segueixen sense "gaudir" d'aqueix elixir màgic que és "l'urbanisme com a mode de vida") i restringim la "urbanitat" a les ciutats de més de 100.000 habitants, soles quatre ultrapassen en 1975 aquesta segona prova: la ciutat de València (714.086), la ciutat d'Alacant (219.553), Elx (147.614) i la ciutat de Castelló (109.884). Les quatre comarques a que pertanyen allotgen al 52,42 % de la població del País Valencià (3).

I en cinc comarques —les quatre citades i la Plana Baixa— s'inverteix el 62 % de la inversió industrial en el País Valencià entre 1973 i 1975 (3).

---

(1) Li agafe els números en prèstec a Damià Mollà: Mollà i Beneito, Damià: "Estructura y dinámica de la población en el País Valenciano", Ed. Fernando Torres, Valencia, 1979, pp. 120-124.

(2) Mollà, Damià: "Estructura y dinámica...", *op. cit.*, 165-171.

(3) Sorribes, Josep: "Crecimiento urbano y especulación en Valencia", Ed. Almudín, Valencia, 1978 (quadres I i IV).

Les conseqüències que el procés de desenvolupament dels darrers vint anys (4) han tingut en el territori, són expressables en termes de desequilibris territorials.

Aquests han de ser contemplats des de tres punts de vista diferents: a nivell supraestatal (amb localitzacions econòmiques de tipus gairebé colonial que agreugen els desequilibris), a nivell estatal (on la concentració en pols de creixement ha originat uns costos socials: emigració i èxode rural, despoblament o densificació, desarrelament de grans masses de la població) i a nivell de Països Catalans on una estructura comarcal no sempre complementària ha estat generadora de possibles desequilibris. Aiximateix cal entendre aquests desequilibris com "l'efecte lògic de la política territorial... que ha estat seguida, reflex del funcionament sòcio-econòmic dominant" (5).

No són, per tant, unes relacions de causalitat les que s'estableixen ("el desenvolupament provoca necessàriament uns desequilibris territorials"), sinó perfectament biunívoques ("un determinat tipus de desenvolupament necessita de, a la volta que accelera, uns desequilibris en el territori"). Com diu A. Broggi: "El procés d'industrialització tendeix... a crear des de les primeres fases de desenvolupament, una estructura espacial molt desequilibrada, en la qual, juntament amb una progressiva polarització espacial de la major part dels factors productius al voltant dels grans centres urbans, es produeix, a la vegada, una descapitalització i una despoblació de la major part del territori, cosa que es tradueix en uns fluxes de capital... i de població... des de la major part de regions i zones rurals cap a uns pocs *centres urbans* i industrials" (el subratllat es meu; vull fer notar com no parla de zones-zones, sinó de zones-centres urbans com a sentit del fenomen) (6).

---

(4) Suggeresc al lector la pàgina 164 de "El País Valenciano" de Fuster, *op. cit.*, on un carro, amb cavall i tot, ocupa la plaça del Collado de la ciutat de València.

(5) Congrés... "Resolucions...", *op. cit.*, pp. 386 i 388.

(6) Broggi, Albert, revista CAU, núm. 32, juliol-agost, 1975, p. 61.

Tal i com ha anat la cosa al País Valencià, les extenses àrees en regressió vora les reduïdes àrees expansives, eren perfectament funcionals. La concentració de la producció ha exigit la concentració demogràfica (7). I la necessitat de mà d'obra concentrada es complementa amb la manca d'inversió en les àrees deprimides.

S'accelera així el procés migratori, i part del territori queda reduït a "àrea de reserva" d'on extreure mà d'obra, recursos materials i on ubicar instal·lacions mal vistes prop de zones urbanes (veja's la Central nuclear a Cofrents), a major glòria d'aquells llocs beneïts per les inversions.

A les comarques deprimides hi trobem una manca d'inversió en tots els sentits, però també una infrautilització de llurs recursos en un sentit de benefici per a la pròpia comarca, una absència total de política cultural, econòmica, etc.

Una possible lectura per a l'ampliació proposta per alguns de l'"aerocora" interior valenciana podria ser precisament l'ampliació de l'àrea "pròpia" de reserva. Si en lloc de fixar-nos en els contrats interiors del País Valencià, observem la gram homogeneïtat sòcio-econòmica de les comarques limítrofs amb Conca i Terol, amb l'"aerocora" peninsular en definitiva (dinàmica demogràfica, creixement, activitat econòmica, comunicacions, etc.), comprovem la clara relació existent. Aleshores, els intents d'introduir Conca i Terol en una "regió valenciana", a més dels efectes culturals ja esmentats al capítol II, en tindrien uns altres estrictament econòmics: l'ampliació de l'area de reserva (demogràfica, natural) interna d'aqueixa pretesa "regió valenciana", sobretot quan considerem que pel que fa a les migracions, les àrees de reserva de l'interior del País Valencià han estat tan importants com les de la resta de l'Estat (8).

No cal considerar, tanmateix, que aquest siga un feno-

(7) Veure la interessant aproximació al tema de: Sorribes... "Crecimiento...", *op. cit.*, pp. 11-18.

(8) Congrés... "L'Ordenació...", *op. cit.*, pp. 30-31. Sorribes... "Crecimiento...", *op. cit.*, p. 12 i quadre V. Un fenomen semblant observa Amando de Miguel en assenyalar que els moviments migra-

men exclussiu de les comarques anomenades "interiors" (Els Ports, l'Alt Maestrat, l'Alt Millars, l'Alt Palància, el Racó d'Ademús, els Serrans, la Plana d'Utiel, la Vall de Cofrents i la Canal de Navarrés) (9), sinó que també dins les anomenades "comarques litorals" existeixen zones regressives de les quals es beneficien fonamentalment les instal·lacions industrials dels nuclis urbans de la Plana Alta, la Plana Baixa, les comarques del Vinalopó, així com les instal·lacions turístiques dels nuclis costaners que han suposat també importants centres d'atracció de migrants.

Intentant resseguir les trajectòries dels grups socials, s'han plantejat hipòtesis que distingien varis tipus de migrants interiors (10):

1. Una gran majoria constituent de l'exèrcit de mà d'obra per als establiments fabrils i turístics, que des de comarques de l'interior aniria cap a comarques litorals o del sud.

2. Migrants que des del camp o les petites entitats de població es traslladarien al nucli central del municipi o a poblacions importants veïnes, aprofitant l'automòbil com a mitjà de transport (cosa que implicaria un canvi d'activitat de la població activa —com de fet ho impliquen

---

toris més significatius no són els inter-provincials, sinó els que es donen a l'interior de les "províncies" de Barcelona, Biscaia, València i Madrid: de Miguel, Amando i Salcedo, Juan: "Dinámica del desarrollo industrial de las regiones españolas", Ed. Tecnos, Madrid, 1972, p. 44 i ss.

(9) Veure: Mollà... "Estructura y...", *op. cit.*, pp. 140 i 147, on s'aprecia l'agreujament dels desequilibris comarcals pel que fa a la demografia.

(10) Congrés... "L'ordenació...", *op. cit.*, pp. 31-32.

— Singer, Paul: "Migraciones internas en América Latina: Consideraciones teóricas sobre su estudio", a Castells, Manuel: "Imperialismo y urbanización en América Latina", Ed. G. Gili, Barcelona, 1973, pp. 27-53.

— Veure l'important aportació a l'estudi de les migracions: Varis autors: "Inmigrados en el Area Metropolitana de Valencia", Ed. Departament de Geografia, Universitat de València, València, 1978, esp. pp. 39-51, sobre migracions internes.

gairebé sempre les migracions—, però on hi hauria bona part d'ex-petita burgesia agrària); i

3. Migrants que des de nuclis urbans emigrarien cap a les grans ciutats, especialment cap a les "capitals" provincials, i que estarien compostos per petita i mitjana burgesia ciutadana.

Pense que aquest esquema, encara que hipotètic, pot ser explicatiu dels moviments poblacionals al País Valencià, si més no fins a que disposem de dades concretes i suficients sobre el tema.

Ja hem comentat la relativa importància de les densitats comarcals front a la població urbana, per a comprendre l'abast del fenomen concentracionari: el problema és molt més greu, doncs una densitat comarcal dóna una idea uniformadora de la concentració, cosa que dista prou de la realitat d'una densificació estrictament nuclear. Els mateixos moviments migratoris són moviments concentradors en nuclis, sent la concentració comarcal un resultat *a posteriori*, metodològicament parlant. Comarques amb una alta densitat —pel fet de comptar amb un nucli important— tenen també problemes de desequilibri, per les àrees internes desertitzades a l'espera d'expectatives que les transformen en sòl urbà: indústria allunyada del nucli de població o ús de segona residència.

Fet i fet, les àrees territorials en regressió no són més que una variant de l'especialització del territori; tant l'especialització a nivell mundial de les diferents àrees, com l'especialització funcional dins les mateixes ciutats de les diferents zones i barris, o l'especialització en les regions urbanes, dels diferents nuclis.

A un nivell més concret, els desequilibris territorials troben llur expressió en la desigual dotació d'equipaments i serveis. Si les àrees territorials deprimides es caracteritzen per la mancança de dotacions de tot tipus, altre tant passa amb les perifèries urbanes. Certament, el caràcter de la infradotació no és el mateix, però en ambdós casos es troba la concretització del mateix procés: la segregació social de les àrees rurals respecte de les urbanes, troba el seu complement a les grans ciutats, amb la segregació de les zones perifèriques

obreres (barris o ciutats dormitori) respecte de les zones destinades a residència o gestió de la classe dominant.

Les concentracions demogràfica i productiva han implicat en el País Valencià l'ocupació per l'urb d'un territori gairebé sempre agrícola (perifèria agrària de les ciutats tradicionals), i en molts casos d'una gran riquesa.

En definitiva, es tracta d'un mecanisme servidor de la producció i el consum posterior dels objectes produïts (siguen carreteres, apartaments, parcel·les o automòbils). La producció de l'espai per a la seua venda ha exigit la destrucció de les característiques prèvies, la "civilització" del terreny, el paisatge i les infraestructures.

Així s'ha destruït gran part del litoral i les serres, en transformar-ho en apartaments o xalets; gran part de les hortes transformades en vivendes subvencionades, en cotxes o en autopistes.

I on no es pot produir espai es dipositen els residus de la civilització industrial: Cofrents, l'Albufera, les aigües subterrànies, els rius, les aigües marines...

Un problema específic de les comarques dels Serrans, la Canal de Navarrés i la Vall de Cofrents ha estat la presència del riu Túria en la primera i del Xúquer en les altres dues, fet que ha tingut conseqüències altament negatives per a la comarca, des del moment en que els rius, en la conca alta s'han utilitzat com recursos a explotar, bé construint pantans, bé situant la Central Nuclear vora un riu, donada la gran quantitat d'aigua necessària per a la seua refrigeració. El mateix problema, potser en menor mesura, s'ha donat a l'Alt Palància i a l'Alt Millars.

Així, en 1970 es construeix el pantà d'Arenós sobre el riu Millars, que negava el poble de Campos d'Arenós (Alt Millars); s'evacua tot el veïnat, es paga el terme municipal i el poble és dinamitat; per fer una resclosa d'utilitat molt discutible (11).

En altres llocs, "s'han construït pobles nous en zones

(11) Nabàs, Ernest: "Requiem per Campos de Arenós", *Valencia Semanal*, núm. 2, 17-24 desembre 1977, pp. 32-33.

desenvolupades..., per als pobles que quedaren coberts per les aigües dels pantans, institucionalitzant així el despoblament forçós de comarques ja en regressió" (12).

En efecte, el despoblament forçós dels pobles de Benaixeve (1950) i de Loriguilla (1959) (els Serrans) ha estat la institucionalització de la desertització d'aquestes comarques. Per al primer es construeixen tres poblats nous: Sant Antoni de Benaixeve (Paterna), Sant Isidre de Benaixeve (Montcada) i un altre a la Pobla de Vallbona (Camp de Túria). Per a Loriguilla se li crea terme municipal llevant-li un tros al de Riba-Roja de Túria (Camp de Túria).

S'institucionalitzava així, a la vegada, aquesta comarca com àrea d'expansió per a l'Horta, gairebé d'una manera simbòlica, com "Raval Camp del Túria" en expressió de D. Mollà.

No soles s'han ofegat els pobles, sinó que comunitats senceres han estat traslladades a distàncies de 40, 60 qm. del seu lloc originari, introduïdes en altres comunitats lingüísticament diferents; en definitiva, en una mena de *ghettos.*

Al davant d'aquest estat de coses, els ciutadans dels Serrans, manifestaven: "Si volem els nostres pobles, la nostra comarca, i si desitgem viure aquí, no ha de ser com ciutadans de segona categoria, sinó com la resta del país, sense discriminacions i amb la mateixa participació en els bens comuns i llur distribució... Estem totalment abandonats i ignorats, mentre la nostra pobra economia s'afona cada volta més. Necessitem aixecar la nostra agricultura... controlar els sistemes de comercialització dels nostres productes... és vital que es creen indústries derivades de l'agricultura o de transformació de la fusta dels nostres boscos..." (13).

Aquesta era la situació després de molts anys de retòrica des de la Diputació Provincial, amb discursos del pre-

---

(12) Millàs, Jaime; *Valencia Semanal,* núm. 1, 10-17 desembre 1977, p. 28.

(13) Manifest de la "Jornada popular de la Serranía", *Valencia Semanal,* núm. 47, 19-26 novembre 1978, p. 16.

sident de torn sobre la necessitat de reequilibrar les comarques castellanoparlants.

El reforçament imprescindible per a què el model territorial fos acceptat i assumit per la població, ha hagut de passar per una manipulació ideològica: la potenciació per mitjà dels *mass media* d'una "ideologia de la modernitat", que no sols ha fet estimable la destrucció del medi, sinó que ha amagat una valoració cultural dels bens públics (muntanyes, platges, camps, ciutats). La modernitat com a valor unidireccional ha mantingut i potenciat al País Valencià d'una manera ferotge la valoració positiva de les característiques físiques més clarament suïcides del sistema.

D'altra banda, la desertització de moltes comarques ha estat potenciada per la ideologia dominant, malgrat la ideologia agrarista vigent durant una llarga etapa del franquisme, que s'ha mogut a nivells retòrics (14).

Malgrat la ideologia dominant haja estat anti-urbana, d'una manera oficial i durant els 40 i part dels 50, els *mass media* i els diversos "plans d'estabilització" subestimaven —econòmicament i ideològica— les activitats primàries, exaltaven les excel·lències de la "cultura urbana" i oblidaven les àrees rurals, amb greus problemes d'atur i de subequipament, amb una reforma agrària pendent des de feia un segle.

Dins del codi de valors habituals, el procés —en termes de progrés— se'ns ha presentat (se'ns presenta) necessari i irreversible; quan no del tot estimable, sí desitjable malgrat tot. La producció i el consum ens han de portar així a tots els cels imaginables mitjançant l'automòbil, la vivenda cara, el xalet, l'autopista... de propietat privada tot allò que es puga: la cultura urbana és allò que presideix el progrés i cal, per tant, arribar-hi (15).

---

(14) Per a una documentació sobre les ideologies de l'èxode rural durant el franquisme, veure: de Miguel, Amando: "Manual de estructura social de España", Ed. Tecnos, Madrid, 1974, pp. 319-333.

(15) González Móstoles, V.; Jaén i Urban, G.; Pérez i Casado, R.; Sorribes, J.: "El Planejament urbà i les àrees metropolitanes del País Valencià" a la revista CEUMT, Barcelona, núm. 6, setembre 1978, pp. 40-48.

V. UN O ALTRE MODE DE VIDA

"L'home civilitzat inventa l'anomenada filosofia del progrés per a oferir-se un consol en la seua abdicació i decadència"

Charles Baudelaire, pròleg a Edgar Allan Poe, "Poesía Completa", Ed. 29, Madrid, 1974.

Vet aquí aproximadament la situació actual del territori del País Valencià: zones deprimides en regressió constant vora nuclis amb creixement accelerat. Un medi físic en procés de destrucció, exhaurit en molts llocs, gràcies a un procés industrialitzador absolutament incontrolat.

Què es pot fer a partir d'aquesta situació? Quin ha de ser el futur del País Valencià? No es tracta de donar cap alternativa, sinó d'intentar una reflexió sobre diferents (i divergents) propostes que apunten actualment i que deurien exposar-se, explicitar-se en un debat públic que fa temps és urgent.

Dins la línea assagística al País Valencià, després de la literatura d'"intropecció genèrica" (què som?, per què som com som? o què no som?) on la qüestió en joc era la nostra "identitat" de grup, es va passar ben prompte a indagacions mes empíriques. Calia estudiar el Conflicte lingüístic, L'estructure econòmica, El Valencianisme polític (1).

Un dels temes clau durant els 60 fou el de la industrialització del País Valencià. El pretés agrarisme d'aquest, la manca d'una burgesia conscient que hagués invertit en el sector secundari, era un dels planys més habituals de l'èpo-

(1) Ninyoles, Rafael Ll., pròleg a Ventura... "Que València conteste", *op. cit.*, pp. 10-12.

ca; els motius d'aqueixa fallida ha estat quelcom que encara avui preocupa a alguns autors. Pot ser tenia raó Lluch quan, citant a Gerschenkron, advertia que "quan un país està endarrerit industrialment té necessitat d'una ideologia industrialitzadora que centri l'interés... en emprendre el camí industrial, sigui quin sigui el cost" (2).

Ja tinguérem, encara la tenim, aqueixa ideologia industrialitzadora. Tanmateix fou una visió en certa manera ingènua del tema, i que implicava caure en els paranys estesos pel desenvolupisme imperant aleshores: "sigui quin sigui el cost", vet aquí la qüestió. Mai no es veié possible cap altre sistema de desenvolupament, ni es van preveure els efectes territorials que tindria el model. Qui pensava en l'Albufera, en els efectes de la Ford, als anys 60? Tot allò que es criticava eren els establiments industrials que no en generaven d'altres: i ahí es trobava el mal, en què no s'establiren indústries que en generaren de noves al seu voltant; no estava el mal ni en elles mateixes, ni en llur ubicació, ni en la manca de planificació industrial.

Dissentesc, tanmateix, d'En Lluch amb la idea de què la Intelligentsia del País Valencià fos la promotora d'aqueixa industrialització. El sector d'assagistes de formació econòmica que anava sorgint i que centraven gran part dels problemes del país en la manca d'industrialització, en llur fallida durant el XIX, no tenien més importància social, ni ideològica, que els seus homònims espanyols de finals del 800 i principi del 900.

Una visió diferent del tema seria la de Costa Morata, quan explica que "la nostra crisi ve dels anys 60, de quan s'optà per una industrialització concreta, a instàncies d'uns interessos nacionals i estrangers molt definits i dins el paper assignat a Espanya en la configuració internacional de la producció capitalista" (3).

---

(2) Lluch, Ernest, "La via valenciana", Ed. Eliseu Climent, València, 1976, p. 183.

(3) Costa Morata, Pedro: "España, un desarrollo antiecológico", a *Triunfo*, núm. 807, 15 juliol 1978, p. 25.

Aquesta altra versió possible del "desenganxament" del País Valencià, potser s'allunya de l'"insiderisme" proposat per De Miguel per als sociòlegs valencians (4).

Perquè, efectivament, la ideologia industrial dels 60, l'economicisme de l'època incloïa autors allunyats d'aquestes idees actualment. Gavíria, per exemple, exposava tesis desbaratades en parlar de la importància de les "capitals regionals potencials" conseqüentment amb l'opinió de què "la divisió provincial s'ha quedat petita", cosa que du a "la necessitat de ciutats mil·lionàries, i un parell de quintumil·lionàries... que desapareguen petites capitals provincianes... convertir algunes ciutats en veritables metròpolis d'equilibri, *congestionant-les si és precís*... en un procés que convertirà el Mediterrani espanyol en una gran ciutat des de Girona fins a Huelva" (el subratllat és meu), observació aquesta última feta en base *al mapa de Campings* (5).

Fet i fet, les dolces imatges que mostrava Fuster a l'inici dels 60 estaven ja condemnades de bell antuvi. L'horta tot començant a la vora de la ciutat de València, fent-li el seu millor jardí, els carros i les bicicletes en la ciutat, aquella economia eminentment agrària, expressada en termes de territori ruralizat... eren imatges que quedarien com a mostres arqueològiques en els més mentiders fullets per al turisme.

En un moment determinat ens descubreixen que el País Valencià ja està industrialitzat. I aleshores comença una nova polèmica sobre la data exacta del feliç aconteixement: 1962?, 1965?, 1968? Xiquet o xiqueta? I Ninyoles pot ja revelar-nos que "...les rondalles evoquen, ja sols a uns pocs, tòpiques vetlades d'hivern, al costat de la llar... Jo, personalment —atesa la meua condició de jove

---

(4) "Els sociòlegs valencians pateixen la malaltia de l'"insiderisme". Tenen una reiterada preocupació per analitzar la seua entitat regional valenciana des de dins d'un model socioeconòmic i polític particulars", de Miguel, Amando, a *Triunfo*, 19 juny 1976, p. 71. Precisament al respecte de la presentació de "La via..." d'E. Lluch.

(5) Gavíria... "Campo...", *op. cit.*, p. 7.

urbà i fill de família castellanitzada—, he desconegut aquell altre escenari" (6).

Tot i apuntant la tesi que ampliaria tres anys després (veure nota V.1): "...gran part dels valencians s'han vist forçats a... replantejar-se la pregunta 'què som' en termes de 'què fem'. El clar procés d'industrialització, de creixement econòmic i demogràfic... imposen una modificació substancial en les nostres formes de pensar. No és... casual que la inqüestionable revitalització cultural del País que presenciem als nostres dies, haja estat paral·lela al període d'intensa desagrarització o industrialització que s'obre al País en els anys 60" (7).

El descobriment de l'existència d'un alt grau d'industrialització al País Valencià a principi dels 70, portaria dos camins nous per a la literatura local: una certa variant del xovinisme que sustitueix la valoració positiva de l'anterior agrarisme, per la valoració positiva de l'actual industrialització, sempre en termes de "millor" o "més gran" que... Així, Rivero, director del IPI, com tants d'altres, insisteix en la idea de la importància del creixement industrial del País Valencià durant els 60, "més important, comparativament parlant, que el de Catalunya o el del País Basc" (8).

L'altre camí era continuar investigant els motius de la "tardança de la industrialització" com abans els de la "no industrialització", o bé explicar tot un munt de fets a partir d'aqueixa observació. Així, la mancança de la (o la no) industrialització, anaven a ser la base per a bona part dels nostres "mals col·lectius" observats a principi dels 60: "...convindria de plantejar per què la 'fosca consciència' ha trobat tants impediments per a esdevenir operativa... seria necessari, *naturalment*, evocar en primer lloc els aspectes que podríem qualificar 'de fons'. Açò és, el *llarg retard de*

---

(6) Ninyoles, Rafael Ll., "Enric Valor: Fons cultural i normalització", pròleg a: Valor, Enric: "Obra literària completa", vol. I, Ed. Gorg, València, 1975, p. 19.

(7) Ninyoles... "Enric..." *op. cit.*, p. 16.

(8) *Valencia Semanal*, núm. 3, 24-31 desembre 1977, p. 12.

la industrialització, la permanència residual d'estructures sòcio-econòmiques arcaiques, les ideologies agraristes predominants, la implantació d'"oasis' industrials actuant com 'porus' del capitalisme..." (el subratllat és meu) (9). S'evidencia aquí allò que estava en l'ambient; queda clar quins eren els motius de les malalties valencianes.

Aquell mateix any de 1977, i els dos següents, el resultat de les diferents eleccions, les mobilitzacions populars, la dinàmica real al País Valencià ens mostraria una població molt superior als seus polítics i als seus pensadors de l'essència dels valencians.

Els punts de vista anaven canviant i al costat de la versió de l'evolució del País Valencià en termes de miracle ("Rural i artesà fins fa 20 anys, el País Valencià ha donat un bot espectacular cap a la industrialització"); el record de l'agrarisme ("La València agrària és encara en aquesta data —1960— una veritat plena que arriba fins el moment des d'una llunyania de segles", F. Vidal); i la retòrica oficial ("Sagunt és un gresol contemporani de regions espanyoles", J. M. Adán); al costat d'aquestes afirmacions, dic, ja hi surten les primeres crítiques al procés seguit, i ja no es planteja el tema en termes de "miracle", sinó de "destrucció": "Franquistes de pro, ilustres valencians justificaren amb raons triunfalistes, i fins i tot pelegrines, la instal·lació al País Valencià d'unes indústries que foren punta fa 30 anys i que tenen un caràcter altament contaminant" (10).

Les opinions crítiques, vehiculades fonamentalment per les condicions de la vida quotidiana, podrien multiplicar-se. Voldria centrar-me, tanmateix, en una crítica molt concreta i que té caràcter de globalitat, d'impugnació total al sistema: la crítica ecologista, podem anomenar-la.

---

(9) Cucó, Alfons: "També volem l'Estatut", *Triunfo*, 8 octubre 1977, p. 28.

(10) Totes quatre declaracions a: Gómez, Carlos: "El 'Plan Marshall' del País Valenciano: de la naranja a las multinacionales", *El País*, 18 marzo 1979, pp. 18-19. En l'últim sentit de crítica apuntat, veure també: Arias, F.: "Ford España: un prolongado atropello", a *Triunfo*, núm. 732, 5 febrer 1977, pp. 26-28.

Un parèntesi ecologista

> "Per què parlar d'ecologia? Perquè la violació de la Terra és un aspecte essencial de la contra-revolució."
> Marcuse: *Triunfo*, núm. 510, 8 juliol 1972.

Podem situar l'inici de la qüestió en l'any 1972. Aqueix any es dóna a conéixer l'informe sobre els límits del creixement que, dirigit per Meadows, elaborà el MIT (Institut de Tecnologia de Massachusetts) per al Club de Roma. Amb un gran desplegament tècnic d'ordenadors i amb la subvenció de les principals firmes de la indústria de l'automòbil, l'informe incideix en la desmesura que suposa el creixement descontrolat, l'esgotament de les primeres matèries i la necessitat d'arribar a un creixement zero.

La iniciativa i els resultats són criticats durament; els governs dels països subdesenvolupats (Xina, Brasil, tercer món...) protesten contra les iniciatives que tendesquen a perpetuar llur situació, en un raonament que l'esquerra anava a fer seu. Es critiquen els inicis de l'ecologisme amb acusacions d'utopia, apocalipsi, de què eren propostes pertanyents al camp de la ideologia. Com es féu amb el nacionalisme, amb el moviment ciutadà, es posa de relleu l'interclassisme del moviment, per tal de invalidar-lo: "els ecòlegs i els moviments ecologistes acostumen a guardar silenci respecte als mitjans a utilitzar... uns i altres es caracteritzen per una sensibilitat subversiva i una aspiració revolucionària sense base de classe. Açò explica el caràcter utopista, contra-cultural, que solen adoptar els moviments ecològics... Si es permet als grans monopolis recuperar-la, la

lluita contra la contaminació pot conduir al despotisme" (11).

En juny de 1972, l'ONU convoca la Conferència Mundial sobre el medi ambient, a Estocolm. Recordem que fou aleshores quan Laureano López Rodó, demostrant el caràcter seudoecològic-capitalista de la reunió, es passejava amb bicicleta per la ciutat davant dels fotògrafs.

En les seues declaracions al respecte, quedava ja clara quina seria la positura oficial del govern de l'Estat Espanyol al davant del problema del medi: "És precís que la lluita per la millora del medi ambient no jugule el procés d'expansió industrial... Al nostre país no es planteja amb urgència... tanmateix sóm conscients que l'intens ritme de desenvolupament de la nostra economia pot motivar que els seus símptomes es presenten amb virulència en un futur pròxim. Per aquesta raó el III Pla de Desenvolupament ha adoptat mesures preventives per a evitar o reduir els subproductes no desitjats del desenvolupament." Vet ací la ideologia industrialitzadora que ens apuntava Lluch, paral·lela en excés a l'existent al País Valencià. López de Letona, ministre d'Indústria, hi insisteix: "fóra intolerable que de les preocupacions per la degradació del medi ambient i del manteniment de la qualitat de la vida, nasqueren intents per a aturar el creixement d'aquells països que hi són encara molt lluny dels nivells de renda assolits pels més desenvolupats", així s'exorcitzava el dimoni interior de l'Estat Espanyol, amb raonaments que implicaven problemes i actors aliens, externs a aquest.

Diferents opcions polítiques en un mateix combat, des de l'esquerra es concloïa qualificant l'ecologisme de "*bluff* ideològic la fi del qual es desviar l'atenció mundial dels veritables problemes polítics", dient en definitiva "que s'hi aturen" (12).

---

(11) Michel Bosquet, de "Le Nouvel Observateur", a *Triunfo*, núm. 510, 8 juliol 1972.

(12) Les tres declaracions a *Triunfo*, núm. 526, 8 octubre 1972, p. 9.

Una de les polèmiques més interessants sobre el tema fou l'originada a la revista CAU, l'inici de la qual fou una monografia sobre l'ecologisme (13).

La visió que es dóna en aquests treballs és la clàssica que les opcions d'esquerra han tingut del tema, i que tenen encara avui al respecte del debat sobre l'energia nuclear, últim fragment en el temps del més ample debat ecologista: des del meu punt de vista s'evidenciava una certa miopia, des del moment en que només una part de la crítica proposada és defensable; l'altra és encara producte de les concretes circumstàncies històriques de la post-guerra mundial, amb el necessari cant a l'acer i a l'electricitat d'aleshores, ja iniciat a principi de segle pel futurisme.

Recordem que estem encara abans de l'anomenada crisi del petroli, que a l'Estat Espanyol era ben fort el moviment estudiantil, que no havia començat el desencant de la política ni tan sols l'encant de la política legal. Que Xile estava viu i era encara una esperança.

Sistematitzant els arguments contra l'ecologisme, hi trobem:

La seua integració al sistema en un sentit empresarial en tant que als USA es dóna una coincidència entre les empreses d'antipol·lució i les més contaminants: "...la lluita contra la contaminació és, a més d'una font de beneficis, un medi eficaç per a concentrar monopolísticament el mercat mundial... la lluita contra la pol·lució és, no ho oblidem, un sector més dins l'òptica empresarial capi-

---

Sobre el plantejament polític de l'ecologisme, cal veure: Marqués, Josep-Vicent: "Ecología y lucha de clases", Ed. Zero, ZYX, Madrid, 1978.

(13) "Miseria de la ecologia, ecologia de la miseria", CAU, núm, 23, gener-febrer 1974. Articles de Joan Senent Josa, Ricardo G. Zaldívar y Manuel Castells. Els textos d'aquests dos últims havien estat ja publicats a: Zaldívar, Ricardo G.: "Realidad e ideología de la problemática ecológica", *Triunfo*, núms. 528 i 529, 11 i 18 novembre 1972, pp. 28-31 i 45-49.

Castells, Manuel: "Movientos sociales urbanos", Ed. Siglo XXI, Madrid, 1974 (1.ª edició en francés: 1972), pp. 63-84.

talista... les indústries anti-pol·lució coincideixen... amb les majors contaminadores del medi ambient."

La seua integració en un sentit ideològic: "Els ideòlegs del sistema veieren en la qüestió del medi ambient, en el tema de l'Ecologia, un possible mitjà per tal d'amagar els motius immediats de molts problemes, entre ells, el mateix de la destrucció del medi ambient...", "aquest tipus d'objectius a llarg termini no pot més que fer-li el joc a l'imperialisme, en intentar perpetuar les desigualtats entre països, entre regions i, en última instància, entre classes socials. És, en efecte, condemnar al subdesenvolupament el tercer món amb la disculpa de què els recursos naturals de la terra són limitats...", "...la ideologia del medi ambient transforma la desigualtat social en matissos físics i fon les classes socials en un únic exèrcit de *boy-scouts*".

El seu utopisme: "...el moviment ecològic i la idea de retorn a la Natura, el rebutjament de la industrialització i de la ciència, representen una veritable utopia revolucionària... El rebutjament de la societat postindustrial... és acceptació de la ideologia segons la qual l'era de l'abundància ha arribat ja... aquest és, doncs, l'aspecte idealista d'esquerres del tema del medi ambient".

I, finalment, una crítica política: "...el vincle entre una pràctica política, que és l'única que comporta una transformació, no pot donar-se sense que els elements revolucionaris, actualment subordinats en la pràctica del moviment ecològic, es convertesquen en els *veritables eixos* de la mobilització" (el subratllat és meu). Recordem que açò s'escrivia cap a 1971. El món ha rodat molt des d'aleshores per a l'Estat Espanyol i per als mateixos autors.

Ja aleshores, dins els texts que comentem, s'introduien —potser per allò de la dialèctica— opinions favorables a l'ecologisme: "...i, tanmateix, poques voltes un problema té la capacitat que presenta la crisi ecològica per a aprofitar de base a la crítica total del sistema capitalista... al mode de vida i de producció que suposa la civilització industrial sorgida del capitalisme... la mateixa URSS ha adoptat les seues tècniques, llançant-se a la correguda del consum que el model americà li 'prestava' com objectiu...",

"...i, tanmateix, no podem confondre la realitat... d'un problema amb el tracte social de què és objecte... si bé és veritat que el deteriorament dels bens col·lectius és expressat en els termes de la ideologia dominant... es tracta també d'una rivalitat viscuda per la gent..." (14).

És evident que, des dels primers moments, a l'esquerra més ortodoxa no havia d'interessar-li la qüestió. No pretenia en cap moment assumir-la, sinó que denunciava els possibles fraus sense creure's la base real del moviment que s'intuïa. Recordem que per aquella època aquests sociòlegs d'esquerra estaven compromesos amb el moviment ciutadà i l'associacionisme veïnal, que s'expressava molt més en termes de reivindicació estrictament urbana: reclamar *standards*, zones verdes, equipaments, no a les carreteres urbanes, etc. (15).

Així s'expressava Castells en l'article citat: "les minories nacionals americanes pareixen menysprear aquests temes reivindicatius (els ecològics) i insisteixen en les condicions de vida dels seus *ghettos*, menys en termes de medi ambient que en termes de discriminació i d'opressió".

Tanmateix, l'ecologisme havia de centrar-se, algun temps després —possiblement per la influència del moviment ciutadà—, en problemes concrets, locals: incendis provocats en les serres, urbanitzacions i fàbriques destructores del medi, necessitat d'espais verds, anti-nuclearisme, etc., en lloc de seguir les línies estrictes establertes pel MIT i per la Conferència d'Estocolm (16).

---

(14) Rèplica i contrarèplica a aquests articles, poden trobar-se a CAU, núm. 26, juliol-agost 1974, pp. 35-42.

(15) Consultar per a aquest tema les revistes *Cuadernos de Arquitectura* (Col·legi d'Arquitectes de Barcelona) i CAU (Col·legi d'Aparelladors i Arquitectes Tècnics de Barcelona), especialment les seues seccions fixes sobre barris i conflictualitat urbana.

(16) Sobre la polèmica històrica relativa al creixement i el desenvolupisme: Tamames, Ramón: "Crecimiento con límites", *Triunfo*, núm. 604, 27 abril 1974, pp. 30-36; núm. 605, 4 maig 1974, pp. 26-31; núm. 606, 11 maig 1974, pp. 36-40, on s'explica l'evolució històrica del tema des d'un punt de vista econòmic. També: Tamames, Ramón: "Ecología y desarrollo", Alianza Ed., Madrid, 1978.

Pense que les acusacions fetes a l'ecologisme a principi dels 70, especialment pel que fa a la seua manipulació per part del sistema, han quedat defassades precisament pel fet de demostrar-se inexactes en la pràctica.

Fet i fet, la problemàtica ecològica ha demostrat la seua incidència en les eleccions de França, Àustria, Suècia, Alemanya, Holanda, etc., on l'energia nuclear i el medi ambient (les positures dels partits envers aquestes qüestions) han jugat un important paper.

Darrerament la polèmica sobre el creixement s'ha centrat en l'acceptació o el rebutjament de l'energia nuclear, però més enllà hi ha un replantejament total sobre el mode de vida, sobre el procés seguit a l'Estat Espanyol en els darrers anys. D'una banda, aquells que des de la premsa, des de les gairebé inexistents tribunes ecologistes, fan crits ecològics, antinuclears; articles desesperats la major part de les voltes: "...la ideologia dominant cerca la implantació de la barbàrie tecnificada, la racionalització del mode de producció capitalista sota el mantell de l'alienació consumista com a única ideologia" (17).

"És com per a posar-se a tremolar quan s'ou a destacats economistes i polítics (d'esquerra i de dreta) queixar-se de què encara Espanya es troba molt lluny de les xifres de consum per càpita (en cement, acer, electricitat, plàstics, etc.) de França, Suècia, USA, Japó... (són xifres que) donen poca informació útil des del punt de vista sòcioeconòmic, malgrat com a indicador ecològic demostren certa utilitat negativa: són índex habituals de degradació del medi" (18).

Al davant del tema, existeixen moltes coincidències en

---

(17) Rafael Silva: CAU, núm. 49, maig-juny 1978, pp. 87-88.

(18) Costa Morata, Pedro: "España: un desarrollo antiecológico", *Triunfo*, núm. 807, 15 juliol 1978, p. 25. En aquest article s'analitzen les línies mestres del desenvolupament industrial: acer, petroquímica, ciment, automòbil... indústries contaminants expulsades d'altres llocs i destinades a produir per a l'exportació (tipus d'indústria amb un especial significat al País Valencià). Veure notes V.3 i V.4.

els pronunciaments de les diferents instàncies de poder. Des del diari *ABC* es planteja que "nuclears o caos": "Espanya necessita sense remei continuar el pla nuclear iniciat... si no es prefereix el descens del nivell de vida, la paralització del desenvolupament, la no creació de llocs de treball" (19).

I el president del fòrum atòmic evoca una estricta sociologia del consum: "La energia... ha estat i seguirà estant el motor del progrés. Així, el grau de desenvolupament d'un país es mesura per l'energia consumida per habitant en un any" (20).

Els partits polítics guarden silenci gairebé sempre, i "Cap partit ha elaborat un programa ni ofereix cap alternativa ecològica vàlida; ni tan sols els progressistes, que a penes dissimulen el seu mal humor pel 'destorb ecològic' que els impedeix concentrar totalment la seua activitat en l'augment de salaris... tot això important, però parcial" (21).

Tampoc no és tan ambigua la positura com es podria esperar, sinó que clarament s'ha seguit l'opció de rebutjar aquelles qüestions ecologistes, optant per un desenvolupisme: així Ignacio Sotelo (PSOE) opinava a *Diario 16* (10-IV-78): "...aquestes noves formes de convivència només podran extendre's i consolidar-se si el desenvolupament de les forces productives permet l'accés al consum —fins i tot a l'excés de consum— a tota la població. Predicar anticonsumisme en un país com el nostre, que encara no ha aconseguit eradicar la fam... seria fins i tot graciós si no fos tan profundament inhumà", i Ramiro Cebrián (PCE), a *Mundo Obrero* (núm. 45, 10-16/XI/1977): "Mentre a Espanya subsistesquen el capitalisme i la dependència tecnològica, és cert que els primers beneficiaris de l'energia nuclear seran els monopolis... i les multinacio-

---

(19) *ABC*, 16 octubre 1974; citat a *Triunfo*, núm. 667, 12 juliol 1975, p. 28.

(20) Alfonso Alvarez Miranda, president del Fòrum Atòmic, cit. a: Silva, Rafael: CAU, núm. 49, maig-juny 1978, p. 87.

(21) Caranci, C. A., a *Triunfo*, núm. 794, 15 abril 1978, p. 71.

nals... però també els espanyols gaudiran en part d'una energia barata, neta, segura i fiable" (22).

Aquestes són actualment la situació i les alternatives proposades al davant del procés seguit en els darrers vint anys. Procés que ha tingut tota la virulència possible al País Valencià per la forta embranzida industrialitzadora i l'escàs control seguit per l'Administració en els assentaments territorials.

La positura oficial de l'Administració espanyola ha consistit en compensar aquelles zones on la destrucció era impossible, per flagrant; la defensa de la natura s'ha considerat un perjudici —com una cosa dolenta per a la població— que necessitava d'una compensació. Així llegim *(El País*, 19/V/1979, p. 13) les mesures destinades a promoure "el desenvolupament sòcio-economic de la comarca on està situat el parc de Donyana: establiment d'indústries no contaminants, comunicacions Cadis-Huelva, suport tècnic i econòmic per a l'ordenació turística...". Queda clar que cap territori pot quedar fora del joc de la producció. Així, les reivindicacions es redueixen en la pràctica oficialista a l'establiment de "dies de", veritables *ghettos* temporals promoguts en el darrer any. Hem tingut un "Any Internacional del Patrimoni Arquitectònic", i tenim dies "del sol", de "l'urbanisme", "del medi ambient", etc. Com les festivitats dels sants, i sense que s'assemblen en res a les festes dels solsticis i els equinoccis dels antics, s'han instituït aquests dies que ben poca cosa aporten, des de les instàncies oficials, a la solució del problema. Dies simbòlics, fàcilment integrables en la dinàmica quotidiana de la televisió.

I, tanmateix, la catàstrofe —ben rendable— es presenta cada cert temps; els petrolers es trenquen enmig la mar o encallen en els penyasegats i les marees negres envaeixen la costa; algun gas s'escapa i omple contrades italianes matant els animals; un vis de 6 cm. provoca la caiguda d'un reactor

---

(22) Citat per Rafael Silva: CAU, núm. 49, maig-juny, 1978, pp. 87-88.

DC 10 en Xicago i moren 273 persones. En juliol de 1978 una bomba amb rodes explota i moren 130 persones, evidenciant el transport de matèries perilloses per carretera, amb greu perill per als nuclis urbans que travessen. L'accident de la central nuclear de Harrisburg crea un clima de terror en l'àrea. Són fets que quan passa el temps s'amaguen, s'obliden: no hi ha interés en el seu record, ni tenen cap conseqüència, no originen cap canvi en el plantejament de les activitats catastròfiques. És un veritable terrorisme que origina un altre terror ben justificat a un mode de vida. I quan s'opina en contra del sistema establert apareixen més morts encara en Tudela, en tants llocs desconeguts, pel fet de no estar d'acord amb un tipus de vida, amb unes condicions urbanes, amb una bomba a uns quants quilòmetres de casa.

Tot açò ha conduït a una radicalització en el moviment ecològic. La història de l'ecologisme, encara per fer, no és ja una història de *boy-scouts* (si ho ha estat alguna volta) ni es planteja exactament en els termes de l'informe Meadows.

Els ecologistes són en l'actualitat uns dels protagonistes de la qüestió territorial al País Valencià, i malgrat l'apelatiu de "grup marginal", no se li pot negar importància; emparentats amb els moviments d'avantguarda dels 60, reivindiquen el sol, l'olor salada de la mar, el color del cel; una terra per a viure, per al gaudi i el plaer; reivindiquen la Mediterrània. Amb els minusvàlids, els homosexuals, les dones, etc., proposen implícitament un mode de vida diferent al que s'ha originat d'ençà les primeres revolucions industrials. I li donen la raó a Rubert de Ventós quan explica que "...la dialèctica fou la formulació més general i abstracta de l'actitud romàntica que instituïa 'la tradició de la ruptura': el progressisme còsmic i necessari, la fugida cap a endavant. Es tractava del mateix tarannà progressista que, amb connotacions metafísiques més modestes, impregnà també el culte il·lustrat al Progrés o el culte marxista a la història, i que avui encara sobreviu en formes tan diverses com el culte economicista al Desenvolupament o l'avantguardista a la ruptura de codis o estils. Per als nos-

tres tecnòcrates o artistes 'progressistes', el present segueix sent només el lloc on es passa ratlla al passat i es construeix o inventa el futur" (23).

Al País Valencià, fets com el del Montgó (construcció d'una carretera damunt d'un poblat ibèric, trencant un paratge natural i obrint la porta a l'especulació i l'urbanització en abril-maig de 1978) o com el contingut del manifest ecologista "Als valencians de bona voluntat" (abril 1978) han suposat l'extensió de la lluita ecològico-ciutadana més enllà dels dos elements reivindicats durant els anys 70: el Saler i el llit del Túria, que mobilitzaren els ciutadans de València per la seua conservació pública. L'ecologisme, deia, s'ha extés a altres llocs, a altres temes de lluita, a altres llocs del País Valencià fora de la ciutat de València. S'inclou com a reivindicació l'arquitectura de la ciutat, el paisatge rural, en un moment en què la ciutat esdevé objecte d'estudi dins de l'arquitectura com a disciplina específica (24).

En el manifest citat es reconsidera "una ideologia ingenua o interessada que considera bona i útil per ella mateixa qualsevol indústria" i s'inclouen punts concrets per a actuar contra la desfeta del medi al País Valencià. .

Són propostes que afecten d'una manera immediata a l'organització, a l'ordenació del territori i que, fet i fet, són una impugnació a la totalitat de l'actual situació del medi. A les jornades de Dénia d'octubre de 1978 es concreten uns punts que ens afecten especialment: els ecologistes es pronuncien en contra de les autopistes, en especial en contra del tram Alacant-Múrcia, aleshores en debat; en contra de la desertització, l'empobriment i l'emigració forçada; s'oposen a la nuclearització militar o civil d'Espanya i propugnen el desmantelament de les centrals de Vandellós i Garona; proposen la substitució de les activitats susceptibles

---

(23) Rubert de Ventós, Xavier: "Ensayos sobre el desorden", Ed. Kairos, Barcelona, 1976, p. 68.

(24) Sobre el tema, veure; revista *Casabella*, núm. 444, febrer 1979, pp. 9-14.

de degradar el medi, i l'ús de tecnologies molles; proposen com a alternativa per a les comunicacions —com tantes altres veus sensates— el transport per ferrocarril, augmentant i adequant els serveis ferroviaris; proposen per al litoral (les jornades eren sobre la Mediterrània) una franja costera de domini públic, i carreteres litorals allunyades de la platja; denuncien els incendis com a un element important de destrucció d'un hàbitat... (25).

Des de positures que hem examinat d'una manera prou extensa, se'ns proposen, doncs, solucions que no estan sistematitzades, però on s'intueixen alternatives implícites que no tenen res a veure amb l'actitud agrarista-industrialitzadora tradicional. Són propostes que afecten plenament l'ordenació territorial; temes definitius per a la supervivència humana i cultural.

D'una manera o d'altra hi ha un plantejament vital al carrer, de festa unes vegades, d'escepticisme d'altres. Com s'ha escrit: "No hi ha moviment juvenil perquè el mite del canvi s'ha vist substituït pel mite de la conservació. ¿Transformar el món? Però si realment podem quedar-nos sense ell en molt poc temps. Ja sabem com es poden acabar moltes parts del món (places, arbres, llocs d'encontre) i el catastrofisme és més que una profecia en els límits de la màxima voracitat del sistema" (26).

El model de creixement seguit fins ara. La seua conveniència o inconveniència. La seua reversibilitat o irreversibilitat... És un tema que es troba en el fons de qualsevol discussió sobre les alternatives territorials.

Tothom està d'acord amb uns trets bàsics per a l'ordenació del territori: la necessitat d'un pla director per al conjunt del País Valencià que el contemple d'una manera unitària; la necessitat de desenvolupar esquemes d'ordenació a menor escala, diguem-ne comarcal, i la necessitat

---

(25) *Valencia Semanal*, núm. 35, 6-13 agost 1978. *Valencia Semanal*, núm. 45, 5-12 novembre 1978.

(26) Cid Cañaveral, Ricardo, a *La Calle*, núm. 62, 29 maig-4 juny 1979, p. 26.

de participació i control dels ciutadans en l'elaboració d'aquests documents i en llur posada en pràctica.

Tanmateix a molta gent ens preocupa una qüestió en certa manera paral·lela a aquestes línies bàsiques (línies que, dit siga de pas, tampoc no sembla que vagen a abordar-se a curt termini) i que de fet les determina: la qüestió pot centrar-se en si la major part de les propostes "practicistes" no són sinó una racionalització del sistema, és a dir si qualsevol que siga la manera d'intentar l'ordenació del territori, no s'arribarà a la continuació dels mateixos models de creixement que s'han seguit fins ara, soles que amb una major racionalització, fins i tot des del punt de vista de l'usuari.

És evident que definir uns àmbits d'actuació més globals per a la planificació, fer un pla director per a tot el país, volen dir ben poca cosa si no porten implícitament i explícita una bona dosi de progressisme —per dir-ho d'alguna manera— en els plantejaments.

Ja no és hora de pensar en solucions tecnocràtiques per al territori al marge del bé i del mal. La qüestió està centrada precisament en aqueix contingut de les alternatives territorials.

És ben sabut que l'actual situació caòtica no és en última instància més que una de les conseqüències de la pràctica concreta en el temps i en l'espai del sistema de producció capitalista. S'ha repetit que el progrés —en termes habituals de consum i renda per càpita— no vol dir necessàriament ni congestió, ni destrucció del medi, ni utilització abusiva dels recursos del planeta. I s'ha criticat, com hem vist, des de part de l'esquerra iniciatives tals com el creixement zero o els moviments ecologistes, al·legant que eren una nova maniobra del capitalisme avançat.

Caldria veure els diferents plantejaments territorials de les opcions polítiques, més intuïdes que explicitades en forma de programa. Els documents previs a les eleccions no aclareixen en absolut el tema; soles algunes idees generals que no és possible analitzar. Alguns dels textos existents tracten també el tema d'una manera prou ambigua, i en el

sentit de racionalitzar l'ús del territori, però sense aprofundir (27).

La idea que gran part de les instàncies polítiques de dreta tenen de l'espai ha quedat demostrada per les actuacions durant molts anys: l'espai territorial es redueix a la ciutat i és un espai per a l'especulació ideològica i econòmica.

Part de l'esquerra i dels pocs autors que han tractat el tema, consideren com a fet fonamental la ciutat (les grans aglomeracions), vista com a lloc de reproducció de la força de treball (Castells), com acumulació d'un potencial revolucionari, en un sentit ample, o electoral (veure el debat sobre les comarques al Principat de Catalunya al capítol II); i veu en un sentit concentracionista (si més no, irreversible) el pas de la història, gràcies al qual s'ha arribat a una sèrie de millores en el nivell de vida, mesurades mitjançant la renda per càpita i d'altres paranys de l'estadística: "Aquest, sovint, és qualificat de negatiu, tant per sectors progressistes de les capes intel·lectuals i professionals del País com per fraccions enyorants de la dreta rural i reaccionària. Ens referim, és clar, a l'empenta de la industrialització... de la urbanització de la població del País Valencià. Al nostre parer l'actitud negativa és errònia o en qualsevol cas ahistòrica... la situació d'arribada, present, se'ns revela amb trets molt sovint positius, especialment en allò que fa referència a la participació de la massa popular en els bens de la cultura... i potser també en la renda i el producte socials... el procés ha conduït... a una presa de consciència de les classes populars davant d'aquest procés històric..." (28).

---

(27) Veure: Centre d'Estudis Socialistes: "Programa per a un govern valencià", Ed. Eliseu Climent, València, 1978, pp. 75-87. Varis autors (coordinador, J. A. Tomás Carpí): "El País Valenciano frente a la democracia: Economía, sociedad y política" (2 vols.), Ed. PCPV, València, 1977, vol. II, pp. 1-78.

Ramírez, Just: "Una proposta per uns ajuntaments democràtics i valencians", Ed. Eliseu Climent, València, 1977, pp. 45-47.

(28) González...: "El Planejament...", a CEUMT, *op. cit.*, pp. 45-46.

Entre el messianisme i l'electoralisme, l'afirmació de que una cosa és positiva (malgrat es considere negativa) per la presa de consciència de la negativitat de la cosa.

M'interessa, tanmateix, ressaltar les conclusions concretes: "D'això se'n deriva... una certa actitud positiva envers el fenomen d'aglomeració urbana, que suscitat per l'aglomeració industrial... descriu la situació territorial del País Valencià... es tracta de negar la viabilitat... de les tesis 'desurbanitzadores' i alhora de les 'urbanitzadores forçades' suposant les primeres una clara alternativa regressiva, impensable en termes del procés històric, i les segones un assaig de megalomania dirigista... No és possible... repensar la producció industrial, econòmica i les relacions que aquesta comporta, en una societat industrial a punt d'entrar en un període de maduresa, a través dels models 'desurbanitzadors' homogeneïtzadors del territori i de les poblacions, i negadors, en conseqüència, de tot el procés històric del que arrenquen, i fins i tot d'una llarga tradició cultural que fa de les nostres ciutats els baluards i la garantia d'un procés social més democràtic" (29).

Entre el culte mític a la història, l'economicisme dels 60, i la necessitat d'industrialització, aquesta és, potser, l'explicació més clara de l'acord amb un model de creixement, si no en alguns dels seus resultats, sí en les línies espacials mestres.

En una línia en certa manera contraposta, trobem les alternatives consistents en la "tendència cap a un model territorial de concentració dispersa, i de moderació del ritme de creixement: Cal frenar el creixement irracional d'algunes aglomeracions urbanes..." (30).

No deixen de ser respostes a preguntes formulades poc abans: "...I fonamentalment, ¿estem disposats a reconsiderar... el model de creixement que se'ns ha fet seguir i plan-

---

(29) González...: "El Planejament...", a CEUMT, *op. cit.*, pp. 46-47.

(30) Centre d'Estudis: "Programa per a...", *op. cit.*, pp. 84-85. Veure també en aquest sentit: Sorribes: "Crecimiento...", *op. cit.*, pp. 21-25.

tejar-nos una política territorial fermament descentralitzadora i anticoncentracionària?... cal plantejar un ampli debat en el qual està implicat tothom...» (31).

El debat, tanmateix, encara no ha arribat. La ponència abans citada (notes 29 i 30) fou presentada en unes jornades sobre l'urbanisme al País Valencià (maig 1978), però no fou en absolut ahí on es centrà la discussió, sinó en les competències gremials referides a la pràctica urbana. La vella disputa entre l'urbanisme culturalista i el progresista del XIX i principi del XX, la polèmica dels urbanitzadors i desurbanitzadors soviètics, de les velles avantguardes urbanístiques europees dels anys 20-30 no són ja possibles. Potser tampoc no és necessari centrar ahí el tema i cal fixar-se en coses més concretes, més quotidianes. Personalment crec que al País Valencià calen molts debats sobre el futur, i el debat sobre els objectius de l'ordenació del territori, sobre les alternatives, sobre un o altre model de progrés, és, encara avui, un dels debats pendents.

(31) Jaén i Urban, Gaspar: "L'Ordenació del Territori: Un debat necessari", *Valencia Semanal*, núm. 18, 9-16 abril 1978, pp. 22-23.

VI. ESTRUCTURA TERRITORIAL

El model teòric més comunament proposat i acceptat per a estudiar l'estructura territorial del País Valencià és, bàsicament, un model dual: simplificadament, el País Valencià constaria de dues zones diferenciades geogràficament, històrica i cultural: litoral i interior, amb una certa dinàmica històrica tendent a contraposar-les.

Aquesta idea de dualitat simple anava a ser una pedra de Rossetta que explicaria tota una sèrie de qüestions: la història, la lingüística, els desequilibris, les diferents economies, els diferents cultius dominants. Fou un encert al qual no li mancava encant i féu ràpidament fortuna.

Reglà, Fuster, Ventura, P. Puchal, Rosselló i un llarg etcètera, llançaren la idea des de diverses disciplines i encara avui, en parlar-ne del País Valencià hom comença referint-se a la seua dualitat.

Així, en un fullet turístic de la "província" de València, se'ns diu que "...s'aprecien dos territoris completament distints: les terres de l'interior i la franja costera. La primera acollida al tòpic del 'levante' feliç, l'altra adusta i austera. Doncs, bé, ambdues són 'València'..." (Curiosament la tesi s'aproxima molt a la realitat si es considera només la "província" de València.)

Era quelcom que ja s'havia observat als anys 40: "Summament pedagògic pel que fa referència a les instàncies ideològiques de postguerra, són els comentaris de la revista *Reconstrucción* a l'exposició que 'Regiones Devastadas' fa a la XX Fira Mostrari Internacional de València... Hi trobem paràgrafs ben significatius: '...figuren en l'exposició perspectives de conjunt de dues zones valencianes, Sogorb i

Nules, semblants de llum —a 'Levante' estem— encara que no de paisatge, per la qual cosa s'han representat amb tècniques distintes. La segorbina, amb imitacions d'aiguafort i dibuix en llavat; la de Nules, amb colorit d'aquarel·la..." (1).

Aquesta dualitat, en la seua vessant històrico-cultural porta a determinades conclusions respecte a "allò que som" i a "allò que no som": "...personalitat real del País Valencià... caracteritzada per l'anomenat 'dualisme', és a dir, per l'existència d'elements contradictoris, amb influències recíproques, que al llarg del procés històric s'han materialitzat en una realitat complexa que és el País Valencià... La realitat del País Valencià tanca la porta a la nostra realització en el marc dels Països Catalans, doncs encara que som una llengua, una cultura i una història catalana, som quelcom més: som una llengua, una cultura i una història castellano-aragonesa i necessitem realitzar-nos com un tot, com un poble que hem estat i som històricament, sense cap tipus de mutilacions... El País Valencià és allò que el desenvolupament històric ha determinat que siga: dues llengües, dues cultures, *dues geografies*, dues economies s'han integrat en el transcurs del procés històric en una realitat que és el País Valencià actual..." (2) (el subratllat és meu).

"...la cruda realitat exposada per Fuster, d'un país *invertebrat*, d'aqueixa 'dualitat insoluble' que històricament ha crispat als valencians..." (3) (el subratllat és meu).

Tindríem, així, dos Països Valencians que cal siguen un a soles, com hi ha hagut dues Espanyes, com hi ha una Espanya seca i una Espanya humida, com hi ha una Cata-

---

(1) González Móstoles, Vicent, y Jaén i Urban, Gaspar: "Notes per a un estudi del planejament al País Valencià, 1940-1973. Alguns exemples". Inèdit. ms. 1977.

(2) Gimeno Lara, Abelardo, a *Triunfo*, núm. 711, 11 setembre 1976, pp. 32-33.

(3) Del diari *Arriba*, 23 i 30 novembre 1978; citat a *Valencia Semanal*, núm. 50, 10-17 desembre 1978, p. 6.

lunya pobra i una Catalunya rica..., com es pretén que hi haja tantes altres coses reduïdes al dos com a número cabalístic. Una mena d'esquizofrènia?

I tanmateix, com encertadament assenyala Ventura, "el problema de la implantació d'una llengua o una altra a les comarques valencianes no té res a veure amb l'orografia. Hi ha comarques muntanyenques ben catalanes, com ara els Ports, la Vall d'Albaida o el Comtat, mentre que hi ha planes com les de Xest i Xiva, de parla castellana, al costat mateix de la ciutat de València..." (4).

I en efecte, el model dual aplicat a l'economia, a la sociologia, a l'estructura territorial del País Valencià actual, no deixa de ser una fal·làcia. No hi ha una dualitat, sinó una multiplicitat al País Valencià —fet i fet com en qualsevol territori considerat a una escala prou ampla—. La ciutat de Requena no és el mateix que la ciutat de Llíria, i alguns despoblats de la Marina estan més a prop d'algunes zones dels Serrans que del Benidorm cosmopolita..., és un exemple. Si des de la lingüística o la geografia física, podem assenyalar les similituds entre l'Horta i el Baix Maestrat, no es pot dir el mateix des d'un punt de vista sòcioeconòmic ni humà.

La contradicció marxiana entre la ciutat i el camp és molt més complexa, i, amb l'aparició de les regions urbanes com a fenomen propi del capitalisme monopolista, cal introduir múltiples factors per a esbrinar el model d'una estructura territorial.

La hipòtesi de Reglà —dualisme històric i territorial que, amb un moviment pendular, dóna preponderància en cada etapa a una de les dues parts— potser és encertada des del camp de la història moderna i contemporània, però aplicada als anys 60-70 d'aquest segle és tan esquemàtica que esdevé fictícia (5).

---

(4) Ventura, Vicent: "El País...", *op. cit.*, p. 28.

(5) Reglà i Campistol, Joan: "Aproximació a la història del País Valenciaà", Ed. Eliseu Climent, València, 1975 (1.ª edició: 1968), pp. 151-194.

Segons aquesta hipòtesi, el darrer pas històric s'hauria donat al segle XIX i hauria originat (litoral vencedor contra interior) la pretesa actual situació de desenvolupament i concentració litoral (amb una visió que unifica i uniforma el litoral), front el despoblament de les zones interiors.

No crec que l'actual situació territorial —desequilibrada i concentracionària— siga cap herència històricament predeterminada: l'acceleració de les concentracions poblacionals i productives obeeixen a l'evolució concreta del mode de producció capitalista al País Valencià; al segle XVIII, amb la Revolució Industrial, s'inicien uns processos d'urbanització i d'industrialització, amb conseqüències econòmiques i demogràfiques —territorials en definitiva— sense possible comparació amb els que s'havien donat anteriorment, tant per l'amplitud dels efectes, com pels motius que els originaren (6).

Aquesta dualitat territorial, la trobem expressada tant si la qüestió central del tema és alguna faceta pròpia del mateix territori (cas de la geografia), com si es tracta d'allò que succeeix damunt el territori i és expressable en termes territorials (cas de la història política i de la llengua). Així, allò que podem anomenar "teoria dual del territori del País Valencià" apareix com a marc heurístic d'estudi de diverses disciplines: història, lingüística, geografia, demografia o estructura productiva.

Les dues zones que Fuster i Reglà definien feien fortuna: eren l'interior i el litoral, amb llengua diferent, estructura social i productiva diferent, història diferent... Interessa subratllar aquella part de la tesi on s'explica que des del mateix moment en que el País Valencià neix "com a poble", es troba al seu si, una disjuntiva expressable en

---

(6) Per a la qüestió demogràfica, veure:
Pérez Puchal, Pere: "Geografia de la població valenciana", Ed. L'Estel, València, 1976.
Moltà, Damià: "Estructura y...", *op. cit.* Per a la ciutat de València, és imprescindible: Teixidor de Otto, Maria Jesús: "Funciones y desarrollo urbano de Valencia", Ed. Diputación Provincial de Valencia, Institución Alfonso el Magnánimo, Valencia, 1976.

termes territorials ("La dualitat es manté sobre el mapa, en els mateixos termes que el primer dia", diu Fuster) i assimilable, en un primer moment, a la lluita feudalisme-burgesia per llur preponderància.

Coincidint en gran mesura amb açò, trobaríem la divisió lingüística, immediatament expressable en termes territorials: existeix una frontera clara entre els "dos Països Valencians" que li preocupen a Fuster: el de llengua catalana i el de llengua castellana. Tanmateix, malgrat la dualitat lingüística siga un fet evident, no té cap relació amb la problemàtica territorial *strictu senso;* tampoc no és certa la idea que la part del País Valencià industrialitzada coincidesca amb la catalanoparlant i que aquella no desenvolupada coincidesca amb la castellanoparlant.

En tercer lloc, trobaríem la visió que s'ens ofereix des de la geografia (tant física com humana) que parla d'una dualitat (litoral-interior) on les dues zones es diferencien pels recursos materials, per l'activitat dels seus habitants i per característiques orogràfiques, climatològiques, etc. Aquí dins podem situar la qüestió demogràfica. D'una visió apressada de les dades poblacionals, hom pot concloure que les agrupacions, els nuclis urbans que han donat com a resultat els actuals, han tendit a remarcar aquest model dual del territori.

Finalment, l'anàlisi de l'estructura productiva del País Valencià tendeix cap al mateix lloc: es parteix d'una visió dual del territori i es situen en una o altra banda la predominància dels diferents sectors: litoral agrícola de regadiu, amb un alt desenvolupament industrial i de serveis; interior amb agricultura de secà, sense desenvolupament industrial i amb pèrdues accelerades de població activa. Aquesta és la caracterització usual del País Valencià.

No són, en absolut, refutables totes les afirmacions anteriorment resumides; tanmateix pense que la situació del territori del País Valencià és molt més greu que el que aquests esquemes simplificats semblen donar a entendre. La imatge que ens ofereixen és incompleta.

Malgrat siga molt suggerent des del punt de vista geogràfic la idea de dualitat del País Valencià, i perfectament

"visible" caminant pel país, per les planes de la costa, per les muntanyes d'Alcoi o del Racó d'Ademús, cal introduir altres variables. Ben poc aclareix la qüestió de l'estructura territorial la hipòtesi d'una part pobra i d'una altra rica, resolta en la lírica afirmació "és un tot", del "recolzament d'un món urbanitzat, industrial i mercader, llaurador i una mica mariner, i d'un altre de terra endins que treballa una terra diferent i parla una altra llengua" (7). Potser són dos móns, però dins hi ha molts més móns que cal esbrinar. Aquestes afirmacions disten molt d'una anàlisi de les tendències sòcio-espacials de la població, dels mecanismes que han fet aparéixer aquesta proposada dualitat (no la històrica, la sòcio-econòmica), la lògica que dóna funcions perfectament diferenciades a cada zona, que especialitza d'aquesta manera les diferents parts del territori.

Trobe que és criticable una concepció dualista rígida i estricta del territori des de diverses perspectives, i els mateixos autors que l'han proposat ho evidencien; fóra bo deixar de banda aquelles variables històriques esmentades per a explicar l'actual estructura territorial del País Valencià. La distribució històrica dels repobladors en el territori és un antecedent de l'actual distribució poblacional; possiblement podem parlar fins i tot de continuïtat històrica, però de cap manera es tracta del mateix fenomen. Aixímateix, cal matisar la distribució de totes les altres variables. No ens trobem al davant de dues parts homogènies ni tan sols aproximadament; les variacions en cada una de elles són de gran importància, tant pel que fa a la demografia, com a l'estructura productiva.

La idea d'estructura "dual" aplicada a l'actualitat es troba molt prop de la contradicció camp-ciutat, agreujada al País Valencià durant els darrers vint anys. No és pertant cap característica pròpia i exclusiva d'aquest, sinó la concretització de quelcom que és a la base del sistema de producció, i que territorialment s'expressa més en base a

---

(7) Rosselló i Verger, Vicenç Maria: "El litoral valencià", II vols., Ed. L'Estel, València, 1979, pp. 123-124 (al vol. II).

nuclis urbans en creixement/resta del territori en regressió, que no pas en base a una part del territori (litoral) desenvolupada/una altra (interior) en regressió.

Cal assenyalar també la dinamicitat d'aquesta contraposició: no hi som al davant d'un fenomen tancat, sinó tot el contrari: en el seu creixement a tots els nivells, els nuclis en expansió introdueixen en la seua dinàmica zones regressives pròximes a ells (destinant-les a segona residència o indústria, per exemple), a la vegada que s'accelera el procés al seu interior.

Propose, doncs, que d'ençà l'acceleració del procés d'industrialització iniciada als anys 60, els nuclis desenvolupats (ciutats o regions urbanes) són cada vegada més grans quantitativament però també guanyen en extensió i en àrea d'influència. Enfront d'ells, i amb distints graus de depressió econòmica, es troba la resta del país. Caldria encara assenyalar com a fenomen diferent, la línia costera amb la importància dels assentaments turístics: colonització de l'espai amb unes característiques respecte al seu ús molt particulars.

Sense intentar ser exhaustius, podem proposar uns models esquemàtics que poden ser indicadors dels fenòmens que s'han donat sobre el territori del País Valencià i que potser ens ajuden a comprendre'l en superposar els diferents esquemes.

1. Des del punt de vista de la geografia física, tenim les extenses zones muntanyenques del País Valencià que arriben fins a la mar en les comarques de la Marina Alta i la Marina Baixa. Trobem aiximateix la tractada franja litoral del País Valencià que s'eixampla al centre del país, comprenent les comarques de Camp de Morvedre, l'Horta, el Camp de Túria, la Ribera Alta i la Ribera Baixa, que pràcticament desapareix en la Marina Alta i en la Marina Baixa i torna a eixamplar-se, unint-se a la depressió del riu Segura en les comarques de l'Alacantí, del Baix Vinalopó i del Baix Segura.

Dos grans rius defineixen les planes centrals, el Túria i el Xúquer; i un altre, el Segura —només mínimament valen-

cià—, defineix —juntament amb l'esquifit Vinalopó— les planes meridionals. Altres rius —Millars, Palància, Serpis— configuren petits eixos perpendiculars a la costa que s'endinsen en les properes muntanyes interiors.

2. Lingüísticament, la qüestió és ben clara i és ací on es manté perfectament la "teoria dual" del País Valencià. Observem, tanmateix, que no és exacta la idea d'un litoral catalanoparlant i un interior castellanoparlant; ja ho deia Ventura. L'Alcalatén, l'Alt Maestrat i els Ports són plenament muntanyencs i parlen català. El Baix Segura és plenament litoral i és castellanoparlant. La frontera lingüística, decisiva en la configuració del País Valencià, és una ratlla ondulant que s'endinsa en els Ports i l'Alt Maestrat, s'apropa a la costa amb el Camp de Morvedre, i torna a endinsar-se amb el Camp de Túria, i, encara més, fins arribar als límits amb Castella a la Costera, i als límits de Múrcia a les Valls del Vinalopó; i més al sud es barreja amb el Vinalopó mitjà, complicant-se amb els casos d'Elda i de Guardamar del Segura.

3. Des d'un punt de vista demogràfic cal parlar de la gran aglomeració urbana de l'Horta, centrada en la ciutat de València i continuada per tot el rosari de pobles que l'encerclen; conurbació que incideix en les comarques limítrofs; cal considerar l'aglomeració menor a cavall de la Plana Alta i la Plana Baixa (Castelló, Almassora, Vila-real, Borriana, Onda, la Vall d'Uxò); els dos eixos que continuen l'aglomeració central: Sueca-Cullera-la Vall de Tavernes-Gandia-Oliva-Dénia i Alginet-Carlet-Algemesí-Alzira-Carcaixent-Xàtiva; l'eix del Vinalopó —Villena-Elda-Petrer-Novelda-Asp-Elx—, amb la sortida més clara del País Valencià cap a l'altiplà (8) i dels grans nuclis poblacionals del sud: Alcoi, Benidorm, Alacant, Elx, Crevillent, Oriola..., que jo consideraria no com un "continu"

(8) Ja ho diu Rosselló: "Jo, que no crec en la línia Biar-Busot, sí que crec en el corredor de Madrid". Rosselló Verger, V. M.: "El riu Vinalopó", a *Serra d'Or*, núm. 219, 15 desembre 1977, p. 61.

urbà sinó com a centres urbans relativament aïllats (9).

4. Pel que fa a zones econòmiques, destacaria l'àrea metropolitana de l'Horta, amb l'especial importància de la Ford que, situada entre tres comarques, suposa una clara ampliació d'aquesta àrea (10); la conurbació de les Planes, més amunt citada i el conjunt "bipolar" (segons Mollà) de l'Alacantí-Baix Vinalopó. Són els tres grans centres industrials del país; completant-lo, un litoral gairebé tot ell dominat per les economies turístiques i una ampla part del país amb dedicació agrícola: terres de regadiu vora les grans ciutats, i de secà en altres (11).

5. Particular importància tenen les comunicacions en la vertebració del territori; comunicacions que per a allò que ens interessa aquí, poden quedar reduïdes a les carreteres, amb la particular incidència que han tingut per a l'evolució de determinades zones. Bàsicament podem parlar de cinc eixos que han esdevingut nexes importants per a vertebrar el País Valencià i que han ajudat a definir les diferents parts d'aquest que consideràvem més amunt (12):

1. Eix litoral que, arreplegant múltiples nuclis industrials, turístics i agrícoles al nord de la ciutat de València, es converteix en eix d'incidència exclusivament agrícola i turística al sud d'aquesta.

---

(9) Per a una lectura demogràfica del territori, veure: Mollà... "Estructura y...", *op. cit.*, pp. 131-158, on planteja un símil ciutat-país. L'explicació és suggerent pel plantejament "totalment urbà" que li suposa al País Valencià. Presenta, tanmateix, greus errors per les escales tan diferents que es manegen i que en ocasions s'allunyen tant de la realitat territorial, com de la urbana: com pensar l'Horta com la "plaça del País Valencià"?

(10) Coincidesc plenament amb la valoració que en fa Cano García: "Inmigrados...", *op. cit.*, p. 58.

(11) He seguit bàsicament: Jiménez, Ignasi, i altres: "Perspectives actuals de l'economia del País Valencià", Ed. Eliseu Climent, València, 1978, pp. 32-33.

(12) Veure els carinyosos apel·latius que Mollà els hi dóna: Carrer Major, Passeig marítim..., *op. cit.*, pp. 155.

2. Eix interior, València-Alcoi-Alacant, que travessant les muntanyes ha estat la tradicional línia de comunicació cap a les terres meridionals. I entre les dues grans ciutats del País Valencià.

3. N-III, València-Madrid, que, amb un abast territorial molt més reduït, s'ha aprofitat sobretot per a ampliar la conurbació de l'Horta cap a ponent.

4. N-430 València-Albacete, unit amb:

5. N-330, eix del Vinalopó o corredor de Madrid, de gran incidència industrial.

Podem considerar, doncs, que tot el País Valencià s'articula al voltant de l'eix litoral nord-sud que suposa la carretera N-340/variant N-332: bàsicament hi trobem un esquema molt lineal al nord de la ciutat de València, que al sud d'aquesta i fins Alacant, es pot considerar dividit en tres variants. La variant litoral agrupa al seu voltant les zones més densament poblades del país, serveix d'unió amb el Principat de Catalunya i amb Múrcia i es troba rodejat d'una gran varietat d'activitats: pràcticament tota la producció agrícola de regadiu, gran part de la indústria i totes les activitats turístiques.

Quede clar que no parlem d'una ciutat lineal, com alguns han volgut veure en la línia marítima, ni d'una banda poblada de forma homogènia, cosa inexacta de bon tros. L'eix que proposem és un element estrictament conceptual, una eina per a la comprensió del territori, que ens interessa particularitzar pel fet que travessa i uneix els nuclis de més importància del país.

Tampoc, creiem, cap considerar com una qüestió de causa-efecte la coincidència eixos viaris - desenvolupament industrial. És tracta de dos fenòmens paral·lels que es reforcen mútuament al llarg del temps.

Però si l'eix és un instrument conceptual per a la comprensió des d'una perspectiva teòrica, d'una estructura territorial, als darrers anys l'autopista li dóna la confirmació a l'eix *físic* ja existent, esdevenint un element reforçador en gran mesura dels desequilibris.

L'autopista ha reforçat completament el tram al nord de València, però encara no ha passat el mateix al sud,

donada la discontinuïtat i els problemes que ha plantejat el pas de la Safor.

En partir d'una demanda que ha originat uns fluxos, s'ha traçat l'element físic que li dóna resposta, suporta i potencia aquells fluxos: autopista, autovies, carreteres..., naturalment, sense qüestionar-se la possibilitat o la necessitat de canviar la demanda inicial (13).

És en aquest punt on trobem un dels elements més importants que han operat sobre el territori per a originar les tendències actuals de moviments poblacionals i de recursos; les carreteres són, en veritat, l'element físic que més contribueix a ordenar/desordenar el territori; vejam sinó el cas de l'autopista. La importància d'aquestes grans infraestructures li ha estat en gran part donada per l'alliberament que suposa, en principi, el transport per a la localització de les activitats industrials i de serveis, pel que fa a dependències geogràfiques de qualsevol tipus: proximitat a centres productors de matèries primes, a centres de consum, etc.

La superposició d'aquests esquemes pot donar una idea aproximada de l'estructura territorial del País Valencià, pense que irreduïble a esquemes més simplificats.

En un altre lloc (14) hem intentat sistematitzar les diferents zones del País Valencià. Continuant aquell intent, podem establir alguns criteris per a la definició d'una tipologia de zones territorials, tipologia que intenta ser també el reflex de la diferent funcionalitat d'aqueixes zones:

— Comportament demogràfic (ritmes de creixement i moviment migratoris).

— Tipus d'estructura productiva (que explicaria, en definitiva, el comportament demogràfic).

— Tipus d'utilització del medi (especialització funcional de les zones).

---

(13) Gago, V., y Real, C.: "Las redes arteriales y el planeamiento urbano", a *Ciudad y Territorio*, núm. 4-77, pp. 33-50.

(14) Gonzàlez...: "El planejament...", *op. cit.*, a CEUMT.

Una classificació semblant a: Mollà... "Estructura y...", *op. cit.*, p. 135.

Arribàvem així a cinc tipus de zones:

I. Zones caracteritzades pel predomini de les activitats industrials i de serveis, amb un fort contingent poblacional, un fort creixement demogràfic i forta atracció de població d'altres indrets del País Valencià i de la resta de l'Estat Espanyol. Procés accelerat d'urbanització amb progressiva destrucció del medi. Veiem aquestes zones configurades com nuclis de reduïda extensió superficial, incloent-hi l'Horta com a regió urbana; així, tindríem l'Horta, les ciutats d'Alacant, Castelló, Elx, Sagunt, etc.

II. Zones amb predomini d'indústria i, en menor grau, de serveis, però amb existència d'àrees internes d'agricultura de secà en procés de depressió. Ritme de creixement menys accentuat que en el cas anterior i atracció de població més limitada al seu entorn immediat. La Costera, l'Alcoià, la Vall d'Albaida, el Comtat...

III. Zones turístiques puntuals o en trams discontinus. Creixement demogràfic i dels serveis; escassa activitat industrial; complement agrícola de regadiu o de secà. La seua localització seria exclusivament litoral, tot i implicant un alt grau de destrucció del medi: parts del litoral de l'Alt Maestrat, de la Plana Alta, de la Plana Baixa, de l'Horta; costa de la Safor; Marina Alta; Marina Baixa, l'Alacantí, i parts del Baix Vinalopó.

IV. Zones agrícoles intensives de regadiu; amb un relatiu estancament demogràfic degut a l'especialització agrícola i a l'absència de procés industrialitzador: part de la Plana Baixa, Plana Alta, Camp de Morvedre, Ribera Alta, Ribera Baixa i el Baix Segura.

V. Zones agrícoles de secà extensiu en regressió, amb pèrdues continuades de població, mancança gairebé absoluta d'inversions i regressió crònica. Arees interiors del centre i del nord del País.

Hem parlat de zones i no de comarques, intentant que la consideració del fet comarcal no ens amague la diversitat interna de molts dels territoris comarcals. En definitiva no deixa de ser un intent de superar la contrapossició simple camp-ciutat, introduint-ne les diferents variables o els diferents comportaments que caracteritzen l'anomenada

"cultura urbana" i la diferent especialització que el complexe ús del territori en les darreres dècades ha originat.

Al nord, el procés de desertització és sense dubtes el més greu del País Valencià i afecta tant a comarques interiors com litorals; aiximateix no existeix gairebé cap nucli important, mentre que més al sud n'hi trobem alguns com ara Requena, Utiel, Aiora o Xiva. Podem considerar aquesta aerocora interior del País Valencià com continuació de la del Principat de Catalunya, i íntimament relacionada —en l'Alt Millars, l'Alt Palància, Els Serrans, la Plana d'Utiel...— amb l'aragonesa i la castellana, i que comprendria des dels Ports de Morella fins a la Canal de Navarrés.

Més al sud, totes les comarques gaudeixen d'un relatiu equilibri poblacional, basat en economies industrials de major o menor tradició (l'Alcoià, el Baix Vinalopó, l'Alacantí) o en economies agràries (el Baix Vinalopó, l'Alacantí, el Baix Segura) o en els colpidors efectes del turisme d'ençà els anys 60 (la Marina Baixa, l'Alacantí).

Així ho assenyala Rosselló, quan parla de la indústria, predominantment sabatera, que ha fet taca d'oli sobre el corredor del riu Vinalopó; "un fons agrari justifica tot el desenvolupament posterior, a partir d'un camp molt més poblat i conreat des de les 'faenes' i els llogarets, però amb una agricultura pobra i una terra molt repartida" (15).

La importància d'aquestes comarques és perfectament centrada per Ybarra: "De vegades s'ha generalitzat... sobre el caràcter agrarístic del País Valencià, alhora que s'ha anecdotitzat... sobre l'excepció que significaven alguns nuclis industrials. Les deformacions de comprensió que comporta aquesta visió, poden ésser greus... quan intentem d'entendre la realitat econòmica i social del nostre País", i més avant, entrant de ple en la idea de "no industrialització": "Hi ha una extesa i acceptada idea d'entendre una primitiva regionalització del País Valencià i és aquella que

(15) Rosselló Verger, V. M.: "El riu Vinalopó", a *Serra d'Or*, núm. 219, 15 desembre 1977, p. 62.

interpretava... el fet que les comarques septentrionals i centrals del País, les comarques agrícoles, eren les riques, menyspreant, anecdotitzant i marginant una altra realitat econòmica i social que no es basara en... l'estructura agrarista..." (16).

Cal destacar la superposició d'activitats industrials i agrícoles de regadiu que es dóna a la franja litoral des de Castelló fins a Silla. Més al sud tenim la Ribera Alta, la Ribera Baixa i la Safor amb un predomini agrari que ja no tornem a trobar fins el Baix Segura. Enmig, l'Alcoià, l'Alacantí i tot l'eix del Vinalopó, desplacen cap a l'interior la continuïtat industrial (el Carrer Major que diu Mollà), mentre que a la costa, el *boom* turístic —sobre tot a l'Alacantí i a la Marina Baixa— bastí un important empori del lleure.

Al sud, amb el conjunt d'Alacant-Elx, Elda... i al nord amb Castelló, Vila-real, Borriana, la Vall d'Uixó... podem parlar de dues quasi-àrees metropolitanes, doncs d'àrees metropolitanes pròpiament soles podem parlar-ne d'una: l'Horta, tant per la quantitat de població que concentra, com pel nivell de relacions de tot tipus entre els diferents nuclis; relacions estrictament econòmiques, però també de moviments pendulars de treballs, de fets molt quotidians, com festes o compres, ensenyament, segona residència.

Per a comprendre la formació de l'àrea metropolitana, cal tenir en compte la primitiva estructura agrària que donà peu a la conurbació (la conruració de López Gómez, on es vol posar de manifest l'inicial caràcter agrari).

L'augment progressiu de l'àrea d'influència de l'Horta (d'una manera extensiva i intensiva) és un cas únic dins del País Valencià, i importantíssim dins ell donat el pes que té l'àrea metropolitana dins el conjunt.

El fenomen ha consistit fonamentalment en una espe-

---

(16) Ybarra i Pérez, Josep-Antoni: "Les precondicions per al desenvolupament econòmic de les comarques meridionals del País Valencià", Ed. Caixa d'Estalvis Provincial de l'Excma. Diputació d'Alacant, Alacant, 1978, pp. 15 y 21.

Sobre la continuïtat amb el passat, del desenvolupament dels anys 60: pp. 76-89.

cialització de la ciutat de València en activitats terciàries (Teixidor de Otto), mentre que les activitats secundàries són paulatinament desplaçades al territori (anell de nuclis urbans) que l'envolta; cal considerar que la xarxa que rodeja el nucli central correspon a una estructura d'agricultura de regadiu, amb una alta producció del sòl agrícola, i amb una complexa xarxa de comunicacions de la qual se n'ha aprofitat la industrialització.

Les deseconomies d'aglomeració s'han anat solucionant en aquest cas amb l'ampliació de l'àrea d'influència. Comarques limítrofs, com el Camp de Túria (17) i la Foia de Bunyol, deixen sentir els efectes de la conurbació, en expandir-se el procés d'atracció industrial i demogràfica vora les carreteres, en els nuclis urbans... on surten indústries i segones residències en un fenomen d'ocupació "urbana" dels territoris més immediats a l'Horta.

L'extensió dels territoris de segona residència de L'Eliana, Nàquera, Torrent, Xiva, etc., suposa una inclusió d'aquestes zones dins l'àrea d'acció de l'àrea metropolitana, amb totes les relacions que comporta: econòmiques, de comunicacions, de mode de vida, etc. Així com una superació del límit estricte de la comarca: a l'estructura comarcal establerta se li'n superposa una altra de nuclis "turístics" fortament polaritzada cap a la metròpoli central.

Aquest fenomen ha esdevingut de particular importància als voltants de les grans ciutats del País Valencià, en transformar-se d'un fenomen d'elit burgesa —vil·les d'estiueig del XIX i principi del XX— en un ingredient més de la cultura urbana; així, trobem totes les urbanitzacions als voltants de València, però també als voltants de Castelló, Elx, Alacant o Gandia, superposades, en els casos de ciutats turístiques, al problema del turisme de platja. L'Eliana —Camp de Túria— amb tot el seu terme municipal

---

(17) Sobre la influència de l'Horta al Camp de Túria, veure: Jordan Galduf, J. M.: "Llíria i la comarca Camp de Túria: les transformacions econòmiques cap a l'interior del País Valencià", Ed. Lindes, València, 1977.

urbanitzable és un cas paradigmàtic de conversió en gran escala del territori rural en territori urbà (18).

Curiosament és en aquestes zones, malbaratades pel consum de parcel·les on es troben les àrees naturals en potència, futurs parcs naturals d'abast comarcal o intercomarcal; la Serra Calderona i el Saler, amb els greus problemes de privatització i destrucció del medi, en són dos de casos molt concrets.

(18) Veure mapes d'ocupació del sòl a: Jaén i Urban, Gaspar: "Aproximación al municipio de La Eliana", Ed. Diputación Provincial de Valencia. La Eliana, 1979, pp. 36 i 76.

VII. L'ORDENACIÓ DEL TERRITORI; LA PLANIFICACIÓ TERRITORIAL

Ja ho deia, encertadament, Ricard Pérez i Casado: "L'ordenació del territori, en un sistema capitalista 'pur' no deixa d'ésser un contrasentit. Com no siga per a ordenar d'una manera més racional l'explotació de les classes dominades, o dels recursos en general... L'ordenació territorial és inexistent al País Valencià... quan ens referim a ordenació territorial al País Valencià... estem referint-nos a les conseqüències sobre l'espai de l'acció del sistema capitalista, tal i com s'ha desenvolupat els tres darrers lustres" (1).

I des de CAU se'ns confirmava: "L'anomenada planificació és només l'intent de racionalització —ple de contradiccions per al mateix capital— dels interessos d'uns grups socials amb l'exclusió dels altres" (2).

Al davant del procés d'ocupació territorial seguit els darrers anys, la planificació ha estat l'eina a qui se li encomanava el control i l'ordenació racional del territori. Però és sabut que la planificació, com eina racionalitzadora dels processos d'ocupació territorial, s'ha demostrat ben ineficaç, tant per a una ordenació del territori considerat globalment (tot el País Valencià), com per a solucionar els

---

(1) Pérez i Casado, Ricard: "Algunos problemas de la ordenación territorial en el País Valenciano", a: "El País Valenciano frente... ", *op. cit.*, p. 63.

(2) Alvarez, G.; Miguélez, F.; Santolaria, JJ.: "Planificación y conflictos urbanos", CAU, núm. 32, juliol-agost 1975.

problemes concrets de certs fragments d'aquest (barris, ciutats, espais naturals, etc.).

Sense una legislació escaient, sense una aplicació real i efectiva de la legislació existent i sense capacitat d'intervenció dels habitants, el caos territorial s'ha reproduït a diversas escales: a escala de tot el País Valencià, com hem comentat, però també a escala ciutadana o de barri, on el subequipament, l'atur i les altes concentracions humanes, són, veritablement, els trets més definidors d'allò que sociòlegs optimistes anomenaren "la cultura urbana".

Una planificació al servei dels usuaris fou impossible tal i com ha estat reduïda en la pràctica a l'estret àmbit municipal, i feta a mida de la classe dominant.

D'una banda, perquè és impensable una ordenació territorial si no va acompanyada d'una ordenació productiva. D'altra perquè quedava reduïda a l'àmbit del Pla General Municipal. I fonamentalment, perquè les instàncies de poder l'han utilitzada més que com a eina racionalitzadora (instrument de previsió i control) de les intervencions en el territori, com a coartada per a la inversió en bens immobles i com a document que legalitzara situacions de fet (3).

Sense cap tipus de previsió ni consideració global, física i temporal, els plans han vingut a donar-li el vist-i-plau a actuacions dubtosament legals ja efectuades en els territoris que comptaven amb un mínim d'urbanització o d'infraestructura (de vegades, fins i tot sense comptar-ne), a la vegada que permetia posar en joc els mecanismes d'increment de valor i d'especulació de determinades àrees; tot, sempre, a una escala escandalosament local.

---

(3) Per a l'estudi de les inversions en la ciutat de València, veure els treballs:

Sorribes i Monrabal, Josep: "Crecimiento urbano...", *op. cit.*

Íd., íd.: "Proceso de urbanización y promoción inmobiliaria en la comarca de l'Horta: 1960-1975", revista *Investigaciones Económicas*, separata del núm. 8, gener-abril 1979. INI.

Íd., íd.: "El papel del suelo urbano en el proceso de desarrollo capitalista reciente del País Valenciano", revista *Panorama Bursátil*, València, any III, núm. 9, juliol 1978.

La promulgació d'un cos legislatiu ha estat el primer pas —el segon aniria a càrrec de la planificació— per tal de permetre la introducció del capital en el territori, amb la creació consegüent de capital financer, plusvàlues, desequilibris, etc. Aquest procés el podem veure en el fet que una gran part de les normes legals són lletra morta. La legislació no es compleix; ni tan sols molts dels objectius més explícits que aquesta contempla, es porten a terme.

D'altra banda, contemplem una escala jurídica del territori fragmentària i ineficaç: la realitat ens mostra que, de l'ample espectre d'actuacions possibles en el territori, només tres han estat realitzades abundantment: el Pla General, el Pla Parcial i les Normes subsidiàries han estat els documents que han regulat les actuacions territorials durant les darreres dècades.

Menció a part mereixen les Normes Subsidiàries, documents substitutius dels plans, la finalitat de les quals és permetre la intervenció del capital sense que haja d'esperar el llarg camí de la confecció i aprovació d'aquells. Les lentes rutes burocràtiques són massa contradictòries amb la rapidesa que comporta tota actuació que busca beneficis a curt termini i aleshores sorgeixen —com caricatura d'una planificació com cal— normes per a les altures de rasant, superfícies de parcel·la mínima, volums edificables, etc.

La planificació ha estat, en tant que element de la ideologia tecnocràtica, utilitzada, exaltada, manipulada, potser precisament perquè les inversions immobiliàries han estat unes de les grans productores de plusvàlua ençà dels anys 50.

És a partir d'aquesta data que la xifra esdevé guarisme màgic, indicador irrefutable del progrés, i la planificació entra dins les mateixes coordenades del Pla d'Estabilització; l'urbanisme no és ja aquell de les "Regiones Devastadas" que creà poblats amb somnis d'imperi; l'urbanisme d'aleshores comença a esdevenir un fet que convé siga incontrolable, però al voltant del qual cal aixecar tota una mitologia (paral·lela a la mitologia del desenvolupament) semblant a la que Le Corbusier i els funcionalistes bastiren en la dècada dels 30.

Dubtem, naturalment, que tal com actualment es dóna la planificació, siga de cap de les maneres un indicador de progrés; de "progressisme" en tot cas.

Gairebé sempre podem constatar que la planificació s'ha reduït a legitimar situacions de fet. Normes i plans han estat sotmesos a canvis freqüents, segons els interessos de l'administració i/o de la propietat privada. No hi ha hagut previsions reals en la planificació, ni s'ha buscat un creixement equilibrat del territori pel que fa a densitats, conservació d'elements naturals, equipaments, infraestructures, etc.

Massa vegades, el planejament ha esdevingut planejament d'infraestructures: servei directe o indirecte a la producció: el mite de la indústria messiànica, o de l'automòbil com mitjà únic de comunicació.

El planejament industrial —i en certs casos el de segona residència i el turístic— ha estat la variable fonamental que portà, en comarques com l'Horta, a multiplicitat de polígons o d'urbanitzacions; o el contrari: especialització total d'alguns municipis.

"És el planejament qui dóna la possible edificació i/o utilització dels terrenys i fa que, conseqüentement, el terreny no tinga 'naturalment' cap utilització possible, sinó que aquesta se'n derive únicament dels plans urbans i d'altres documents d'ordenació del territori" (Congrés de Cultura Catalana).

Volem relacionar aquesta idea amb el que ja hem dit sobre la legislació; l'"objecte" de la planificació, les intervencions normatives es redueixen a les parcel·les més directament rendibles, o almenys hom hi posa la major part d'èmfasi a l'hora d'elaborar els plans. L'objecte d'aquests és generalment la ciutat, i fonamentalment les agregacions metropolitanes (pensem en el significat d'un organisme i unes actuacions com les de Gran València). El paper del camp (sector primari) és nul, o es busca com fer-lo rendible. És a l'urb, on es donen els màxims beneficis i on convé presentar una eina racionalitzadora de la situació més conflictiva; on cal legitimar el poder, que passa per la legitimació de la ciutat.

Les regions deprimides es caracteritzen pel fet que llur normativa és escassa, inexistent o se'n fa cas omís; en altres paraules, no es dóna una inversió en planificació com no es donen altres inversions pròpiament econòmiques.

Respecte a les àrees rurals, quan entren a formar part com objecte de la planificació, l'interés que els redactors del document hi tenen és el de convertir-les en sòl urbanitzable, ciutat-jardí, zona industrial, etc. És a dir, canviar l'ús del territori agrícola, tot i convertint-lo en element directament vinculat al sistema urbà; cosa, d'altra banda, molt ben vista pels propietaris, als qui se li han obert d'uns anys ençà grans expectatives de beneficis amb aquesta reconversió; mai no apareix una previsió econòmica, una planificació agrícola, cosa impensable, d'altra banda, en l'actual menyspreu de la producció agrària.

Aquesta visió de les zones rurals i les zones deprimides respon plenament als objectius de legitimació social de la ideologia dominant, que passa, necessàriament, per la legitimació de la ciutat en tant que òrgan del poder, territori de la producció industrial, lloc de residència de les classes dominants, establiment dels organismes de gestió.

En un estudi on intentàvem sistematitzar algunes de les actuacions urbanístiques al País Valencià (4) comprovàvem com les operacions dels anys 40, de "Regiones Devastadas" i els primers plans de Diputació eren actuacions de caràcter puntual.

Les primeres vénen molt mediatitzades pel sentit propagandístic en que s'utilitzen, però en les segones podem veure molt clarament la relació entre agent, abast territorial i ideologia; són actuacions puntuals, cascos o ampliacions de pobles, i en un sentit referit eminentment a les activitats primàries; l'agent és un delegat directe de

---

(4) González Móstoles, V.; Jaén i Urban, G.: "Notes per a un estudi del planejament al País Valencià: 1940-73. Alguns exemples". Inèdit. Ms. 1977. Per l'exposició seguim bàsicament aquest estudi.

l'Administració central i es donen en un moment en el qual la ideologia dominant basa els seus postulats en l'exaltació dels valors tradicionals, és a dir de l'agrarisme com a mode, no sols de producció, sinó també de vida, de comportaments quotidians.

Un moment posterior clau el trobem amb la introducció del turisme (inici dels 60) amb el que comporta d'*aggiornamento* dels costums i del valors, així com el sorgiment de la necessitat de documents que legitimen el caos que es preveu a les costes; legitimació que ve donada pels usufructuaris més immediats d'aquestes: els ajuntaments, i pels plans generals d'ordenació urbana, en un abast municipal (no soles de població) que és possible gràcies a la Llei del Sòl, dictada precisament pel Ministeri de la Governació que controlava les administracions locals.

Encara que alguns plans, com el de Benidorm (1956), siguen anteriors a la llei, neix imbuït d'aquest pensament estabilitzador, des del moment en que no pensem que la Llei siga cap tall històric rotund.

Paral·lelament, cal no oblidar la importància de les ciutats, fonamentalment la importància de la ciutat de València. Encara que en aquest cas no existesca un corpus teòrico-ideològic que defense la vida ciutadana (la "cultura urbana" com a valor possitiu mai no ha estat explícitament defensada, cosa comprensible veient l'ascendència i els interessos dels guanyadors del 39); encara, deiem, que manque aquest corpus, ja a partir dels 40 apareixen clarament els interessos posats a les ciutats, amb la reconstrucció dels enllaços ferroviaris de València i la creació de l'organisme Gran València en 1948. La història del planejament a l'Horta anava a ser una lliçó pràctica de com fer una "capital" de província.

Un tercer punt important seria la valoració explícita de la importància del sòl industrial, que evidencia allò que venim dient sobre el paper de les ciutats i que comença quan encara el turisme no ha minvat.

Parlem de l'ansiejat terreny industrial, patent en el cas del Pla d'Elx (1970-73) i que es repeteix en gairebé tots els

plans municipals de l'Horta, probablement induïts per la presència de la ciutat de València (5).

En els plans realitzats per "Regiones Devastadas" i els primers plans de la Diputació de València, els resultats no deixen de ser unes normes subsidiàries, referides a un casc de població i al seu eixample. Alineacions de carrers i definició de volums. Més endavant, cal complexitzar l'assumpte. A aquest esquema s'hi superposa una zonificació pretesament ordenadora, però que no aconsegueix res de nou. Més endavant s'amplia l'abast territorial a tot el municipi; així, per simple addició, es controlaria tot el territori. La successiva complexitat formal i territorial del plans urbanístics al País Valencià, des de 1940 fins a 1973, no és sinó una concessió als successius canvis que van produint-se en les esferes de poder. Passar el protagonisme de la població al municipi, *ceteris paribus*, no vol dir res.

L'interés i l'efectivitat d'un PGOU com el d'Elx són els mateixos que les intervencions a Nules els anys 40. Volem dir que el pla d'Elx compta només des d'un punt de vista pragmàtic, pel que té de norma subsidiària, més o menys estricta i orientada en un o altre sentit, però reduïda a unes alineacions de carrers, a unes normes sobre els volums, i allò que és més important, a uns canvis d'ús en el sòl, sobretot amb el pas d'ús agrícola a industrial, àmpliament generosos.

Ara bé, quan examinem les propostes de xarxa viària que conté el PGOU d'Elx, ja ens adonem que s'ha fet ineludible la necessitat de saltar a un plantejament de nivell superior.

Són les majúscules que més endarrere esmentàvem. A nivell de planificació, l'autopista concretament, ha estat el fet més relevant dels darrers quaranta anys, precisament pel seu abast territorial —tot el país— com per superposar-se (fent-les adaptar-se al seu traçat) tota una trama de petites planificacions a escala municipal.

---

(5) Sobre la planificació última a l'Estat Espanyol: de Teran, Fernando: "Planteamiento urbano en la España Contemporánea; Historia de un proceso imposible", Ed. G. Gili, Barcelona, 1978.

Culminant l'esglaonament d'agents que han intervingut en la planificació al País Valencià, la iniciativa privada —encara que sota l'empar del Ministeri d'Obres Públiques— a gran escala, és l'agent més representatiu, i a l'hora d'extreure els models territorials de cada etapa, l'autopista seria sens dubte el paradigma de l'etapa que comença a finals dels 70, el punt culminant, a nivell de territori, de la intervenció multinacional.

ÍNDEX

		Pàg.
I.	Introducció	5
	I.1. L'ordenació del territori; la planificació	5
	I.2. Tipologies aproximades de treballs aproximadament territorials al País Valencià	8
	I.3. Sobre aquest escrit	15
II.	País Valencià: territori evident?	19
III.	Divisió territorial	43
IV.	Desequilibris territorials	69
V.	Un o altre mode de vida	79
	Un parèntesi ecologista	84
VI.	Estructura territorial	99
VII.	L'ordenació del territori; la planificació territorial	115

L'Institut Valencià d'Investigació Social, Obra Social de la Caixa d'Estalvis i Socors de Sagunt, no subscriu necessàriament les opinions expressades pels autors dels treballs publicats dins la sèrie "Quaderns de Sociologia".

Obres publicades:

1. Gaspar Jaén i Urban, *Qüestions territorials al País Valencià.*
2. Rafael Ll. Ninyoles, *L'opinió pública. Teories i ideologies* (2.ª ed.).

En curs de publicació:

3. Josep Piera, *Model d'escolarització comarcal.*
4. Lluís Aguiló, *Sociologia electoral al País Valencià.*

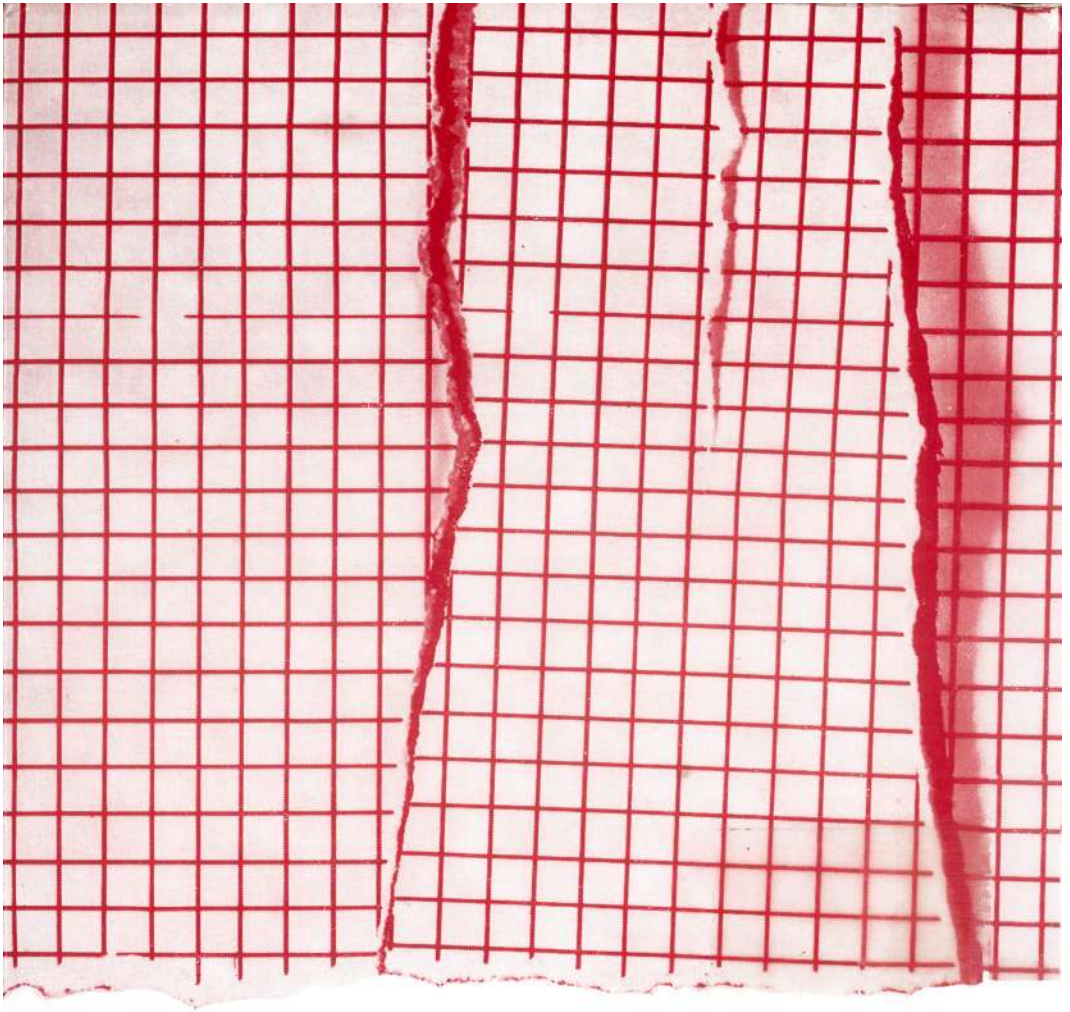

QUADERNS DE SOCIOLOGIA
Institut Valencià d'Investigació Social